

JÖRG HAIDER PERFORMATIIVISENA POLIITIKKONA

Niina Koponen

Valtio-opin pro gradu -tutkielma

Elokuu 2001

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

Jyväskylän yliopisto

Jörg Haider performatiivisena poliitikkona

Niina Koponen

Valtio-opin pro gradu -tutkielma

Elokuu 2001

Jyväskylän yliopisto

104 sivua

Tässä tutkimuksessa Jörg Haideria tarkasteltiin performatiivisen politiikan näkökulmasta. Aiemmissa Haider-tutkimuksissa Haiderin politiikkaa on yleensä tarkasteltu representatiivisen politiikan käsityksen mukaan, joka olettaa politiikan perustuvan kiinteiden ryhmien ja ideologioiden edustamiselle. Performatiivinen näkemys politiikasta asettaa kyseenalaiseksi representatiivisen käsityksen muuttumattomista ja kiinteistä identiteeteistä, ja kiinnittää sen sijaan huomiota siihen, miten tällaiset identiteetit rakentuvat.

Haiderin performatiivisuutta tarkasteltiin lähinnä Haiderin puheiden kautta, joiden lisäksi tarkasteltiin kahta Haiderin haastattelua. Analyysin pohjana käytettiin ensisijaisesti Judith Butlerin ajatuksia performatiivisuudesta. Haiderin performatiivisuutta lähestyttiin kahden teeman kautta: tarkastelemalla Haiderin historiasuhdetta sekä puheaktien performatiivisia piirteitä, erityisesti vihapuheen käyttöä. Lisäksi tarkasteltiin Haiderin poliittista karaktääriä ja sen rakentamista sekä sitä, mikä merkitys poliittisella karaktäärillä ja imagolla on Haiderille ja performatiiviselle poliitikolle yleensä.

Tutkimus päätyi tulokseen, jonka mukaan Haider on performatiivinen poliitikko. Puheissaan hän rakentaa identiteettiä kannattajaryhmälleen ja tuottaa samalla ulkoryhmän, josta erottautumalla identiteetti muodostuu. Haiderin puheet toimivat illokutionaarisesti esittäen performatiivisen identiteettiväitteen lausumisen hetkellä. Haiderin performatiivisuus ei kuitenkaan sulje täysin pois representatiivista näkemystä politiikasta, vaan esittäessään identiteettiväitteen Haiderista tulee samalla edustaja näille identiteeteille. Tutkimuksesta voi vetää sen johtopäätöksen, että performatiivisella lähestymistavalla voidaan tulkita politiikkaa ja erityisesti poliittista johtajuutta. Performatiivinen yhteisönrakennus kuvaa politiikkaa representatiivista näkemystä paremmin.

Avainsanat: Jörg Haider, performatiivinen politiikka, Judith Butler, poliittinen johtajuus, oikeistopopulismi, Itävallan politiikka

Sisältö

1 Askeleita Haider-ilmiöön	1
2 Tutkimuksen lähtökohtia	3
2.1 Haider tutkimuskohteena	3
2.1.1 Jörg Haider ja FPÖ – tie menestykseen	3
2.1.2 Haider puhujana	6
2.1.3 Menestyksen salaisuus - karismaattinen johtajuus vai individualisoitumisen taakka?	8
2.1.4 Haider-tutkimuksen ongelmat	12
2.2 Performatiivisuus tutkimusotteena	15
2.2.1 Performatiivisuus vs. representatiivisuus	15
2.2.2 Haiderin tutkiminen performatiivisuuden näkökulmasta	18
2.2.3 Aineisto ja sen analysointi	21
3 Kun sanominen on tekemistä – performatiivisuuden teoriaa	22
3.1 Austin ja performatiivisuus	22
3.2 Judith Butlerin performatiivisuusteoria	23
3.2.1 ”Ei-vakava” puheakti ja ”ei-oikea” ruumis	23
3.2.2 Toinen – abjekti	25
3.2.3 Pakottava toiston prosessi	27
3.2.4 Illokutionaariset puheaktit	29
4 Performatiivisuuden poliittiset ulottuvuudet	30
4.1 Kun politiikka ei ole representatiivista vaan performatiivista	30
4.2 Poliittinen johtaja ja performatiivisuus	33
5 Haiderin suhde historiaan	35
5.1 Historian käyttö politiikassa	35
5.2 Miten Haider käyttää historiaa?	37
5.2.1 Menneisyys vs. tulevaisuus	37
5.2.2 Historiallinen analogia	38
5.2.3 Unohtamisen politiikka	40
5.3 Onko Haider historia- vai tulevaisuuspoliitikko?	44
6 Haiderin performatiivisuus	45
6.1 Vihapuhe	45

6.2 Miten Haider käyttää vihapuhetta?	49
6.2.1 Stereotypiat vihapuheen perustana	49
6.2.2 Me-ryhmän ja sen yhtenäisyyden tuottaminen	50
6.2.3 Ulkoryhmä – vihapuheen kohde	54
6.3 Rasismin retoriikka	61
6.4 Narratiivit ja metaforat	63
6.5 Haiderin puheiden illokutionaarisuus	71
7 Performatiivisuuden rajoitukset	73
8 Performatiivisen politiikan karaktääri	77
8.1 Poliittinen karaktääri	77
8.2 Miten Haider tuottaa imagoaan ja poliittista karaktääriään?	78
8.3 Miten Haider rakentaa imagoaan ja poliittista karaktääriään haastattelutilanteessa?	81
8.3.1 Haastattelutilanne poliittisen karaktäärin rakentamisessa	81
8.3.2 Haastattelun rakentaminen	82
8.3.3 Poliittisen karaktäärin luominen	85
8.4 Onko Haider imagoansa vanki?	91
9 Pohdinta	92
9.1 Kuka tai mikä on Jörg Haider?	92
9.2 Voiko Haiderin politiikkaa vastustaa?	94
9.3 Performatiivisuus poliittisen toiminnan tulkkina	96
Lähteet	100

1 Askeleita Haider-ilmioon

Kirjoittaessani tätä johdantoa Jörg Haiderin maailmalla aiheuttama kohu on jo laantunut, EU-boikotti purettu ja Itävalta tullut jälleen hyväksyttäväksi toimijaksi Euroopan politiikassa. Myös Haiderin puolueen vuoden 1999 parlamenttivaaleissa saavuttama hurja suosio on laantunut ja kannatuslukemat ovat laskeneet. Haider ei enää ole puolueensa puheenjohtaja, eikä kiinnosta maailman lehdistöä samaan tapaan kuin vielä vuosi sitten.

Haider jatkaa kuitenkin aktiivisesti politiikassa Kärntenin osavaltion johdossa, ja FPÖ on edelleen hallituspuolue Itävallassa. Haiderin politiikka ei ole muuttunut, vaikka hänen asemansa puolueessa onkin toinen. Haider on edelleen räväköiden puheiden ja keskustelua herättävien lausuntojen leimaama poliitikko. Hänen mielipiteitään ja sanomisiaan eritellään edelleen sekä Itävallan että muun Euroopan lehdistössä, vaikka Haiderin asema yhden osavaltion johtajana ei tällaista huomiota ehkä edellyttäisi. Haider-ilmio siis elää edelleen suosion laskusta huolimatta.

Noustuaan puolueensa johtoon vuonna 1986 Haiderista on tullut sekä rakastettu että vihattu hahmo ja Itävallan politiikan värikkäin persoona. Siksi minäkin kiinnostuin ilmiöstä nimeltä Jörg Haider. Ihmettelin, kuka on tämä henkilö, josta niin paljon puhutaan. Onko hän äärioikeistolainen ja oikeistopopulistinen? Miksi hän on saanut niin suuren kannatuksen? Erityisesti Haiderin maine erinomaisena puhujana kiinnosti. Millaisia Haiderin puheet oikein ovat ja mikä niistä tekee niin erinomaisia?

Huomasin kuitenkin pian, ettei Haider-ilmion ydin ehkä olekaan Haiderin ideologian tai suosion syiden selvittämisessä. Tällaisia tutkimuksia on Itävallassa tehty jo useita, eivätkä ne silti ole pystyneet selittämään Haideria. Päinvastoin, tuntuu kuin Haider-tutkimukset olisivat itse osa Haider-ilmiota: mitä erilaisimpien Haider-tutkimusten julkaiseminen on ikään kuin osa Haiderin suosiota. Ehkäpä kyse onkin jostain muusta kuin pelkästään Haider-nimisen henkilön politiikan tutkimisesta. Ehkäpä tehtyjen Haider-tutkimusten taustaoletukset ovat sellaiset, että niistä on vaikea löytää selitystä Haiderille. Ehkäpä itse politiikkaa pitäisi tarkastella erilaisesta näkökulmasta.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen aluksi Haiderista tehtyjä tulkintoja ja tulen siihen tulokseen, että ne pohjautuvat representatiiviseen politiikan käsitykseen, jossa politiikka ymmärretään representatiiviseksi, kiinteiden ryhmien, luokkien ja ideologioiden edustamiselle perustuvaksi toiminnaksi. Haluan asettaa tämän näkemyksen sivuun ja ryhtyä sen sijaan tarkastelemaan Haideria performatiivisen politiikan näkökulmasta. Performatiivinen näkemys politiikasta asettaa kyseenalaiseksi politiikan representatiivisena toimintana ja olettaa sen sijaan, että identiteettikategorioita ei ole sellaisenaan olemassa, vaan ne muodostuvat jatkuvasti monimutkaisten vallan prosessien kautta. Poliitikassa tämä tarkoittaa sitä, että ne kategoriat tai ihmisryhmät, joita väitetään edustettavan, täytyy aina rakentaa ja tuottaa kielessä - niitä ei ole olemassa sellaisinaan odottamassa, että ne nostettaisiin esiin.

Kysymykseni on, onko Haider performatiivinen poliitikko ja pystyykö performatiivinen näkemys politiikasta kuvaamaan häntä representatiivista näkemystä paremmin. Tähän kysymykseen pyrin löytämään vastauksen tarkastelemalla Haiderin puheakteja, ensisijaisesti Haiderin puheiden ja niiden lisäksi myös kahden Haiderin haastattelun kautta. Kiinnitän huomioni kolmeen asiaan: ensiksi tutkin, onko Haider historiapoliitikko, vai suuntautuuko hänen puheensa enemmän tulevaisuuteen. Oletukseni on, että performatiivinen puhe on enemmän tulevaisuuteen suuntautunutta, eikä se nojaa yhteisen historian kautta luotuihin identiteetteihin. Sen jälkeen tarkastelen Haiderin puheita performatiivisina puheakteina ja tutkin mitä performatiivisia identiteetin tuottamisen tapoja Haiderin puheissa on. Erityisesti kiinnitän huomioni Haiderin puheissa ilmenevään vihapuheeseen ja sen merkitykseen Haiderin politiikalle. Lopuksi tarkastelen Haiderin poliittista karaktääriä ja sitä, miten Haiderin tapaisen poliitikon karaktääri muodostuu.

2 Tutkimuksen lähtökohtia

2.1 Haider tutkimuskohteena

2.1.1 Jörg Haider ja FPÖ – tie menestykseen

Jörg Haiderin puolueen FPÖ:n juuret ovat vuodessa 1949, jolloin Itävaltaan perustettiin puolue nimeltä Verband der Unabhängigen (riippumattomien liitto) eli VdU. Puolueen oli tarkoitus toimia liberaalina vastapainona Itävallan kahdelle suurimmalle puolueelle (sosialistinen SPÖ eli Sozialistische Partei Österreichs - nykyään Sozialdemokratische Partei Österreichs - sekä konservatiivinen ÖVP eli Österreichs Volkspartei). Samalla sen suunniteltiin yhdistävän muun muassa entiset kansallissosialistit ja muut silloiseen poliittiseen järjestelmään tyytymättömät saman puolueen alle (Luther 1996, 286). Bailerin (Bailer & Neugebauer 1994, 328) mukaan VdU oli vanhojen natsien, uusnatsien, saksalaisnationalistien ja liberaalien ryhmittymä. Uusi puolue ajautui pian sisäisiin ristiriitoihin, joita eivät auttaneet sen kärsimät vaalitappiot. Vuonna 1956 VdU ja siitä eronnut Freiheitspartei lopetettiin, ja perustettiin uusi puolue: die Freiheitliche Partei Österreichs eli FPÖ¹.

Olemassaolonsa alkuvuosina FPÖ oli ohjelmallisesti ehdottoman nationalistinen ja vain muutamiin teemoihin rajoittunut. Sen organisaatio oli heikko, sen kannattajajoukko pieneni, ja puolue oli pitkälti suljettu pois politiikan tapahtumista. 60-luvun puolivälissä puolue alkoi tietoisesti pyrkiä pois poliittisesta eristyksestään. Sen vaalitulokset stabilisoituivat, ja puolueeseen integroitiin uusia akateemisia voimia. FPÖ:n poliittiset kilpailijat alkoivat pitää puoluetta hyväksyttävänä puhekumppanina. (Luther 1996, 287.)

70-luvun toisella puoliskolla FPÖ jatkoi kiinnittymistään hyväksyttäväksi toimijaksi valtiolliseen politiikkaan. Samaan aikaan puoluetta koettelivat johtokamppailut ja sisäiset ristiriidat politiikan suunnasta. Nationalistisen tradition kannattajat eivät hyväksyneet puolueen johdon pyrkimyksiä muuttaa puolueen ideologiaa

---

¹ Suomen tiedotusvälineissä die Freiheitliche Partei Österreichs käännetään yleensä Itävallan vapauspuolueeksi. Tässä työssä käytän kuitenkin vakiintunutta lyhennystä FPÖ, koska lyhenteen käyttö tässä yhteydessä ei aiheuttane epäselvyyksiä.

liberalisempaan suuntaan (Luther 1996, 294). Vuonna 1980 puolueen puheenjohtajaksi valittiin Norbert Steger, joka pyrki viemään FPÖ:tä kohti liberalismia (mt. 287). Stegerin johdolla FPÖ nousi vuonna 1983 ensimmäistä kertaa hallitukseen, SPÖ:n kumppanina. Hallitusvastuu kuitenkin vain pahensi puolueen sisäisiä ristiriitoja, ja 80-luvun alku olikin FPÖ:lle toistuvien vaalitappioiden aikaa.

Ainoastaan Kärntenin maakuntavaaleissa FPÖ pystyi tänä vaalitappioiden leimaamana aikana lisäämään kannatustaan. Kärntenin osaston puheenjohtajaksi oli vuonna 1983 valittu Jörg Haider, joka jo vuodesta 1970 oli toiminut aktiivisesti puolueen nuorisojärjestössä sekä erilaisissa luottamustehtävissä. Parlamenttiin Haider oli noussut vuonna 1979. Haider oli yksi puolueensa hallitusvastuuta ja Stegerin poliittista linjaa voimakkaimmin vastustaneista kriitikoista (40 Jahre...1996, 73, 81). Puolueen sisällä voimistunut Stegerin vastainen oppositio asettikin Haiderin ehdokkaakseen puolueen puheenjohtajaksi vuoden 1986 puoluekokouksessa, ja Haider valittiin uudeksi puheenjohtajaksi selvällä ääntenenemmistöllä (Haider 57,7 %, Steger 39,2 %). Seuraavana päivänä silloinen liittokansleri Franz Vranitzky sanoutui irti hallitusyhteistyöstä FPÖ:n kanssa. (mt. 81.)

Hallitusvastuun loppuminen ja palaaminen oppositiopuolueeksi ei ollut ainut muutos, jonka 36-vuotiaan Haiderin valinta FPÖ:n puheenjohtajaksi puolueelle aiheutti. Haiderin aikakautta puolueen johtajana voi kuvata menestystarinaksi, ainakin mitä tulee puolueen vaalimenestykseen. Kahden ensimmäisen Haiderin puheenjohtajuuskuukauden aikana puolueen kannatus nousi kolmesta prosentista parlamenttivaalien lähes kahdeksan prosentin kannatukseen. Kolme vuotta myöhemmin FPÖ nousi vahvalla alueellaan Kärntenissä toiseksi suurimmaksi puolueeksi, ja Haider valittiin maakunnan hallituksen johtajaksi (Landeshauptmann). Haiderin ensimmäinen kausi Kärntenin johdossa kesti kaksi vuotta, jonka jälkeen hän joutui eroamaan kehuttuaan Hitlerin työllisyyspolitiikkaa. Puolueen kannatusta tapahtuma ei kuitenkaan pienentänyt, vaan samana vuonna FPÖ nousi Wienissä toiseksi suurimmaksi puolueeksi. Vuoden 1994 parlamenttivaaleissa FPÖ sai yli 22 % äänistä ja menetti äänisaalistaan vain hieman seuraavan vuoden vastaavissa vaaleissa. Vuoden 1996 eurovaaleissa puolue lisäsi jälleen äänisaalistaan. FPÖ oli noussut pienpuolueesta

kolmanneksi suureksi puolueeksi SPÖ:n ja ÖVP:n rinnalle. (Ks. esim. 40 Jahre... 1996, Der Standard 8.3.1999.)

Myös puolueen edustamat teemat muuttuivat Haiderin johtajuuden myötä. FPÖ:n alkuvuosina tärkeimpinä teemoina olivat toisaalta kahden suuren puolueen valtapolitiikan vastustaminen ja toisaalta saksalaisnationalismi. Näistä teemoista valtapuolueiden vastustus on säilynyt tärkeänä teemana koko FPÖ:n historian ajan, mutta saksalaisnationalismi on menettänyt merkitystään. Ennen Haideria puoluetta leimasi kahden maailmankatsomuksellisen näkemyksen, nationalismin ja liberalismien, välinen ristiriita. 70-luvulla ja 80-luvun alkupuolella liberalistinen suuntaus oli puolueen johdon pyrkimysten myötä pääsemässä voitolle, mutta Haiderin puheenjohtajuuden myötä painottuivat pikemminkin nationalistiset elementit. Vuonna 1993 FPÖ erosi liberaalista internationaalista, ja viisi puolueen kansanedustajaa entisen presidenttiehdokkaan Heide Schmidtin johdolla erosivat FPÖ:stä ja perustivat uuden liberaalin puolueen, das Liberale Forumin. Lutherin mukaan nationalismi on kuitenkin vain yksi osatekijä Haiderin puoluetta paremmin kuvaavasta 'ideologiasta', populistisesta protestista, joka pitkälti perustuu Haiderin persoonaan. Populistisen protestin kautta Haider on Lutherin näkemyksen mukaan pystynyt yhdistämään puolueessa vallitsevat erilaiset näkemykset, joihin mahtuu liberaalia, konservatiivista ja oikeistoradikaalia näkemystä. (Luther 1996, 294–299.)

Varsinainen menestys puoluetta kohtasi vuonna 1999. Maaliskuussa FPÖ saavutti Kärntenin maakunnassa historiansa suurimman vaalivoiton ja nousi siellä suurimmaksi puolueeksi ohi yli 30 vuotta vallassa olleen SPÖ:n. Vaalivoiton turvin Haider nousi toisen kerran Kärntenin hallituksen johtoon. Lokakuun parlamenttivaaleissa FPÖ teki jälleen historiaa nousemalla maan toiseksi suurimmaksi puolueeksi 27 prosentin kannatuksen turvin. Tämä vaalivoitto ja SPÖ:n ja ÖVP:n kariutuneet hallitusneuvottelut avasivat FPÖ:lle tien hallitukseen. Voimakkaasta ulkomaisesta ja kotimaisesta kritiikistä huolimatta ÖVP ja FPÖ muodostivat helmikuussa 2000 hallituksen Wolfgang Schüsselin johdolla – tosin ilman Haideria.

2.1.2 Haider puhujana

Haideria pidetään taitavana ja mukaansatempaavana puhujana, ja hänen puhe- ja esiintymistapansa katsotaan usein olevan olennainen syy puolueen saavuttamaan suosioon. Haiderin puheet ovat kieltämättä mielenkiintoista kuultavaa. Värikkydessään ne erottuvat useista muista poliittisista puheista. Puheet ovat täynnä kielikuvia, kuvaavia adjektiiveja, huumoria, hauskoja anekdootteja ja muita retorisia keinoja, joilla niiden kiinnostavuus ja jopa viihdyttävyyys taataan. Toisaalta puheiden kieli on myös melko yksinkertaista, mikä tekee niistä helposti kuunneltavia ja omaksuttavia.

Puheiden teemat ovat selkeitä ja yksinkertaistettuja, ja ne liikkuvat pitkälti käytännön politiikassa. Haider keskittyy aiheisiin, jotka ovat ajankohtaisia ja lähellä kansalaisia. Hän puhuu muun muassa työttömyydestä, EU:sta ja EMU:sta, NATO-jäsenyydestä, maatalouden asemasta, hyvinvointivalttiosta, ulkomaalaisten aiheuttamista ongelmista, talouspolitiikasta ja verotuksesta. Vaikea aihe yksinkertaistetaan helposti ymmärrettäväksi. Haider myös tuo aiheita lähemmäksi kuulijoitaan kertomalla tarinoita, joissa esimerkiksi osoitetaan, miten hallituksen harjoittama talouspolitiikka on vaikuttanut johonkin tavalliseen ihmiseen.

Haiderin käsittelemille aiheille on tyypillistä, että kulloisenkin teeman kohdalla todistetaan muiden puolueiden politiikka vääräksi ja FPÖ:n oikeaksi. Puheille ovat ominaisia voimakkaat vastakkainasettelut ja hyvä-paha-asetelmat. SPÖ ja ÖVP ovat Haiderin puheissa pahoja, vain omia etujaan ajavia puolueita, joiden jokainen päätös on väärä. FPÖ taas esittäytyy uutena poliittisena voimana, joka tekee oikeaa politiikka ja on kansalaisten puolella. Jo pelkästään sanavalintojen avulla Haider pystyy luomaan ja pitämään yllä luomaansa kuvaa voimakkaan vastakkainasettelun leimaamasta todellisuudesta.

Haider käyttää hyväkseen jokaisen valtapuolueiden epäonnistumisen ja jokaisen oman puolueensa onnistumisen. Valtapuolueista löytyy aina haukuttavaa, olkoon poliittinen tilanne mikä hyvänsä. Kun hallituksessa on sisäisiä ristiriitoja, Haider kritisoi niitä, ja kun hallitusyhteistyö etenee hyvin, Haider haukkuu puolueita liian tiiviistä yhteistyöstä ja aate-erojen häviämisestä. FPÖ:n tekemät virheet sen sijaan ovat aina pieniä, ja ne

kuitataan usein yksinkertaisesti toteamalla, että kaikkihan tekevät virheitä. Kun muut puolueet ja tahot kritisoivat FPÖ:tä, Haider väittää niiden kohtelevan FPÖ:tä epäoikeudenmukaisesti ja harjoittavan systemaattista metsästystä FPÖ:n kaatamiseksi.

Haider tekee siis radikaalin eron oman puolueensa ja muiden puolueiden välille. Usein Haider ei edes puhu puolueesta FPÖ:n kohdalla, vaan määrittelee FPÖ:n poliittiseksi liikkeeksi, ”jatkovaksi kansalaisaloitteeksi”, ja luo puolueelleen eräänlaisen vaihtohtoliikeimagon. Haider tekee siis eron sekä muihin puolueisiin että oman puolueensa historiaan. Puheissa toistuvat usein ilmaisut, joissa FPÖ määritellään vaihtoehdoksi, haastajaksi ja ainoaksi toivoksi kansalaisille. Muut puolueet niputetaan yhteen käyttökelvottomaan ja vanhentuneeseen pakettiin, josta FPÖ nousee ainoana jäljelle jääneenä vaihtoehtona. (Ks. luku 6.2.1.)

Voimakkaat vastakkainasettelut kuvaavat myös Haiderin tapaa puhua kannattajistaan ja muista ryhmistä. Haider määrittää puheissaan tietyn me-ryhmän, jonka ulkopuolelle jäävät valtapuolueiden edustajat, korkeissa viroissa olevat henkilöt eli eliitti, sosiaalietuuksia vastikkeettomasti nauttivat ”Sozialschmarozit” sekä ulkomaalaiset. Haiderin me-ryhmän taas muodostavat ahkerat, vaatimattomat, työtätekevät itävaltalaiset. Erottaessaan ja luodessaan eroja näiden ryhmien välille Haider käyttää samoja keinoja kuin puhuessaan poliittisista vastustajistaan.

Demokratia ja vapaus ovat käsitteitä, jotka toistuvat puheissa usein. Nämä käsitteet ”kuuluvat” aina FPÖ:lle; muut puolueet eivät ole demokraattisia eivätkä puolusta vapautta. Puheissa on olennaista myös itävaltalaisuuden korostus. Itävalta ja itävaltalaiset esitetään aina ulkomaita ja ulkomaalaisia parempina. Poliitiikalleen ja yleensä koko puolueensa olemassaololle Haider asettaa perusteluksi sen, että Itävalta tarvitsee FPÖ:tä. FPÖ harjoittaa politiikkaa, koska se rakastaa Itävaltaa ja haluaa toimia sen kansalaisten parhaaksi. Itävalta on Haiderin sanojen mukaan liian kaunis, jotta sen voisi jättää vanhojen puolueiden vastuulle.

2.1.3 Menestyksen salaisuus - karismaattinen johtajuus vai individualisoitumisen taakka?

Haiderin värikkäitä puheita on usein pidetty syynä Haiderin saavuttamalle suosiolle. Etenkin Itävallassa FPÖ:n menestys Jörg Haiderin luotsaamana onkin kirvoittanut tutkijoita kirjoittamaan mitä moninaisempia tulkintoja Haiderin suosion syistä. Tutkimuksissa Haideria on tarkasteltu monenlaisista näkökulmista käyttäen muun muassa sosiologian, kielitieteen ja psykologian metodeja. Erilaisia tutkimuksia yhdistää niiden suunnaton halu löytää syitä Haiderin suosiolle. Tutkimuksissa Haiderin puheiden ja puhetaitojen lisäksi suosion salaisuutta on etsitty esimerkiksi yhteiskunnassa tapahtuvista muutoksista ja niiden vaikutuksesta siihen, millainen politiikka ihmisiin vetoaa, tai sitten FPÖ:n salaisuuden väitetään löytyvän psykologisista syistä. Seuraavassa tarkastelen muutamia Haiderista ja FPÖ:stä tehtyjä tutkimuksia ja tulkintoja.

Puolueen ollessa kyseessä herää ensimmäiseksi kysymys puolueen ideologiasta ja kannattajakunnan rakenteesta. Historiansa alkuaikoina FPÖ profiloitui ennen kaikkea saksalaisnationalistiseksi puolueeksi, ja myöhemmin puolue pyrki voimakkaasti kohti liberalismia. Tällöin puolueen valitsijoiden koulutustaso oli huomattavasti väestön keskitasoa korkeampi (Die Presse 5.10.1999), eli puolue profiloitui jonkinlaiseksi yläluokan puolueeksi. Haiderin johtajuuskauden aikana tapahtuneen suosion nousun myötä ei tämä kuva pidä enää paikkaansa, vaan kuvaa puolueen tyypillisestä kannattajasta on ollut pakko muuttaa. Haiderin myötä FPÖ:stä on katsottu tulleen ennen kaikkea työväestön puolue. Entinen arvohenkilöiden puolue on muuttunut laajoihin väestöryhmiin vetoavaksi kansanpuolueeksi (mt.). Vuoden 1999 parlamenttivaalien äänestäjäanalyysit paljastavat, että FPÖ:n suosio on suurin työväestön, miesten ja nuorten keskuudessa. FPÖ:tä äänesti lähes puolet työväestöstä, kun perinteistä työväenpuoluetta SPÖ:tä äänesti vain 35 prosenttia. FPÖ oli miesten parissa suosituin puolue, mutta naisista vain viidennes äänesti sitä. Samoin alle 30-vuotiaiden parissa FPÖ oli ensimmäisellä sijalla. Vaalien jälkeen FPÖ:n sanottiinkin olevan uusi työväen puolue. (Ks. Der Standard 4.10.1999.) Toisaalta vuoden 2000 ammattijärjestövaaleissa FPÖ menetti työväestön kannatusta, eikä koskaan olekaan tällä alueella yltänyt sosiaalidemokraattien kannatuksen tasolle. Kuva FPÖ:stä uutena työväestön puolueena

ei siis välttämättä olekaan oikea. Sen sijaan parlamenttivaalien tulokset kertovat siitä, että Itävallan puoluekentän perinteinen jaottelu kolmeen ryhmään, kristillis-konservatiiviseen, sosialistiseen ja nationalistiseen leiriin (ks. Horner 1996), ei enää pidä paikkaansa, vaan FPÖ on Haiderin johdolla sekoittanut pakkaa ja sitonut kannattajakuntaansa ennen kaikkea SPÖ:n, mutta paljon myös ÖVP:n entisiä kannattajia (Wählerströme bei der Nationalratswahl '99).

Haiderin johtajuuskausi on särkenyt myös perinteistä kuvaa FPÖ:n ideologiasta. Nationalistisen ja liberaalin siiven välinen ideologinen erottelu ei enää riitä kuvaamaan puoluetta eikä sen saavuttamaa suosiota. FPÖ:n puolueohjelmasta ja vaalikampanjoista löytyy uusliberalistinen ideologinen linja, joka korostaa yksilön vapautta ja valtiovallan rajoittamista, ja jossa vaaditaan muun muassa alhaisempia veroja ja julkisen sektorin yksityistämistä (ks. Das Programm der Freiheitlichen Partei Österreichs 1998, Betz 1993). Toisaalta taas Haider määrittellään johtamistavaltaan autoritääriseksi, ja puheissaan hän korostaa kansanyhteisöä ja sen säilyttämistä puhtaana (Hockenos 1995). FPÖ:stä pystyy siis lukemaan esiin sekä yksilöllisyyttä korostavaa liberalismia että nationalistista yhteisöllisyyttä, ja yksiselitteisen ideologisen taustan selittäminen on vaikeaa.

FPÖ:stä on kuitenkin tehty tutkimuksia, joissa puolueen ideologinen suunta pyritään määrittelemään tarkkaan jonkin tietyn ideologian mukaiseksi. Esimerkiksi Brigitte Bailer (1995) tarkastelee FPÖ:n ideologiaa selkeän äärioikeistolaisena ideologiana. Bailerin mukaan puolue noudattaa tarkkaan laskelmoitua kaksoisstrategiaa, jossa ulkoisesti erottaudutaan äärioikeistolaisuudesta ja uusnatsismista, mutta pinnan alta löytyy vanha äärioikeistolainen sisältö. Tämän todistavat Bailerin mukaan muun muassa tietyt Haiderin ja muiden FPÖ:n johtohenkilöiden lausumat sekä FPÖ:n jäsenten yhteydet muihin äärioikeistolaisiin ryhmiin. Puolueen nykyaikaisen argumentaation taustalta löytyy äärioikeistolainen perusta, ja Haiderin suosio todistaa, että tällainen kaksoisstrategia myös toimii. (Bailer 1995, 273.)

Usein tutkimuksissa ja artikkeleissa ei mennä näin syvälle FPÖ:n ideologisessa tarkastelussa, vaan yksinkertaisesti todetaan puolueen kuuluvan uusoikeistolaisten tai oikeistopopulististen ryhmittymien joukkoon. Sen sijaan pohditaan sitä, minkä vuoksi

tällaiset ryhmittymät saavat suosiota. Usein äärioikeistolaisten tai oikeistopopulististen liikkeiden nousu Euroopassa selitetään yhteiskunnassa tapahtuvilla muutoksilla. Ulrich Beckin ja Elisabeth Beck-Gernsheimin (1996) mukaan nyt eletään maailmassa, jossa ennen itsestään selvät ja varmat asiat ovat muuttuneet epävarmoiksi ja sirpaloituneiksi. Ihminen on pakotettu yksilöllistymään, rakentamaan itse oma elämänsä ilman valmiita malleja ja suunnitelmia. Tässä tilanteessa nationalismin uudelleen nousu on merkki ihmisten kaipuusta uuteen integraatioon. Uusoikeistolaisuus on hyökkäys individualisoitumista vastaan perinteisten arvojen puolesta.

Esimerkiksi Hans-Georg Betz (1993) käyttää tätä selitysmallia Haiderin ja FPÖ:n suosion syiden selvittämiseen. Betzin mukaan sosioekonomiset ja sosiokulttuuriset muutokset, kuten muutos jälkiteolliseen yhteiskuntaan, individualisaatio ja fragmentoituminen, ovat johtaneet myös politiikan muutokseen. ”Vanhat” puolueet eivät ole pystyneet vastaamaan näihin muutoksiin, joten äänestäjät ovat pettyneinä protestoineet äänestämällä FPÖ:n kaltaisia uusoikeistolaisia puolueita. Itävallan tilanteessa myös kahden suuren puolueen vuosikymmeniä jatkunut hallitusyhteistyö on aiheuttanut ongelmia maan poliittiselle kulttuurille ja lisännyt äänestäjien epäluottamusta vanhoja puolueita kohtaan (ks. Knight 1992). Haider ja FPÖ ovat haistaneet yhteiskunnallisen muutoksen ja pystyneet vastaamaan äänestäjissä nouseviin epävarmuuden tunteisiin.

Toinen suosittu selitysmalli oikeistopopulististen liikkeiden nousulle on niiden johtajien karismaattisuus (ks. esim. Hynynen 1994). Erityisesti Haiderin kohdalla yhdeksi hänen suosionsa tärkeimmäksi syyksi asetetaan usein hänen karismansa ja sen vetovoima yleisössä (esim. Judt 2000). Haiderin sanotaan olevan magneettinen televisioesiintyjä, jolla on dynaaminen ja poikkeuksellinen imago (Judt 2000, Hockenos 1995). Eräässä lehtiartikkelissa FPÖ:n suosio erityisesti nuorten ja vähän koulutettujen keskuudessa selitetään terveen ruumiin ja ruumiinkulttuurin korostuksella: äänestäjät haluavat identifioitua terveeseen ja voimakkaaseen Haideriin ja puolueen muihin samantyyppisiin johtajiin (Profil 23.10.1999). Itävallassa on tehty myös jonkin verran Haiderin persoonaan tarkemmin porautuvia tutkimuksia, joissa on muun muassa tarkasteltu Haideria psykologisesta näkökulmasta. Näiden tutkimusten mukaan Haiderin

suosion selittää hänen taitonsa käyttää psykologisia tekniikoita ja temppuja kannattajiensa houkuttelemiseksi (esim. Die Presse 11.3.2000).

Haiderin karisman ja imagon rinnalla on tarkasteltu Haiderin retoriikkaa hänen suosionsa selittäjänä. Oman tutkimukseni kannalta mielenkiintoisimmat Haiderista tehdyt tutkimukset käsittelevätkin hänen käyttämäänsä kieltä. Esimerkiksi Helmut Gruber (1988) on tutkimuksessaan tarkastellut Haiderin tapaa käyttää retorisia ketjuja sekä metaforia ja anekdootteja. Gruberin (mt. 139) mukaan Haiderin puheista löytyy kaksi perusmallia: poliittisen diskurssimaailman dikotomisoiminen eli voimakkaan mustavalkoinen asetelma sekä kommunikaation performatiivisten aspektien hyödyntäminen erityisesti imagon luomisessa. Mustavalkoinen asetelma tulee esiin Haiderin luomassa voimakkaassa vastakkainasettelussa oman puolueensa ja muiden puolueiden välille. Kommunikaation performatiivisille aspekteille Gruber tarkoittaa sitä, miten Haider esittää itsensä kuulijoilleen. Gruberin mukaan Haiderin menestys perustuukin nimenomaan hänen taitavaan retoriikkaansa. Andreas Schedler (1995) on tarkastellut Haiderin käyttämän kielen kautta Haideria antipoliitikkona eli vallitsevan poliittisen järjestelmän vastustajana. Schedler tarkastelee, miten Haider rakentaa poliittiset vastustajansa ja miten hän luo todellisuutta tuottamalla kuvia ja stereotypioita. Schedlerin (mt. 285) mukaan Haider ei kuvaa poliittista todellisuutta, vaan rakentaa sen. Haider ei argumentoi, vaan tuottaa kuvia.

Haiderin suosiota selittävät tutkimukset voisi tiivistää tietynlaiseksi perusselitysmalliksi, jonka puitteissa Haider-tutkimus kulkee. Ensinnäkin yhteiskunnallinen tilanne on muuttunut Itä-Euroopan muutosten ja muurin murtumisen seurauksena, ja yhteiskuntaan on syntynyt tyhjiö, jonka FPÖ:n kaltaiset liikkeet pyrkivät täyttämään. Toiseksi Haiderin persoona vetoaa äänestäjiin Haiderin puhetaitojen ja psykologisesti tehokkaan imagonrakennuksen kautta. Kolmanneksi Itävalta on suotuista maaperä FPÖ:n menestyä, koska natsimenneisyyttä ei ole käyty riittävästi läpi ja pitkään jatkunut kahden suuren puolueen hallitusyhteistyö on aiheuttanut ongelmia Itävallan poliittiselle kulttuurille. (Ks. myös Knight 1992.)

2.1.4 Haider-tutkimuksen ongelmat

Mitä kertoo se, että Haiderista on tehty näinkin paljon ja näin erilaisia tutkimuksia? Mielestäni Haider-tutkimuksen laajuus kertoo ennen kaikkea siitä, että Haiderin suosion kasvu on ajanut perinteiset selitysmallit jonkinlaiseen kriisiin: ”tavallinen” kuva politiikasta, politiikan toiminnasta ja politiikan tieteestä ei ole enää tyhjentävästi pystynyt selittämään Haider-ilmiötä. Haiderista on tullut ongelma – niin politiikan käytännölle kuin politiikan tieteellekin – ja lukuisat tutkimukset ovat pyrkimys jotenkin ratkaista tätä ongelmaa. Mielestäni suuri osa Haider-tutkimuksesta ei kuitenkaan ole tähän pystynyt.

Perinteisesti politiikka on ymmärretty pitkälti representatiiviseksi toiminnaksi, ja myös politiikan tutkimus on pohjautunut tähän näkemykseen. Myös Haider-tutkimusten voi katsoa tukeutuvan käsitykseen politiikasta representatiivisena toimintana, jossa poliitikkojen katsotaan edustavan valmiita intressiryhmiä ja yhteiskunnassa olemassa olevia ongelmia. Representatiivinen politiikan käsitys olettaa, että poliitikot edustavat tiettyjä yhteiskunnassa olevia ongelmia, jotka he kokevat edustamisen arvoisiksi. Sen kautta, mitä ongelmia kukin puolue tai poliitikko edustaa, muodostuu heidän ideologiansa. Kun Haider-tutkimuksen lähtökohdista on representatiivinen politiikan näkemys, tarkoittaa se sitä, että myös Haiderille ja FPÖ:lle pyritään löytämään jokin ideologia ja jokin kiinteä kannattajaryhmä.

FPÖ:n ja Haiderin ideologia on näistä lähtökohdista käsin kuvattu esimerkiksi äärioikeistolaiseksi, oikeistoradikaaliksi tai rasistiseksi, joskus uusliberalistiseksi. Tämä tulkinta sortuu kuitenkin pian siihen, että yksiselitteisen ideologisen pohjan todistaminen ei onnistu. Toisaalta on helppo sanoa FPÖ:n olevan äärioikeistolainen puolue ottamalla esiin sopivia esimerkkejä puolueen johtohenkilöiden lausumista, mutta samaan aikaan puolueen tai sen kannattajien on aivan yhtä helppo todistaa, että FPÖ ei ole äärioikeistolainen puolue. Ideologisen taustan yksiselitteinen määrittäminen johtaa väistämättä ristiriitaisiin tulkintoihin. Esimerkiksi Betz (1993) ei Euroopan oikeistopopulistisia puolueita vertaillessaan sijoita FPÖ:tä sen enempää nationalistiseen kuin uusliberalistiseenkaan leiriin, koska kumpikaan piirre ei ole puolueessa hallitseva. Tämä kertoo siitä, ettei tietyn representatiivisen ideologiapohjan etsiminen FPÖ:lle ole

ongelman ydin, toisin sanoen tällaisilla selityksillä ei Haideria ja hänen suosiotaan pystytä riittävästi tutkimaan.

Myös yritys tulkita Haiderin suosiota yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmasta perustuu representatiiviseen politiikan näkemykseen, eikä se pysty toimimaan tyhjentävänä selitysmallina. Ensinnäkin yhteiskunnallisten muutosten tulkinta on aina epävarmaa ja ennen kaikkea tulkintaa. Toisin sanoen nyky-yhteiskuntaa voisi yksilöllistymisen taakan sijasta kuvata aivan yhtä hyvin massan mukana elämisen pakko ja yhä suurempi yhdenmukaisuuden vaatimus. Toiseksi yhteiskunnallisen muutoksen näkökulmassa on myös kyse edustamisesta ja representatiivisesta toiminnasta: taitava poliitikko on pystynyt haistamaan uusien ongelmien ilmaantumisen ja nostamaan ne esiin edustaakseen niitä politiikan kentällä. Tämä saattaa pystyä selittämään FPÖ:n nousun, jos pohjalla on tietynlainen näkemys yhteiskunnallisesta muutoksesta. Mutta samoin pystyisi perustelemaan toisenlaisenkin näkemyksen, jonka pohjalta FPÖ:n suosiota ei enää pystykään selittämään.

Ongelmia ilmaantuu myös, kun pyritään määrittämään FPÖ:n ja Haiderin kannattajia representatiivisista lähtökohdista. Toisin sanoen oletetaan, että jokaisella puolueella ja poliitikolla on tietty oma kannattajakuntansa, jonka edustamiselle harjoitettu politiikka perustuu, ja jonka voi määritellä deskriptiivisin termein. Siksi esimerkiksi Haiderin kannattajakuntaa pyritään jatkuvasti analysoimaan ja löytämään Haiderin ”oma” intressiryhmä määrittelemällä hänen kannattajansa esimerkiksi vähän koulutetuiksi tai yhteiskunnassa vääryyttä kokemaan joutuneiksi protestiäänestäjiksi. Tehdyt tulkinnat eivät kuitenkaan onnistu Haiderin kannattajakunnan kuvaamisessa, ja kaikkein vähiten ne tyydyttävät Haiderin kannattajia itseään, jotka tuskin tunnistavat itseään siitä kuvasta, joka heistä luodaan. Myös tutkimuksin on todettu, ettei se kuva, jonka mukaan oikeistopopulistisia puolueita äänestävät vain huonosti menestyvät ja yhteiskunnassa pärjäämättömät ihmiset, pidä paikkaansa (Betz 1993). Päinvastoin on todettu, että FPÖ:n kannattajakunta on hyvin monipuolista ulottuen hyvin koulutetuista valkokaulustyöläisistä yksityisyrittäjiin ja työväestön protestiäänestäjiin (mt. 677 – 678). Todennäköistä on, että Haiderin kannattajakunta on niin heterogeenistä, kaikkiin tuloluokkiin ja ammattiryhmään levittäytyvää, ettei sitä voi kuvata representatiivisen termein. Tästä huolimatta nähdään suunnattomasti vaivaa tyypillisen Haiderin

äänestäjän kuvaamiseksi ja vielä enemmän vaivaa sen selittämiseksi, että minä itse tai kukaan minunlaiseni ei ainakaan ole Haiderin äänestäjä. Monet Haideria äänestäneet eivät tunnusta äänestäneensä häntä, koska pelkäävät leimautuvansa ”haiderilaisiksi”. Esimerkiksi vuoden 1999 parlamenttivaalien jälkeen liikkeellä oli autoihin kiinnitettäviä Itävallan maatumnuksia, joissa neljällä kielellä vakuutettiin: ”Ich habe ihn nicht gewählt”, minä en äänestänyt häntä.

Oikeastaan kaikkia Haiderista tehtyjä tulkintoja leimaa niiden halu selittää Haider-ilmio ulkopuolelle, jonnekin, joka ei koske ”meitä” tai ”minua”. Siksi Haiderin kannattajat leimataan vähän koulutetuiksi ja ideologia äärioikeistolaiseksi. Haiderin politiikan tyylin katsotaan olevan puhtaasti tunteisiin vetoavaa tai halpahintaista populismia, joka ei kosketa älykkäitä kansalaisia. Kyse on aina jostain sellaisesta, johon ”minä” tai ”me” emme kuulu. Haiderin kannatuksen noustessa on ollut tavallaan pakko kehittää jatkuvasti uusia selityksiä siitä, miten tämä on mahdollista, ja miten se kuitenkin loppujen lopuksi koskettaa vain pientä, marginalisoitua ryhmää, kuten huonosti koulutettuja tai äärinternationalisteja. Tehdyt tulkinnat eivät kuitenkaan tyydytä, kaikkein vähiten Haiderin kannattajia. Paradoksaalista onkin, että mitä enemmän Haideria pyritään selittämään marginaaliin, sitä suositumpi hänestä tulee. 27 prosentin osuuden itävaltalaisista selittäminen marginaaliin ei ole helppoa, varsinkin kun nämä 27 prosenttia eivät itse tunnista itseään marginaalista. Päinvastoin tällainen marginalisointisyritys pikemminkin kasvattaa suuttumusta marginalisoijaa kohtaan ja lujittaa Haiderin suosiota.

Oivana esimerkkinä valtavasta Haiderin marginalisointipyrkimyksestä ovat eräässä saksalaisessa lehdessä keväällä 2000 julkaistut artikkelit, joissa Haiderin katsottiin olevan homoseksuaalisen miesryhmän johtaja tai tietoisesti nimenomaan homoeroottista viehätysvoimaa hyväkseen käyttävä poliitikko (taz 21.3.2000, taz 28.3.2000, der Standard 23.2.2000). Puuttumatta siihen, pitävätkö tällaiset tulkinnat paikkansa, voi todeta, että ne ovat ainakin osoitus siitä, miten uutterasti Haider-ilmiota yritetään marginalisoida. Kun huomataan, ettei Haideria enää pysty selittämään vain esimerkiksi syrjäytyneiden ihmisten edustajaksi, on löydettävä muita syitä, joiden avulla Haider-ilmio saadaan siirrettyä takaisin ”paikalleen”, marginaaliin, muita ihmisiä koskevaksi asiaksi. Samanlaisesta pyrkimyksestä kertoo myös Kärntenin vaalivoiton jälkeen

julkaistu lehtijuttu, jossa todetaan Haiderin menestyksen koskettavan ainoastaan Kärnteniä, koska Kärnten on erikoistapaus, jossa voi tapahtua ihan mitä tahansa (Salzburger Nachrichten 24.4.1999).

Haider-tulkinnat ja hänestä annetut uudet selitykset kertovat myös siitä valtavasta säikähdyksestä, jonka Haiderin suosion nousu on aiheuttanut. Samalla on huomattu, etteivät perinteiset representatiiviset selitykset ehkä pystykään kuvaamaan Haideria ja hänen menestystään. Tämä on johtanut siihen, että selityksiä Haiderin suosiolle etsitään myös muualta kuin ideologian ja kannattajakunnan tarkastelusta. Haiderin suosiota selitetään esimerkiksi historiallisilla syillä tai psykologisin selitysmallein, joiden katsotaan selittävän laajan kannattajajoukon suosio. Kaikesta huomaa sen, että Haiderin suosio on säikäyttänyt, ja säikähdyns lieventämiseksi on kehitettävä jotain järjellistä selitystä.

Tässä tutkimuksessa tarkoitukseni ei ole kumota kaikkia Haiderista tehtyjä tulkintoja väärinä tai epäonnistuneina. Sen sijaan haluan ryhtyä tarkastelemaan Haideria hieman erilaisesta näkökulmasta. Asetan kyseenalaiseksi representatiivisen näkemyksen poliittisen toiminnan selittäjänä ja ennen kaikkea Haiderin toiminnan tulkkina. Nostan esiin performatiivisuuden teorian, ja tulkitsen Haideria tästä näkökulmasta.

2.2 Performatiivisuus tutkimusotteena

2.2.1 Performatiivisuus vs. representatiivisuus

Performatiivisuus on yleensä liitetty J. L. Austinin puheaktiteoriaan (Austin 1962) ja kysymykseen siitä, milloin ja miten jonkin sanominen on tekemistä. Performatiivisuuden perusidea Austinilla on se, että puheaktit eivät pelkästään ilmaise olemassa olevia asiantiloja, vaan lausumisen kautta myös samalla luovat niitä. Performatiivisuuden ei kuitenkaan tarvitse jäädä pelkästään puheaktien tasolle, vaan sen voi käsittää myös laajemmin, yhdeksi tavaksi ymmärtää todellisuutta ja politiikkaa.

Seuraavassa lähestyn performatiivisuutta tarkastelemalla erilaisia käsityksiä identiteetistä. Identiteetin käsite liittyy läheisesti siihen, miten politiikassa käsitetään

erilaisten identiteettikategorioiden, poliittisten kysymysten ja politiikassa toimivien henkilöiden asema ja muodostuminen. Identiteetteeman kautta lähestyn kysymystä representatiivisen ja performatiivisen politiikan eroista.

Identiteetin käsitettä on filosofiassa perinteisesti tarkasteltu essentialistisesta tai nominalistisesta näkökulmasta. Essentialistisen näkemyksen mukaan identiteetti on muuttumaton ja havainnoista riippumatta olemassa oleva. Näin ollen esimerkiksi kulttuuriset identiteetit, kuten suomalaisuus tai länsimaisuus, tai sukupuoli-identiteetti, naiseus tai mieheys, käsitetään kiinteiksi ja muuttumattomiksi. Nominalismin mukaan taas ei ole olemassa havainnoista riippumatonta olemassaoloa, vaan esimerkiksi identiteetti koostuu tietyssä aikana havaittavissa olevista ominaisuuksista tai piirteistä. Sen sijaan konstruktivistinen näkökulma ottaa etäisyyttä erityisesti essentialistiseen näkemykseen korostamalla identiteettien rakentuneisuutta niiden itsestäänselvyyden tai luonnollisuuden sijaan. (Saukkonen 1998a, 217.)

Konstruktivistinen identiteettikäsitelmä lähtee ajatuksesta, jonka mukaan ei tarvitse olettaa, että on olemassa muuttumaton ja kiinteä identiteetti. Sen sijaan identiteetti rakentuu poliittisesti ja historiallisesti. Se vaatii jatkuvaa uudelleentuottamista ja muokkaamista. Yksilö- ja yhteisöidentiteettejä on jatkuvasti kerrottava uudelleen, pidettävä yllä ja muunnettava olosuhteiden mukaisiksi. Esimerkiksi politiikassa ei ole olemassa valmiita ryhmiä tai identiteettejä, joiden puolesta puhutaan, vaan ryhmä, jonka puolesta puhutaan, täytyy ensin tuottaa puheessa. (Ks. esim. Pulkkinen 1998, Saukkonen 1998a.)

Vaikka identiteetit eivät ole kiinteitä, niin ne eivät myöskään ole missään nimessä sattumanvaraisia. Ne muodostuvat aina tietyssä ajassa ja paikassa, tietyssä kontekstissa. Pasi Saukkonen kutsuu identiteetin muodostumiseen liittyviä tila- ja aikamatriiseja spatiaaliseksi ja temporaaliseksi normaaliudeksi. Spatiaalinen normaalius tarkoittaa rajojen vetämistä oman ryhmän ja Toisen välille muun muassa elämäntavallisten piirteiden nojalla ja temporaalinen normaalius jatkuvuuden tuottamista identiteetille tietynlaisen historiankirjoituksen kautta. Historian lisäksi identiteetille täytyy tuottaa myös tulevaisuus ja jatkuvuus. (Saukkonen 1998a, 222.) Toisin sanoen yhteisen

identiteetin tuottaminen jollekin ryhmälle vaatii sekä erottautumista muista että yhteisen historian ja tulevaisuuden tuottamista.

Performatiivisuus liittyy siihen, miten kieli tekee tietyt identiteetit todellisiksi ja samalla määrittelee muut eroiksi tai ei-identiteeteiksi. Rojolan ja Laitisen (1998, 8) mukaan performatiivisuudella tarkoitetaan sitä, miten maailma tuotetaan kielellisesti esittämällä. Kuitenkaan performatiivisuus, huolimatta läheisestä yhteydestään sanaan *perform*, esittää, ei varsinaisesti ole esittämistä vaan pikemminkin todelliseksi tekemistä. Performatiivisuus on niitä tekoja, kielellisiä muotoja, joita toistamalla identiteetti tuotetaan jatkuvasti uudelleen.

Esimerkiksi kansallinen identiteetti muodostuu puheen kautta, performatiivisena tekstien, puheen ja symbolien tuottamisena (Keränen 1998, 9). Identiteetti rakentuu siis performatiivisesti eli esittäen niitä eleitä, joita tavallisesti pidetään identiteetistä johtuvina (Butler 1990). Identiteetit ovat performatiivisia, koska ne rakentavat jatkuvasti itse sitä identiteettiä, joka niiden väitetään olevan esiintyen ja toimien identiteetistä johtuviksi katsottujen eleiden ja toimintatapojen mukaan. Esimerkiksi sukupuoli-identiteetti muodostuu toistamalla niitä normeja, eleitä ja ilmeitä, joiden yleensä katsotaan johtuvan sukupuolesta. Eli on olemassa kulttuurisesti toistettavissa oleva sukupuolen esittämisen proseduuri, jota siteeraamalla muodostuu sukupuoli-identiteettinä. Olemme sukupuolitettuja, koska kulttuurissa on lainattavissa oleva sukupuolen instituutio (Pulkinen 1999, 228). Samoin kansallinen identiteetti muodostuu tietynlaisen puheen tai symbolien tuottamisena. Identiteettien tarkastelussa on myös olennaista kiinnittää huomio niihin konteksteihin, joissa identiteettiväite esitetään ja joissa se tulee mahdolliseksi esittää (Pulkinen 1999, 224).

Identiteetin olemus voidaan siis käsittää monella tavalla, ja se, millainen käsitys taustalla on, vaikuttaa myös siihen, miten todellisuus ja politiikka ymmärretään. Omasta mielestäni on ehkä mahdotonta sanoa, onko olemassa esimerkiksi kiinteää identiteetin olemusta, tai että millainen se olisi. Sen sijaan mielestäni on selvää, että jonkinlainen identiteetin ydin on olemassa kokemuksen ja ajatuksen tasolla. Se myös samalla toimii jonkinlaisena lähtökohtana toiminnalle, eikä sitä voi täysin jättää huomiotta, vaikka siitä ei voikaan lopullisesta sanoa, onko se ”oikeasti” olemassa. Toisaalta on kuitenkin

selvää, etteivät identiteetit ole luonnollisia tai ikuisia, vaikka ne tietyllä hetkellä siltä saattaisivatkin tuntua. Asiat saavat merkityksensä kielessä, ja samalla kieli luo maailmasta jonkinlaisen kuvan. Puheaktit ovat siis aina jossain määrin performatiivisia: puhtaaseen olemukseen ei voi viitata. Siksi performatiivinen tarkastelutapa on kuitenkin hedelmällisempi kuin perinteinen essentialistinen tai realistinen kiinteiden olemusten olemassaolon olettamiselle perustuva lähestymistapa.

Essentialistinen näkemys identiteeteistä liittyy konventionaaliseen, edustuksellisuuden ajatusta korostavaan politiikan käsitykseen, jossa kansalaiset reagoivat tosiasioihin ja poliittiseen kehitykseen, ja mitä enemmän tietoa he saavat, sitä rationaalisemmin he osaavat niihin reagoida (ks. Edelman 1988, 1). Tämän käsityksen mukaan on olemassa muuttumattomia tosiasioita ja muuttumattomiksi käsitettyjä identiteettejä, joiden perusteella ihmisten poliittiset mielipiteet muodostuvat. Performatiivinen näkemys politiikasta sen sijaan pohjautuu konstruktivistiseen identiteettikäsitykseen, jossa identiteetit käsitetään rakentuneiksi ja jatkuvasti muuttuviksi. Poliittiset tosiasiat eivät ole tosiasioita vaan poliittisesti ja historiallisesti rakentuneita asiantiloja, joita pidetään faktoina. Performatiivinen näkemys kyseenalaistaa nämä faktat ja kysyy, miten ne ovat rakentuneet.

Mielestäni performatiivisuuden suurimpia haasteita politiikan tutkimukselle on se, ettei asioita ajateltaisi perinteisten ajattelumallien ja tutkimusmenetelmien kautta, eikä kaikkea oletettaisi oikeaksi tai edes olemassa olevaksi, vaikka se siltä saattaisi vaikuttaa. Performatiivinen näkemys pyrkii asettamaan kyseenalaiseksi yleisiä totuuksia ja näkemään ne valtasuhteet ja prosessit, joiden kautta totuudet ovat muodostuneet totuuksiksi.

2.2.2 Haiderin tutkiminen performatiivisuuden näkökulmasta

Lähtökohtani tässä tutkimuksessa on, että ne tulkinnat, joita Haiderista yleensä annetaan, pohjautuvat käsitykseen politiikasta representatiivisena, eivätkä ne pysty kuvaamaan Haideria kunnolla, koska Haider ei toimi representatiivisen politiikan mukaan. Toisin sanoen, kun Haider yritetään istuttaa jonkin tietyn ideologian edustajaksi tai kun hänestä pyritään tekemään jonkin tietyn kannattajaryhmän edustaja,

niin tällainen selitysmalli ei toimi muun muassa siksi, koska kannattajat eivät tunnista itseään siitä kuvasta, joka heistä halutaan luoda. Sen sijaan, jos kyseenalaistetaan Haiderista tehty representatiivinen tulkinta ja tarkastellaan Haideria performatiivisen politiikan näkökulmasta, saadaan erilainen tulkinta, joka mahdollisesti onnistuu kuvaamaan Haideria representatiivisista lähtökohdista tehtyä tulkintaa paremmin.

Tässä tutkimuksessa tarkastelen Haideria performatiivisen politiikan näkökulmasta ja katson, millaisia tuloksia tällainen lähestymistapa saa aikaan. Tukeudun ennen kaikkea Judith Butlerin ajatuksiin performatiivisuudesta. Butler on käsitellyt performatiivisuutta monipuolisesti, ja hänen erityinen ansionsa on performatiivisuuden käytännöllisen ulottuvuuden pohtiminen. Vaikka Butler puhuukin enimmäkseen sukupuoli-identiteetin performatiivisuudesta, soveltuvat hänen ajatuksensa mainiosti myös politiikan performatiivisuuden tarkasteluun.

Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan käyttää performatiivisuutta selitysmallina Haiderin suosiolle, vaan tutkimukseni on vain yksi mahdollinen tulkinta siitä, mitä Haiderin puheista voi lukea esiin. Se on siis vain yksi näkökulma aiheeseen eikä mikään lopullinen totuus. Kari Palosen (1988, 15) mukaan tulkinta onkin aina ehdollinen, vajavainen ja yksipuolinen käsitys tutkittavasta ilmiöstä. Palosen mukaan tulkintaan kuuluu kaksi peruspiirrettä, joita hän kutsuu läpitulkinvaraisuus- ja tyhjentyttömyysteeseiksi. Läpitulkinvaraisuus tarkoittaa, että jokainen tulkinta on kiistettävissä ja sille voidaan esittää vastaväitteitä ja vaihtoehtoja. Tyhjentyttömyys tarkoittaa sitä, että mikään tulkinta ei anna ilmiöstä tyhjentävää käsitystä.

Kysymykseni tässä tutkimuksessa on, onko Haider performatiivinen poliitikko. Ensin tarkastelen, mitä performatiivisuudella tarkoitetaan ja mitä performatiivisuus tarkoittaa politiikan kannalta. Erityisesti kiinnitän huomiota siihen, mitä performatiivinen näkemys politiikasta tarkoittaa poliittisen johtajuuden kannalta.

Haiderin performatiivisuutta tarkastelen kahden teeman kautta. Ensiksi tarkastelen Haiderin suhdetta historiaan. Tutkin, käyttääkö Haider puheissaan hyväksien historiaa ja viittaako hän paljon menneisyyteen vai onko hänen puheensa enemmän tulevaisuuteen ja nykyhetkeen suuntautunutta. Tarkastelen erilaisia tapoja käyttää

historiaa politiikassa ja sitä, miten ne ilmenevät Haiderin puheissa. Pohdin, mitä Haiderin suhde menneisyyteen ja tulevaisuuteen kertoo hänestä performatiivisena tai representatiivisena poliitikkona.

Sen jälkeen tarkastelen Haiderin puheakteja performatiivisina puheakteina. Tutkin, ilmeneekö Haiderin puheakteista hänen poliittikkansa performatiivisuus. Tarkastelen, miten Haider tuottaa puheessaan identiteettejä, rakentaa omaa kannattajaryhmäänsä sekä niitä ryhmiä, joista erottaudutaan. Kiinnitän huomiota ennen kaikkea Haiderin puheissa ilmenevään vihapuheeseen, jonka lisäksi tarkastelen myös muita puheissa ilmeneviä identiteetin rakentamisen keinoja narratiivien ja me-subjektin käytöstä metaforiin.

Luvussa 7 vedän yhteen Haiderin historiasuhteesta ja puheaktien performatiivisuudesta tekemäni johtopäätökset ja pohdin, onko Haider performatiivinen poliitikko, ja riittääkö performatiivinen näkökulma Haiderin politiikan kuvaamiseen. Kiinnitän huomioni erityisesti siihen kontekstiin, jossa Haider toimii ja sen merkitykseen Haiderin politiikalle. Performatiivisessa näkemyksessä on omat rajoituksensa, joita pohdin Haiderin tapauksen kautta.

Sen jälkeen luon silmäyksen Haiderin poliittiseen karakteriin. Tarkastelen, millaisen imagon Haider haluaa itsestään tuottaa ja miten hän rakentaa poliittista karakteriään. Pohdin, mikä merkitys Haiderille on poliittisella karakterillä. Millainen on poliitikon karakterin ja performatiivisen politiikan suhde?

Lopuksi pohdin, mitä performatiivisella politiikalla on sanottavana politiikan tutkimukselle yleensä. Mitä on tapahtumassa edustukselliselle politiikalle, ja voiko sellaisesta enää puhua? Voiko poliittista järjestelmää käsittää enää representatiivisesti, vai kuvaisiko performatiivinen politiikan käsitys sitä paremmin? Ja eikö myös se, miten politiikkaa tutkitaan tai miten siitä puhutaan, toimisi paljon paremmin, jos hylättäisiin representatiivinen näkökulma ja otettaisiin tilalle performatiivisuuden tarkastelu? Haider toimii tutkimuksessani esimerkkinä siitä, miten performatiivinen politiikan käsitys toimii verrattuna representatiiviseen näkemykseen.

2.2.3 Aineisto ja sen analysointi

Lähestyn Haideria ensisijaisesti hänen puheidensa kautta. Haiderin puheet ovat olennainen osa hänen politiikkaansa, joten ne ovat etuoikeutetussa asemassa myös tässä Haiderin politiikan tarkastelussa. Puheiden ottaminen tutkimukseni pohjaksi on tärkeää myös siksi, että performatiivinen politiikka tapahtuu nimenomaan puheen kautta. Performatiivinen lähestymistapa tutkii kieltä ja sitä, miten kielen ja puheen kautta tuotetaan todellisuutta.

Käsittelimäni aineisto koostuu 21:stä vuosina 1985–2000 pidetystä Haiderin puheesta. Puheista osa on puoluekokousten yhteydessä pidettyjä puheita, osa taas vuosittaisia uuden vuoden puheita. Joukossa on myös muutama erikoistilaisuuksissa pidetty puhe, kuten yksi vaalikampanjan lanseerauspuhe. Näistä tarkemman analyysin kohteeksi olen valinnut neljä edustavaa ja Haiderille tyypillistä puhetta, jotka ovat uuden vuoden puhe vuodelta 1992 (1992a), uuden vuoden puhe vuodelta 1993 (1993), puhe puoluekokouksessa vuodelta 1996 (1996) sekä uuden vuoden puhe vuodelta 1999 (1999). Lisäksi olen analysoinut tarkemmin myös Haiderin vuonna 1998 pitämää vuoden 1848 vallankumouksen muistopuhetta (1998a), koska se mielestäni kuvastaa hyvin Haiderin ja FPÖ:n perusarvoja ja peilaa Haiderin suhdetta historiaan. Loput puheista tukevat analyysiäni, ja tarpeen mukaan viittaa tekstissä myös niihin.

Tarkastelen myös kahta Haiderin haastattelua. Näistä toinen on ORF 2:n Pressestunden-keskusteluohjelman jakso, joka on lähetetty Itävallan televisiossa 13.8.1998. Toinen käsittelemistäni haastatteluista on Falter-lehden 23.9.1999 tekemä haastattelu, joka herätti kohua, koska siinä Haiderin katsottiin verranneen Churchilliä Hitleriin ja Staliniin. Haider itse väitti, ettei koko haastattelua oltu koskaan tehtykään. Osia haastattelusta löytyy internetistä Falterin kotisivuilta sekä kirjallisessa että audiomuodossa. Näihin kahteen haastatteluun päädyin paitsi niiden käsittelemien teemojen vuoksi myös siksi, koska ääni- ja kuvataallenteina ne ovat autenttisempia kuin lehtihaastattelut, joissa sanottua on aina muokattu lehtimuotoon sopivaksi. Lisäksi viittaa tarpeen mukaan muihin tiedotusvälineistä keräämääni Haideria koskevaan aineistoon, kuten tv-uutisiin, sanomalehtiartikkeleihin, lehtikuviin ja videomateriaaliin.

Tarkastelutapani on aineistolähtöinen, eli nostan esiin puheista ja haastatteluista löytämäni Haiderille tyypilliset kuviot, sanontatavat ja ilmaisut, joita tulkitseen performatiivisuuden näkökulmasta. Yksittäisten puheaktien lisäksi tarkastelen myös puheita kokonaisuutena sekä niiden ja muun aineiston muodostamaa kokonaiskuvaa Haiderin politiikasta ja Haiderista poliitikkona. Luen aineistoa ensisijaisesti Judith Butlerin performatiivisuuden kautta, ja käytän myös muita käsittelemiini aihepiireihin sopivia teorioita.

3 Kun sanominen on tekemistä – performatiivisuuden teoriaa

3.1 Austin ja performatiivisuus

John L. Austin esitti vuonna 1962 kirjassaan *How to Do Things with Words* konstatiivisen ja performatiivisen puheaktin erottelun. Yleensä oli ajateltu, että puheaktit kuvaavat olemassa olevaa asiantilaa ja niiden totuusarvo on helppo määrittää sen mukaan, onko puheaktin kuvaama asiantila olemassa. Austin erotti näistä konstatiivisiksi kutsumistaan kuvailevista puheakteista performatiiviset puheaktit, jotka saavat aikaan sen asiantilan, jonka ne lausuvat. Ne tavallaan luovat maailmaa. Performatiivinen puheakti saa aikaan esimerkiksi lupauksen tilan lausumalla ”Minä lupaan...”. Austinin oivallus oli, että tällaisia puheakteja ei voi arvioida tosi–epätosi-kriteereiden kautta, vaan niiden arviointi perustuu ritualisoituneiden kieliproseduurien ja olosuhteiden yhteentörmäykseen. Toisin sanoen performatiivisen puheaktin onnistuminen riippuu kontekstista ja siinä vallitsevista sopimuksista. Puheaktin merkityksen takuuna ei enää ole viittaus metafyyssiseen olemukseen, vaan lauseen merkityksen takaavat kielen käyttö ja ympäristössä vallitsevat säännöt. (Pulkkinen 1998, 214 - 216; Pritsch 1999, 26 – 27.)

Austinin teorian toinen ansio oli puheaktien eri toimintojen erottelu². Austinin mukaan jokaisessa puheaktissa toteutuu samanaikaisesti kolme toimintoa: Lokutiivinen akti on asiasisältöä sisältävän lauseen sanominen. Illokutiivinen akti tarkoittaa lauseella

---

² Austinin puheakteja koskeva tutkimus oli lähtölaukaus puheaktiteorialle, jota John Searle (1969) ja H.P. Grice kehittivät edelleen.

ilmaistua toimintoa, joka toteutuu konventionaalisen voiman nojalla. Illokutiivinen akti voi olla esimerkiksi väite, käsky tai lupaus, joka lauseella ilmaistaan. Perlokutiivinen akti taas tarkoittaa lauseen ilmaisemisen vaikutuksia esimerkiksi sen vastaanottajassa. Austin itse oli kiinnostunut erityisesti puheaktien illokutionaarisesta puolesta eli lauseessa ilmaistusta toiminnosta. (Ks. esim. Rojola & Laitinen 1998, 10.)

Austinin mukaan kaikkien puheaktien pätevyys (adekvaatti) voidaan arvioida, koska riippuu tilanteesta, tuomitaanko puheaktit tosiksi vai epätosiksi. Konteksti on perusta sille, että konventionaaliset merkitykset ymmärretään. Toisin sanoen onnistunut performatiivinen puheakti edellyttää sopimukseen perustuvaa kontekstia. Performatiivinen puheakti, jota ei esitetä vakavasti, eli se esitetään esimerkiksi teatterissa, on Austinin mukaan epänormaali performatiivi. Se on ylimääräistä kielen käyttöä, joka on riippuvaista tavanomaisesta kielestä (Pulkinen 1998, 216). Austinille onnistuneeseen puheaktiin kuuluu vakavuus, oikea konteksti sekä se, että puheakti taataan puhujan ja kuulijan hyvällä uskolla (Rojola & Laitinen 1998, 17).

3.2 Judith Butlerin performatiivisuusteoria

3.2.1 ”Ei-vakava” puheakti ja ”ei-oikea” ruumis

Austin rajasi ”ei-vakavat” ilmaisut performatiivisuuden tarkastelun ulkopuolelle. Sen sijaan Jacques Derrida³ ryhtyi tarkastelemaan performatiiveja nimenomaan niiden epäonnistumisen näkökulmasta (Rojola & Laitinen 1998, 16 – 17). Derridan mukaan ei-vakava sanojen käyttö ei olekaan erikoistapaus, vaan se viittaa normaaliin: sopimukset ja argumentit ovat vain silloin sellaisinaan tunnistettavissa, kun ne voidaan irrottaa kontekstistaan ja niitä voidaan siteerata kontekstin ulkopuolella (Pritsch 1999, 27 – 28). Puheaktin merkityksen kannalta on perustavaa sen toistamisen ja uudelleenkäytön mahdollisuus, eikä se, onko puheaktin konteksti oikea tai puhuja vakavissaan (Rojola & Laitinen 1998, 17 – 18, Pritsch 1999, 28).

---

³ Ks. Derrida, Jacques: *Margins of Philosophy*. Harvester Wheatsheaf 1982

Derridan mukaan performatiivisten puheaktien valta on siis peräisin puhumisen situationaalisesta voimasta eli toistettavuudesta, kun taas Austinille puheaktin valta juontuu puhujan intentiosta tai tahdosta (Rojola & Laitinen 1998, 20). Austinin teoriassa on siis kyse siitä, mitä puhuja tekee kielellä, eli miten puhuja käyttää puheakteja, kun taas Derrida kysyy, mitä kieli tekee. Derridan mukaan jokaisella sanomisella asetetaan ja poistetaan rajoja, eli sanominen on aina teko. Judith Butler lähtee Derridan käsityksestä kielestä tekona ja tarkastelee, mitä kieli tekee ruumiille, ja millainen valta liittyy sukupuoli-identiteettien muodostumiseen. (Ks. Pritsch 1999, 29.)

Samoin kuin Derrida käsittelee ”ei-vakavia” lauseita, kiinnittää Butler huomionsa ”ei-oikeisiin” ruumiisiin, jotka jäävät ”oikeiden” ruumiiden ulkopuolelle. ”Ei-oikeat” ruumiit putoavat Derridan ”ei-vakavien” lauseiden tavoin tosi–epätosi-kriteerien ulkopuolelle. Tosina ruumiina pidetään Butlerin mukaan vain sellaisia, jotka osoittavat yksiselitteisen sukupuolen, toisin sanoen heteroseksuaalisia miehiä ja naisia. ”Ei-oikeat” ruumiit taas ovat esimerkiksi homoseksuaalisia ruumiita, jotka eivät mahdu ”oikean” ruumiin määritelmän sisäpuolelle. Luonnollisten ruumiiden todellisuusarvo on Butlerin mukaan kuitenkin vain diskursiivinen todellisuusefekti, edeltävien normien ruumiillistuma. Luonnollistamiskäytännöt saavat sen näyttämään todelta. Butlerin mukaan ei siis ole olemassa ydintä, joka muodostaisi sukupuoli-identiteetin, vaan sukupuoli-identiteetti tulee ulkoa niistä normeista, jotka toimivat ruumiin ulkopuolella niin, että ne saavat aikaan kuvitelman perustavasta identiteetti- ja normiprinsipiä (Pritsch 1999, 29–30.) Kiinteä sukupuoli-identiteetti on siis vain kuvitelma, joka tulee toden kaltaiseksi performatiivisen normien toiston kautta.

Identiteetin muodostumisen ja identifioitumisen projekteja säätelevät sosiaaliset normit, ja sukupuolen ollessa kyseessä nuo normit rakentuvat heteroseksuaalisina imperatiiveina. Seksuaalisuutta säätelee pakottava heteroseksuaalisuus, jossa sukupuolella on vain kaksi vaihtoehtoa. Tässä järjestyksessä tietyt sukupuolen kulttuuriset muodot ottavat ”todellisuuden” paikan ja lujittavat ja lisäävät hegemoniaansa itsensä naturalisoinnin kautta. Muut sukupuoli-identiteetin muodot, kuten bi- tai homoseksuaalisuus, jäävät ”todellisuuden” ulkopuolelle. Toisin sanoen se, että sukupuolet näyttävät binäärisenä järjestyksenä, jossa sukupuoli-identiteetit ovat

sisäisesti samankaltaisia, on Butlerille säätelevä fiktio, joka lujittaa ja naturalisoi maskuliinista ja heteroseksuaalista ylivaltaa. (Butler 1990, 31–33.)

Heteroseksuaalisuuden säätelevä käytäntö muodostaa samalla ”oikeiksi” katsottujen ruumiiden alueen. Normatiivinen heteroseksuaalisuus asettaa rajat ruumiilliselle älykkyydelle asettaen samalla jotkut ruumiit tämän älykkyyden ulkopuolelle. Paljastamalla sukupuoli-identiteettien performatiivisen luonteen Butler samalla kiistää säätelevän järjestyksen tuottaman illuusion ”oikeista” ja ”ei-oikeista” ruumiista. Kun sukupuoli-identiteetti on vain tuotettu fantasia, eivät sukupuoli-identiteetit voi olla sen enempää tosia kuin epätosiaakaan (Butler 1990, 136). Niitä vain pidetään tosina, koska heteroseksuaalinen matriisi haluaa esittää ne tosina. Butler siis tavallaan rinnastaa sukupuoli-identiteetin Austinin performatiivisiin puheakteihin, joita ei voi tuomita tosi-epätosi-kriteereillä. Samoin kuin Austinilla puheaktin merkitystä ei takaa sen metafyyminen olemus, ei myöskään sukupuolella ole mitään ontologista statusta, joka eroaisi niistä erilaisista teoista, jotka rakentavat sukupuolen todellisuuden (Butler 1990, 136).

Heteroseksuaalisuus ei kuitenkaan ole ainoa identiteettiä ja ruumiillisuutta säätelevä käytäntö. Esimerkiksi rotu on osittain tuotettu rasmin historian tuloksena, ja sen rajat ja merkitykset ovat rakentuneet ajan myötä palvelemaan sekä rasismia että sen vastustusta (Butler 1993, 18). Klaus Sonderrmann (1995, 66) kiinnittää huomionsa erityisesti siihen, miten kulttuurista tulee staattinen ja suljettu systeemi, jonka kuvitellaan olevan essentialistinen kokonaisuus. Tiettyjen kulttuuristen muotojen ajatellaan olevan oikeita, ja muita muotoja pidetään uhkana oman kulttuurisen identiteetin puhtaudelle. Tämä on perusta rasismille. Sen sijaan, jos kulttuuri käsitetään performatiiviseksi yhteisö-rakennuksen prosessiksi, alkaa tietyn identiteetin säilyttäminen puhtaana näyttää absurdilta ja epärealistiselta.

3.2.2 Toinen – abjekti

Identiteetit muodostuvat aina suhteessa johonkin toiseen, joka jätetään oman identiteettikategorian ulkopuolelle. Esimerkiksi William E. Connolly (1991) käsittelee sitä, miten luodaan Toinen, jota vastaan oma identiteetti määritellään. Connollyn

mukaan identiteetti on aina riippuvainen erosta, eli toisin sanoen identiteetin määrittely tarvitsee aina toisen, josta erottautumalla identiteetti määritellään. Hegemonisen identiteetin puhtautta suojellaan määrittelemällä suurimmat identiteetin uhat pahoiksi tai irratioonalisiksi. Connollyn mukaan tietyn identiteetin omaksuminen edellyttää aina toisten identiteettien määrittelemistä huonommiksi. Jos identiteettiä ei määritellä eroavan toisen kautta, identiteetti menetetään. Identiteetti tarvitsee eroa, ja se määrittelee eron toiseudeksi turvatakseen oman turvallisuutensa. Toisaalta toiseus myös uhkaa identiteettiä. Identiteetti on siis aina jotenkin epävarma.

Myös Butlerin mukaan subjektit muotoutuvat poissulkemisen voiman kautta. Subjekteja muodostava säätelevä käytäntö vaatii, että samalla tuotetaan objektien alue, marginalisoitujen ryhmien alue, josta erottautumalla subjektit muodostavat oman identiteettinsä. Objektit eivät ole subjekteja, mutta ne muodostavat konstitutiivisen ulkopuolen subjektien alueelle, eli niiden olemassaolo on välttämätöntä subjekteille. Konstitutiivinen ulkopuoli tarkoittaa, että ulkopuolelle jäävä ei ole täysin ulkopuolella – se on vain marginalisoitu. Se ei kuitenkaan koskaan ole täysin järjestyksen sisäpuolellakaan, mutta silti se on siinä läsnä, koska subjektien perustavana kieltämisenä se on elintärkeä subjektien olemassaololle. ”Ajattelemattomissa oleva” (unthinkable) on täysin kulttuurin sisällä, mutta samalla täysin suljettu ulos hallitsevasta kulttuurista. (Butler 1990, 77; Butler 1993, 3.)

Objektin käsitteeseen kuuluu ajatus siitä, että objekti on jotain vastenmielistä, joka on karkotettu ruumiista, jotain, joka on aikaisemmin ollut osa identiteettiä. ”Ei-minän” rakentaminen objektina saa aikaan ruumiin rajat, ja ne ovat näin ollen ensimmäisiä subjektin piirteitä. Subjekti siis rakentaa omaa itseään objektin karkotuksen kautta objektin ollessa olennainen osa itseä. Objektien määrittäminen uhkaaviksi ja vaarallisiksi myös perustaa ja vahvistaa kulttuurisesti hegemonisessa asemassa olevia identiteettejä. Seksismi, homofobia tai rasismi on tällainen toisenlaisten ruumiiden karkotus, jota seuraa vastenmielisyys. Subjektin sisäpuolen ja ulkopuolen erottamisella rakennetaan rajoja sosiaalisen säätelyn ja kontrollin tarpeisiin. (Butler 1990, 133.) Objektin käsitteellä voi siis kuvata sekä subjektin perustavaa subjektiksi tuleminen prosessia että laajemmin yhteiskunnassa vallitsevan järjestyksen tuottamista.

Abjektoimisen kautta muodostuvat siis Butlerin kuvaamat ”ei-oikeat” ruumiit, jotka määritellään kulttuurisen järjestyksen ulkopuolelle. Kun sukupuolen materiaalisuus viitotetaan, niin samalla muodostuu poissuljettujen sukupuolten alue. Siksi onkin Butlerin mukaan aivan yhtä tärkeää kysyä, miten ja miksi ruumiita ei rakenneta, kuin on kysyä, miten ja miksi niitä rakennetaan. (Butler 1993, 16.)

3.2.3 Pakottava toiston prosessi

Derridan mukaan puheaktin valta syntyy sen toistamisen mahdollisuudesta. Myös Butlerille performatiivisuus tarkoittaa nimenomaan normien toistoa. Performatiivisuus ei siis ole yksittäinen teko, kuten Austinin teoria antaisi ymmärtää, eikä myöskään kausaalinen prosessi, jonka subjekti saa aikaan. Subjektien rakentuminen tapahtuu normien toiston kautta, ja sukupuoli sekä tuotetaan että vakautetaan tämän toiston kautta. Sukupuolen luonnollistava vaikutus saavutetaan juuri tämän toistavan ja ritualisoivan käytännön kautta. (Butler 1993, 10.) Eli toistamalla tiettyyn sukupuoleen kuuluviksi katsottuja käytäntöjä sukupuoli jatkuvasti luonnollistaa itseään ja näyttäytyy näiden luonnollistamiskäytäntöjen ansiosta vakaana ja luonnollisena kokonaisuutena.

Toistaminen ei kuitenkaan tarkoita kopioinnin omaista samanlaisina pysyvien tekojen toistoa, vaan uudelleen toistamista monenlaisissa konteksteissa. Toistaminen onkin pikemminkin siteerattavuutta, normien siirtämistä uusiin konteksteihin (Butler 1993, 109). Tällöin se vastaa pitkälti Derridan käsitystä iteraatiosta, ei-identtisestä merkin toistosta, joka muodostaa katkon aikaisempaan merkitykseen (Pritsch 1999, 28). Tämä siteerattavuus mahdollistaa myös merkitysmuutokset.

Performatiivisuuden ymmärtäminen yksittäisen teon sijasta toistavaksi käytännöksi merkitsee myös sitä, että ilmiön nimeäminen olevaksi ei ole subjektin tahdon vallassa. Toisin sanoen performatiivisen puheaktin alkuperä ei ole yksittäisessä subjektissa, joka oman tahtonsa mukaan nimeäisi ilmiöitä, kuten Austinin performatiivisuusteoriasta voisi päätellä. Butler onkin samaa mieltä Derridan kanssa, joka tekee selväksi, että performatiivisuus ei ole koskaan alkuperäisen tahdon toimintaa vaan aina jostain johdettu. Myös normeja vastustava subjekti on aina itse normien tuottama. (Butler 1993, 13).

Subjektit eivät siis ole vapaita muodostamaan haluamaansa seksuaalisuutta, vaan jokainen subjekti on pakotettu sen kautta, joka jää ajateltavissa olevan ulkopuolelle. Toisin sanoen abjektien alue pakottaa subjekteiksi määriteltyjen olemista. Esimerkiksi heteroseksuaalisessa matriisissa subjekteja rajoittaa se, että toisenlainen haluaminen jää ajateltavissa olevan ulkopuolelle. Butlerin mukaan pakko onkin performatiivisuuden ehto ja edellytys. Performatiivisuutta ei voi ymmärtää kuin toistettavuuden prosessin, säännellyn ja pakotetun normien toiston sisäpuolella. Tämä toisto mahdollistaa subjektin ja rakentaa sen olemassaolon. Performatiivisuus ei siis ole yksittäinen teko tai tapahtuma, vaan ritualisoitunut tuotanto, rituaali, joka toistetaan pakon alla ja sen kautta. (Butler 1993, 94–95.)

Säätävän järjestyksen pakottava luonne merkitsee myös sitä, että subjekti ei voi valita siirtyvänsä tämän järjestyksen ulkopuolelle. Butlerin mukaan kaikki teoreetikot, jotka väittävät, että vallitsevia oloja vastaan voisi taistella jostain järjestelmän ulkopuolisesta asemasta käsin, ovat väärässä. Järjestys pakottaa jokaisen järjestyksen sisäpuolelle, ja subjekti on olemassa ainoastaan tämän järjestyksen sisäpuolella. Kuitenkaan tämä ei tarkoita toimijuuden radikaalia poistamista, sillä Butlerin mukaan subjektien performatiivisuuden ymmärtäminen avaa ovia uudelle toimijuudelle. (Butler 1990, 147.)

Butler ei hyväksy sellaista radikaalia konstruktivistista näkemystä, jossa kaikki on vain ja ainoastaan kieltä, koska se johtaa hänen mukaansa käsitykseen, jossa kielellinen konstruktivismi on tuottavaa ja determinististä. Tällöin konstruktioista tulee jumalankaltainen toimija, joka luo samalla sen, minkä se nimeää. Tai sitten se johtaa käsitykseen, joka olettaa vapaan subjektin, joka tekee itse oman identiteettinsä. Butlerin mukaan subjektien ymmärtäminen konstruktioiksi ei tarkoita sitä, että samalla täytyy olettaa toimija, joka tekee tämän konstruktion. Jokainen subjekti on jo subjektivoitunut sukupuoli-identiteetille, eikä näin ollen voi olla mikään konstruktioita edeltävä toimija, vaan ainoastaan sen sisällä ja sen kautta rakentunut. (Butler 1993, 6–7.)

Mitä siis tapahtuu toimijuudelle, kun subjektit ymmärretään performatiivisiksi? Koska toimija ei voi nousta vallan yläpuolelle, on hänen toimittava säätävän järjestyksen sisällä. Toimijuuden mahdollisuus on siinä, että säätävän järjestyksen sisällä subjekti

pystyisi siirtämään valtaa. Koska hänet on pakotettu toistamaan järjestyksen normeja, hän ei voi valita olla toistamatta niitä, mutta hän voi valita, miten hän niitä toistaa. Näin subjekti voisi siirtää (displace) järjestyksessä vallitsevia normeja. Butlerin mukaan parodia tai parodinen toistaminen olisi sellainen voima, joka voisi ravistaa heteroseksuaalisen järjestyksen normeja ja paljastaa sukupuoli-identiteetin kuvitteellisuuden. (Butler 1990, 148.)

3.2.4 Illokutionaariset puheaktit

Butler tarkastelee myös sitä, miten nimeäminen toimii identiteettiä rakentavana performatiivina. Tulla kutsutuksi nimellä on perustava ehto, jonka kautta subjekti on rakentunut kielessä: nimeämisen kautta yksilölle tarjotaan sosiaalisen olemassaolon mahdollisuus. Nimeämisen kautta ihminen on kuitenkin aina myös riippuvainen toisista, sillä nimeämisen tarkoitus on merkitä singulaarisuutta ja erottautumista muista. Subjektin olemassaolo riippuu siitä, että hän on tunnistettavissa, ja se taas vaatii erottautumista muista. Tunnistamisen mahdollistavat termit ovat konventionaalisia, sosiaalisen rituaalin vaikutuksia ja instrumentteja, jotka päättävät usein ulossulkemisen ja väkivallan keinoin selviytyvien subjektien lingvistiset ehdot. Toisin sanoen sopimukseen perustuvat sosiaaliset normit vaikuttavat siihen, ketkä nimetään ”oikeiksi” subjekteiksi ja ketkä jäävät ulkopuolelle. (Butler 1997, 2–5.)

Austin erotti toisistaan illokutionaariset ja perlokutionaariset puheaktit, joista edelliset sanomalla tekevät sen, mitä ne sanovat, ja jälkimmäiset tuottavat tiettyjä vaikutuksia sanomisen kautta. Perlokutionaaristen puheaktien vaikutukset eivät siis ole samoja kuin puheakti itse, kuten illokutionaarisen puheaktin ollessa kyseessä. Illokutionaarinen puheakti on siis itse se teko, jonka se tuottaa, ja perlokutionaarinen puheakti vain johtaa tiettyihin seurauksiin. Butlerin ongelma tässä on se, että Austinin mukaan illokutionaarisen puheaktin voiman voi tietää vain, kun voidaan tunnistaa ”totaalinen puhetilanne” (total speech situation), eli toisin sanoen, kun tunnetaan puheaktin konteksti siihen liittyvine sopimuksineen, puhujan intentioineen ja olosuhteineen. Toisaalta puheaktit eivät Austinin mukaan ole pelkästään sopimuksellisia vaan myös rituaalisia tai seremoniaalisia. Toisin sanoen niitä toistetaan ajan myötä, eivätkä ne näin ollen rajoitu pelkästään lausumisen hetkeen. Näin ollen ei Butlerin mukaan voi puhua

totaalisesta puhetilanteesta, koska puheakti ylittää aina lausumisen hetken, eikä sen menneisyyttä ja tulevaisuutta voi kertoa varmasti. (Butler 1997, 3.)

Illokutionaariisiin puheakteihin liittykin Butlerin mukaan olennaisesti rituaalisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka teko tapahtuu lausumisen hetkellä, se ei kuitenkaan rajoitu yhteen hetkeen. Illokutionaarinen puheakti toimii, koska se on annettu rituaalin muodossa, eli se toistetaan uudelleen ja uudelleen, ja näin se saavuttaa sellaisen tason, jossa se ei rajoitu yhteen hetkeen. (Butler 1997, 3.)

Tässä tulee esiin sama toimijuuden ongelma, johon viittasin jo aikaisemmin. Butlerin (1997, 44) mukaan puheaktien käsittämisessä illokutionaarisiksi on ongelmana se, että tällöin oletetaan autonominen subjekti, joka voi itse määrätä, millaisia ”tuotteita” eli puheakteja hän tuottaa. Kuitenkaan subjekti ei koskaan voi olla autonominen, vaan hän on aina jo nimeämisen kautta subjektivoitunut vallitsevaan säätelevään järjestykseen. Missä määrin subjekti voi siis toimia autonomisesti tuottaen haluamiaan puheakteja? Ongelma on olennainen myös pohdittaessa politiikkaa ja erityisesti poliittisen johtajan roolia.

4 Performatiivisuuden poliittiset ulottuvuudet

4.1 Kun politiikka ei ole representatiivista vaan performatiivista

Mitä performatiivisuuden teorialla on sanottavana politiikan tutkimukselle? Aikaisemmin jo totesin, että performatiivisuus asettaa politiikan tutkimukselle haasteen kyseenalaistamalla yleisinä totuuksina pidettyjä asioita. Poliitiikkaa ei tarkastella kiinteinä pidettyjen identiteettien ja sitä kautta kiinteiden kannattajaryhmien ja ideologioiden edustamisena, kuten alkuperäisen ja muuttumattoman identiteetin käsitykselle perustuva representatiivinen politiikka tekee. Performatiivinen politiikan käsitys kiinnittää huomion siihen, miten tällaiset identiteettikategoriat muodostuvat ja millainen valta niiden muodostumiseen liittyy.

Butler kirjoittaa siitä, millainen rooli poliittisilla merkeillä (political signifiers) on performatiivisessa politiikan käsityksessä. Ymmärrän tässä poliittiset merkit jonkinlaisiksi identiteettikategorioiksi, yhdistäviksi tekijöiksi poliittiselle mobilisaatiolle ja politisoitumiselle, kuten esimerkiksi ”naiset” tai ”itävaltalaiset”. Butlerin mukaan poliittiset merkit eivät ole deskriptiivisiä, eli ne eivät edusta olemassa olevia kannattajajoukkoja, vaan ne ovat tyhjiä merkkejä, joihin sijoitetaan erilaisia fantasmaattisia⁴ kuoria. Poliittiset merkit yhdistävät ideologista kenttää ja luovat niitä kannattajajoukkoja, joita niiden väitetään edustavan. (Butler 1993, 191.)

Poliittiset merkit tarjoavat kontingentteja mutta tehokkaita yhtenäisyyden pisteitä muuten erillisille ja vapaina kelluville ideologisen elämän elementeille. Nämä yhdistävät termit eivät kuvaa mitään annettua sisältöä tai objektiivista korrelaattia, vaan ne luovat ja ylläpitävät niitä sosiaalisia ilmiöitä, joihin ne näyttäisivät viittaavan. Poliittinen merkki tulee poliittisesti tehokkaaksi luomalla ja ylläpitämällä tietynlainen asetelma poliittiseksi todellisuudeksi. Poliittinen merkki toimii siis performatiivisena eikä representatiivisena. (Butler 1993, 209–210.) Niiden performatiivinen luonne jättää ne aina avoimiksi ja mahdollistaa myös uusia tulkintoja (mt. 191).

Poliittisen merkin tehokkuus muodostuu sen kyvystä rakentaa poliittinen kenttä, luoda uusia subjektiasetelmia ja uusia intressejä (Butler 1993, 209–210). Poliittinen hegemonia muodostuu näiden kontingentissa suhteessa olevien poliittisten merkkien jatkuvasta uudelleen artikuloinnista. Toistamalla näitä poliittisia merkkejä siis saadaan aikaan vaikutelma, että tällainen sosiaalinen muodostelma on välttämätön ja luonnollinen. Ideologia rakennetaan yhdistämällä poliittisia merkkejä niin, että saadaan aikaan välttämättömyyden vaikutelma. (Mt. 192.) Mekanismi on siis sama kuin identiteettikategorioiden performatiivisessa tuottamisessa yleensäkin: fantasmaattiset subjektipositiot rakentavat sen, mikä katsotaan ”oikeaksi” ja ”todeksi”.

Performatiivinen politiikan käsitys ottaa huomioon sen, millainen valta poliittisten merkkien tuottamiseen liittyy. Kuten jo aiemmin totesin, tietyn ryhmän tai identiteetin

---

⁴ Fantasmaattinen = phantasmatic; ei-todellinen, mutta todelta vaikuttava. Esimerkiksi poliittinen merkki ”naiset” pyrkii kuvaamaan joukkoa nimeltä naiset pystymättä kuitenkaan koskaan täysin kuvaamaan sitä. Näin ollen se, mitä naisiksi kutsutaan, on vain fantasmaattisilla ominaisuuksilla kuorrutettu tyhjä merkki, joka on jatkuvasti alttiina muutoksille.

tuottamiseen liittyy aina valtaa. Näin ollen esimerkiksi Itävaltaa kansakuntana tai tiettyä me-ryhmää ei ole olemassa valmiina kokonaisuutena, luonnollisena olemuksena, vaan kyseessä on aina monimutkaisten valtaprosessien kautta muodostunut kuvitteellinen kokonaisuus.

Performatiivinen politiikan käsitys tarkastelee sitä, miten identiteetit muodostuvat performatiivisesti. Myös politiikassa tietynlaiset identiteettien ilmentymät ottavat todellisuuden paikan ja lujittavat asemaansa itsensä naturalisoinnin kautta. Samaan aikaan muut identiteettimuodot jätetään todellisuuden ulkopuolelle. ”Oikea” identiteetti muodostuu suhteessa tähän toiseen, joka jätetään ulkopuolelle. Esimerkiksi Haiderin puheissa määritellään eräänlainen ”oikea” itävaltalaisuus suhteessa esimerkiksi ulkomaalaisiin, jotka jätetään oman ryhmän ulkopuolelle.

Myös politiikassa identiteetit täytyy vakiinnuttaa toiston kautta. Poliitikassa syntyvät kategoriat, intressiryhmät ja muut vastaavat kokonaisuudet perustuvat monimutkaisiin valtaprosesseihin, joissa valta ilmenee yleensä toiston kautta. Tietty asia naturalisoidaan tekemällä siitä tapa, käytäntö, toistuva ja toistettavissa oleva asia. Näin muodostuu esimerkiksi kansakunnan käsite ikuisena ja muista kansakunnista erillään olevana kokonaisuutena.

Miten performatiivinen politiikka toimii? Performatiivinen politiikka sotkee identiteettien rajat ja nostaa esiin uusia identiteettejä, jotka eivät pohjaudu historiaan tai oletukselle kiinteästä ja muuttumattomasta identiteetistä. Identiteettien tarkastelussa onkin olennaista kiinnittää huomio niihin konteksteihin, joissa identiteettiväite esitetään ja joissa se tulee mahdolliseksi esittää. Identiteettiväitteen esittäminen on aina poliittista. Identiteetti ei ole neutraali, vaan se esitetään tietynlaiseksi. Identiteettiväitteen esittäminen on siis jo itsessään politiikkaa. Performatiivinen lähestymistapa tarkastelee, miksi identiteetti esitetään tietynlaiseksi. Mikä mahdollistaa identiteettiväitteen esittämisen? Miksi väite on juuri sellainen, kuin millaisena se esitetään? Millainen valta siinä on taustalla?

Tarkastelussa kiinnitetään siis huomiota muun muassa poliittiseen puheeseen ja siihen, miten puheessa luodaan ja ylläpidetään performatiivisia poliittisia merkkejä. Miten

poliittisessa puheessa rakennetaan rajat oman ryhmän ja Toisen välille? Miten luotu kuva vakiinnutetaan? Toisaalta on myös tarkasteltava sitä, missä määrin tällainen puhe loppujen lopuksi on puhujan omassa vallassa ja missä määrin puhuja on itsekin performatiivisesti syntyneiden normien pakottama ja pakotettu toistamaan näitä normeja. Erityisesti poliittisen johtajuuden problematiikan kohdalla tämä asia on mielestäni tarkastelemisen arvoinen.

4.2 Poliittinen johtaja ja performatiivisuus

Mitä performatiivinen politiikan käsitys tarkoittaa poliittisen johtajuuden kannalta? Jos hylätään representatiivinen käsitys kiinteistä identiteeteistä ja niiden edustamisesta tarkoittaa se samalla, että poliittinen johtajakaan ei voi edustaa olemassa olevia, kiinteitä ryhmiä tai luokkia. Poliittiset ryhmittymät muodostuvat aina jossain määrin performatiivisesti kielessä, tiettyjen merkkien ja käytäntöjen toistona. Mikä on poliittisen johtajan rooli tässä kuviossa? Missä määrin poliittinen johtaja itse voi luoda edustamiaan ryhmiä? Onko tehokas performatiivinen poliittinen johtaja sellainen, joka onnistuu luomaan sellaisia identiteettikategorioita, joihin ihmiset voivat identifioitua käyttämällä apunaan sosiaalisten ongelmien ja vihollisten luomista? Entä miten syntyvät itse johtajat? Ovatko he omia luomuksiaan vai muotoutuvatko hekin performatiivisesti vallitsevan järjestelmän sääntöjä toistamalla? Murray Edelman (1988) pohtii, kuinka politiikassa luodaan niin ongelmia, vihollisia kuin itse johtajiakin.

Edelmanin mukaan poliittiset tarkkailijat, joilla Edelman tarkoittaa kansalaisia, toimittajia ja tutkijoita, ja se, mitä he tarkkailevat (eli politiikan tapahtumat, politiikassa ongelmiksi määritellyt asiat, poliittiset johtajat ja poliittisiksi vihollisiksi määritellyt ryhmät) rakentavat toinen toisensa. Poliittiset tapahtumat tarkoittavat sitä, mitä politiikan tarkkailijat laittavat ne tarkoittamaan. Samoin tarkkailijoiden roolit ja käsitykset itsestään ovat konstruktioita, ja ainakin osittain heidän tulkitsemiensa tapahtumien kautta luotuja. (Edelman 1988, 1–2.) Samoin voi käsittää poliittisten johtajien ja heidän käsityksensä poliittisesta todellisuudesta. Eli poliittinen konteksti kaikkine ongelmineen, viholliskuvineen ja kannattajaryhmineen on toisaalta poliittisten johtajien tuotetta, mutta toisaalta tämä vallitseva konteksti myös rakentaa johtajat sellaisiksi kuin he ovat.

Edelmanin ajatuksia myötäillen poliittisen johtajan voi käsittää melko suvereeniksi toimijaksi, joka voi puheessaan luoda ongelmia, vihollisia ja kannattajia. Butlerin ajatukset nimeämisestä subjekteja luovana toimintana tukevat tätä näkemystä. Nimeämällä jokin ryhmä tietynlaiseksi, tuotetaan samalla kyseinen ryhmä sellaisena. Toistaen ja luoden puheessaan tätä kuvaa voi poliittinen johtaja luoda maailmaa sellaiseksi kuin hänelle sopii. Samalla johtajan valtaa kuitenkin rajoittaa se, että hänkään ei nimeämisen kautta koskaan voi olla suvereeni toimija, vaan johtaja on aina riippuvainen Toisesta, joka nimeämisen kautta luodaan.

Toimiessaan performatiivisesti poliittinen johtaja sotkee vakiintunutta poliittista kontekstia ja luonnollistuneiden identiteettien rajoja. Johtaja nostaa esiin uusia identiteettejä, jotka eivät ehkä aiemmin ole muodostuneet identiteeteiksi. Ne ovat saattaneet olla abjektin kaltaisessa asemassa, suljettuina ulkopuolelle mutta kuitenkin elintärkeinä oikeiksi katsotuille identiteeteille. Performatiivinen poliittinen johtaja toimii nykyhetkessä luoden identiteettiasetelmia kulloiseenkin kontekstiin ja tilanteeseen sopivaksi.

Poliittisen johtajuuden ongelmaa tarkasteltaessa on kiinnitettävä huomiota myös performatiivisuuden ”pakottavaan” puoleen, toisin sanoen siihen järjestelmään ja toiston prosessiin, jonka sisällä toimijat ovat pakotettuja toimimaan. Performatiivisuuteen Butlerin mukaan olennaisesti kuuluva pakottava toiston prosessi, eli performatiivisuuden ymmärtäminen toistavaksi käytännöksi, tarkoittaa sitä, että ilmiön nimeäminen ei ole yksittäisen toimijan vallassa. Poliittisen johtajan suorittama performatiivinen puheakti ei siis olekaan hänen itsensä tahdon vallassa. Onko niin, että loppujen lopuksi poliittinen johtaja siis vain toistaa niitä normeja ja käytäntöjä, jotka yhteiskunnassa vallitsevat?

Millainen Haider on poliittisena johtajana? Miten performatiivinen näkemys politiikasta pystyy tulkitsemaan Haideria ja hänen suosiotaan? Tarkastelen, toimiiko Haider performatiivisesti luoden puheissaan identiteettejä. Luoko Haider ryhmälleen identiteetin muodostamalla spatiaalisia ja temporaalisia rajoja, eli erottaako hän ryhmänsä toisista ryhmistä ja kertooko hän ryhmälleen yhteistä historiaa? Vai perustuuko hänen politiikkansa nykyhetkeen ja identiteetin luomiseen kulloiseenkin

kontekstiin ja tilanteeseen sopivaksi? Pohdin, millainen on se konteksti, jossa Haider toimii, ja mahdollistaako se Haiderin menestymisen. Vai rajoittaako Haiderin toimintaympäristö tai ehkäpä Haider ja Haiderin politiikka itse sitä tilaa, jossa Haider voi toimia? Aloitan tarkasteluni tutkimalla, onko Haider historiapolitiikko eli tekeekö Haider politiikkaa historialla käyttäen historiaa hyväkseen argumenttiensa rakentamisessa. Pohdin, mitä Haiderin suhde historiaan merkitsee representatiivisen ja performatiivisen politiikan käsityksen kannalta.

5 Haiderin suhde historiaan

5.1 Historian käyttö politiikassa

Historia on aina läsnä politiikassa. Aristoteleen perinteisen erottelun mukaan poliittinen puhe suuntautuu tulevaisuuteen ja oikeudellinen puhe menneisyyteen. Kuitenkin menneisyyteen suuntautuvalla oikeudellisella puheella on aina myös poliittinen puolensa, ja samoin poliittisessa puheessa on historialla olennainen osa. Menneisyyden käsittely ei koskaan ole neutraalia, vaan se on juridinen, moraalinen ja poliittinen kysymys. Eli historian kertomisessa, menneisyyden käsittelyssä, ei koskaan ole kyse pelkästään historian kirjoittamisesta, vaan siihen kuuluu aina myös poliittinen ulottuvuus. (Nyyssönen 1999, 13.)

Nyyssönen viittaa Kosellekiin, jonka mukaan politiikka ei tapahdu pelkästään ajassa (in der Zeit), vaan myös erilaisten aikakokemusten kautta (durch die Zeit). Se tarkoittaa, että politiikkaa ei tapahdu pelkästään sillä hetkellä, kun asiat tapahtuvat, vaan että menneitä tapahtumia arvioidaan myöhemmin useista poliittisista konteksteista käsin erilaisten poliittisten toimijoiden kautta. (Nyyssönen 1999, 27.) Menneisyyden käsittelyssä on aina mukana poliittinen puoli.

Historiaa voidaan käyttää hyväksi poliittisessa puheessa poliittisten päämäärien saavuttamiseksi. Tällöin on kyse historiapolitiikasta, *history politics*. Historiapoliitikassa käytetään menneisyyttä, jotta saavutettaisiin tiettyjä vaikutuksia yleisössä (Nyyssönen 1999, 39–40). Historian hyväksikäyttö on varsin tehokas keino,

jolla poliittinen johtaja voi rakentaa poliittista todellisuutta. Poliitikoilla voi olla erilaisia käsityksiä historiasta, ja poliittisissa puheissa rakennetaan ja puolustetaan omaa käsitystä, joka tukee omia pyrkimyksiä. Historia ei siis koskaan ole neutraalia, vaan oikeasta historiasta käydään jatkuvaa poliittista kamppailua. Nyssösen (mt. 39) mukaan taistelu poliittisesta ylivallassa on taistelua historiasta.

Historia jo sanana viittaa tarinaan, kertomukseen. Kaikki historia onkin aina kertomusta, rakennelmaa, ei objektiivista tapahtumien kuvausta. Historia valitaan menneisyydestä ja kirjoitetaan ylös, se ei siis ole sama kuin menneisyys (Nyssönen 1999, 34). Historia on aina kerrottu, rakennettu kertojan lähtökohtien vaikuttaessa siihen, millaisena historia kerrotaan. Esimerkiksi kansallisvaltion identiteetin rakentaminen vaatii yhteisen historian tuottamista. Tämä yhteinen historia muodostuu ennen kaikkea puheen kautta, performatiivisena (Keränen 1999, 9). Historia onkin yksi tärkeimmistä seikoista, joiden kautta kansallisvaltion tai tietyn yhteisön identiteettiä määritellään.

Menneisyyden poliittinen käyttö yhteisön rakennuksessa tai kansallisvaltion identiteetin rakennuksessa näkyy esimerkiksi niin, että luodaan kertomus yhteisestä kulttuurisesta identiteetistä, joka on historian kautta muotoutunut. Tällaisia historian kautta muovautuneita sen hetkisiä kulttuurisia ominaisuuksia pidetään ainutlaatuisina, sellaisinaan säilytettävänä, joita ei saa muuttaa. Niihin ei saa sekoittaa muita kulttuureja. Muut kulttuurit jätetään oman identiteetti-alueen ulkopuolelle. (Ks. Sondermann 1995, 56.)

Nyssönen (1999, 39–41) käsittelee myös muistamisen ja unohtamisen strategioita identiteettien rakentamisessa. Boyarinin⁵ mukaan muistin politiikka voidaan yhdistää identiteettiin, ne ovat käsitteellisesti lähes identtiset. Muisteleminen on työkalu yleisön yhdistämiseksi, mutta sillä voi olla myös ihmisiä erottava vaikutus. Esimerkiksi kansallista identiteettiä luodaan muistamalla tiettyjä historian tapahtumia, jotka yhdistävät ihmisiä. Samoin politiikassa "unohdetaan" menneisyyden tapahtumia. Muistamisella halutaan nostaa uudelleen esiin historian kokemuksia ja unohtamisella

---

⁵ Ks. Boyarin, Jonathan (1994): *Space, Time and the Politics of Memory*. In Jonathan Boyarin (ed.) *Remapping Memory. The Politics of TimeSpace*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.

taas pyritään unohtamaan ne. Kummassakin on kyse politiikan teosta historialla. Unohtaminen voi myös olla osa kompromissia tai sovittelua. Nyyssösen mukaan onkin olennaista kysyä, kuka haluaa muistaa ja miksi ja kuka unohtaa ja miksi.

Nyyssösen (1999, 41) mukaan menneisyyden käyttö on puhtaasti poliittista, oli kyse historiankirjoituksesta, tutkimuksesta tai poliittisesta puheesta. Seuraavassa tarkastelen, miten historia tulee esiin Haiderin puheissa. Suuntautuvatko Haiderin puheet enemmän menneisyyteen, tulevaisuuteen vai nykyisyyteen? Käyttääkö Haider historiaa puheissaan, ja jos, niin onko kyse muistamisen vai unohtamisen politiikasta?

5.2 Miten Haider käyttää historiaa?

5.2.1 Menneisyys vs. tulevaisuus

Haiderin puheille tyypilliset voimakkaat vastakkainasettelut näkyvät myös Haiderin tavassa käsitellä historiaa. Menneisyys on Haiderille joko hyvä tai paha. Hyvästä menneisyydestä Haider puhuu, kun on kyse esimerkiksi Haiderin edellisestä kaudesta Kärntenin johdossa (esim. 1999) tai vuoden 1848 arvoista (1998a). Haider toteaa esimerkiksi, että historiasta voi oppia, että ihmisten vapautta korkeimpana arvona ei ole syytä väheksyä (1998a): *"Man kann aus der Geschichte lernen, ... dass es sicherlich notwendig ist, die Freiheit des Menschen als höchstes und entscheidendes Gut auch in den Tagen von heute nicht geringzuschätzen."*

Viittauksia menneisyyden positiivisiin seikkoihin on Haiderin puheissa kuitenkin huomattavasti vähemmän kuin viittauksia menneisyyteen negatiivisena asiana. Useimmiten Haider viittaa menneisyyteen puhuessaan "vanhojen" puolueiden valtakaudesta. Itse asiassa jo ilmaisu "vanhat puolueet" viittaa siihen, että menneisyydellä on tässä yhteydessä negatiivinen merkitys. Myös itse sanalla *Vergangenheit*, menneisyys, on useimmiten kielteinen merkitys. Esimerkiksi: *"So wie ich 1989 aufgeräumt habe, werde ich auch dort hineinfahren und die parteipolitische Günstlingswirtschaft der Vergangenheit angehören lassen."* Tai: *"Das war so immer in der Vergangenheit. Wien hat sich um Kärnten nie gekümmert."* (1999.)

Haider puhuu ”vanhoista” puolueista nimittämällä niitä esimerkiksi antiikkikauppiiksi, jotka puhuvat asioista, joilla ei ole enää mitään arvoa. Haiderin mukaan vanhojen puolueiden aika on jo ohi (1989), ja ne edustavat väsynyttä demokratiaa (1996). ”*Die heimatmüden Nichtregierer und die verbraucher antielitären Eliten, die gehören der Vergangenheit an. Unsere Zeit ist jetzt gekommen...*” (1996). Omaa puoluettaan Haider kuvaa tulevaisuuteen tai nykyhetkeen liittyvin termein käyttäen esimerkiksi seuraavanlaisia ilmaisuja: Me annamme maalle uuden, positiivisen tulevaisuudennäkymän (*einen neuen positiven Zukunftsaspekt*), me mahdollistamme hyvän tulevaisuuden (1999). FPÖ on Haiderin puheissa pioneeri, kansalaisten toivo, uusi puolue (*eine neue Partei*), uudistaja, uudistuksen poliittinen voima tai uudistusvoiman prototyyppi. Adjektiivi uusi toistuu usein Haiderin kuvatessa oman puolueensa politiikkaa: FPÖ edustaa uutta optimismia, uutta patriotismia. FPÖ tarjoaa Itävallalle uutta demokratiaa ja uusia mahdollisuuksia (1997b).

Haider myös arvostelee muiden puolueiden pyrkimystä palata juurilleen ja etsiä ideologiansa uudelleen menneisyydestä (1996). Tällaisen pyrkimyksen vastakohtaksi Haider asettaa oman puolueensa, joka keskittyy tulevaisuuteen: ”*Nicht die Vergangenheit gilt es also zu beleben, sondern die Zukunft gilt es gemeinsam zu gewinnen*” (1996). Toisessa puheessa Haider kysyy: ”*Wird es ein Freiheitliches Jahrhundert sein, das demnächst anbricht?*” (1992). Haiderin puheet kohdistuvat siis enemmän tulevaisuuteen kuin menneisyyteen.

Haiderin puheissa on selkeä vanha–uusi-vastakkainasettelu. Puheiden perusargumentaatorakennelma näyttäisikin olevan sellainen, jossa tulevaisuutta ja nykyhetkeä kuvaavat termit ovat positiivisia, ja ne liittyvät omaan puolueeseen. Vastaavasti menneisyyteen liittyvät termit ovat negatiivissävytteisiä, ja ne yhdistyvät Haiderin poliittisiin vastustajiin.

5.2.2 Historiallinen analogia

Historiallista analogiaa käytetään politiikassa paljon nykyhetken tulkintaan (ks. esim. Nyysönen 1999, 39). Historiallisessa analogiassa verrataan jotain menneisyyden

tapahtumaa nykyhetkeen, ja luodaan tätä kautta käsitystä nykyhetkestä. Myös Haider käyttää puheissaan, silloin kun viittaa historiaan, historiallista analogiaa.

Erittäin selvästi historiallinen analogia retorisena keinona tulee esiin Haiderin vuoden 1848 vallankumouksen vuosipäivänä pitämässään muistopuheessa (1998a). Haiderin strategiana kyseisessä puheessa on rakentaa yhteys vuoden 1848 tapahtumien ja nykypäivän välille. Hän löytää samankaltaisuuksia vallankumousta edeltäneestä ajasta ja nykyajasta. Haider toteaa esimerkiksi, että nykyään elämme Euroopassa, jossa on vallankumouksellinen perusta, joka on verrattavissa ennen vuoden 1848 vallankumousta johtaneeseen tilanteeseen.

Millä tavoin Haider rakentaa analogian vuoden 1848 ja 1998 välille? Haider käyttää samoja sanoja, joita vuoden 1848 vallankumouksen yhteydessä käytettiin, kuten *Vormärz*, *Biedermeier* ja *Metternich*⁶, kuvaamaan myös vuoden 1998 tilannetta. Haider puhuu esimerkiksi termistä *Vormärz 1998*: "*Vormärz 1998 heisst auch ein gerüttelt Mass an Ohnmacht der Bürger gegenüber der Machtbesessenheit und gegenüber der Machtversessenheit der heute uns beherrschenden Eliten, ohne Hoffnung auf Einsicht. Stehen wir nicht auch in einer Art Biedermeier in unserem Jahrhundert...*" Eli myös vuonna 1998 kansalaiset tuntevat itsensä voimattomiksi eliitin vallanhimon edessä, ja myös nyt olemme Haiderin mukaan eräänlaisessa Biedermeier-ajassa. Samoin Haider toteaa Metternichin elävän jälleen: "*Metternich hat viele Gesichter, aber er ist heute existent.*"

Haider vertaa vuoden 1848 tapahtumiin johtaneita syitä ja olosuhteita nykypäivänä vallitseviin oloihin. Haider toteaa, että historia ei toista itseään, mutta että ne syyt, jotka historiassa johtivat suuriin muutoksiin, voivat muotoutua uudelleen. Kertoessaan vuoden 1848 tapahtumista Haider viittaa välillä myös nykypäivään verraten menneitä tapahtumia nykyisiin. Semmering-junaradan rakentamista Haider vertaa nykyiseen Semmering-tunnelin rakentamisprojektiin ja toteaa: "*Ein analoges Ereignis: Semmering-Bahn damals ohne Geld, Semmering-Tunnel heute ohne Geld.*" Samassa

---

⁶ Vormärz tarkoittaa ajanjaksoa 1815–1848, joka päättyi vuoden 1848 maaliskuun vallankumoukseen. Biedermeier tarkoittaa samaa ajanjaksoa, mutta nimitystä käytetään taide- ja kulturiajanjakson kuvaamisessa. Klemens von Metternich (1773–1859) toimi Itävallan ulkoministerinä vuoteen 1848, jolloin hän vallankumouksen seurauksena joutui eroamaan.

yhteydessä Haider toteaa olevan historian ironiaa, että tänään työväenpuolueen edustaja haluaa poistaa työläisten rakentaman junaradan *”um ein sinnloses Loch in den Berg zu bohren”*.

Haider nostaa puheessaan vuoden 1848 tapahtumista esiin selkeän viestin kuulijoille. Hän sanoo vuoden 1848 tapahtumien velvoittavan myös tämän päivän ihmisiä. Haiderin mukaan poliittisesti korrektit tahot yrittävät kaataa sinä vuonna perustetun demokraattisen tasavallan, ja tämä edellyttää vastarintaa: *”Sie trachten danach, die Wurzeln des Staats- und Heimatbewusstseins der Menschen der Ideologie internationalistischer Anpasstheit zu opfern. Das erfordert Widerstand.”* Haider siis pyrkii puheessaan vuoden 1848 tapahtumien avulla luomaan analogiaa nykypäivään ja sitä kautta hakemaan tukea omalle politiikalleen.

Vuoden 1848 muistopuhe on mielestäni oiva esimerkki historiallisen analogian käytöstä. Historiasta nostetaan merkityksiä kuvaamaan tehokkaasti nykypäivää. Kyseinen puhe ei kuitenkaan ole ihan tyypillinen Haiderin puheeksi. Menneisyyden tapahtumilla on siinä tavallista suurempi osuus. Puhe ei kuitenkaan myöskään ole tavallinen muistopuhe. Muistelusta siirrytään hyvin pian Haiderille tyypillisiin teemoihin, nykytilanteen kritisointiin ja poliittisten vastustajien mustamaalaamiseen. Menneisyyden käyttö ja historiallinen analogia toimivat tässä puheessa retorisisina keinoina, joilla Haiderille tyypillistä sanomaa viedään eteenpäin. Tässä puheessa kyse on siis historiapolitiikasta ja muistin politiikasta, politiikan teosta historialla. Haider kertoo historiaa uudelleen etsien historiasta tukea omalle politiikalleen. Samalla hän käyttää historiaa identiteetin rakentamisen välineenä. Vertaamalla vuoden 1848 ihmisten alistettua asemaa nykypäivän tilanteeseen Haider luo kuulijakunnalleen alistetun, vallankumousta kaipaavan kansalaisen identiteettiä.

5.2.3 Unohtamisen politiikka

Lukuunottamatta edellä käsiteltyä vuoden 1848 muistopuhetta, Haider ei puheissaan loppujen lopuksi viittaa kovinkaan paljon historiaan. Hänen puheensa on enemmän nykyhetkeen ja tulevaisuuteen suuntautunutta. Haiderin historiaan viittaavat puhumiset koskevat joko aivan lähimenneisyyttä, esimerkiksi Haiderin edellistä kautta Kärntenin

johdossa (esim. 1999) tai sitten yli sadan vuoden takaista historiaa, kuten vuoden 1848 vallankumousta. Lähivuosista Haider kertoo narratiiveja ja rakentaa kertomusta tarkoituksiaan vastaavaksi. Vuodesta 1848 puhuessaan Haider käyttää historiallista analogiaa, eli vertaa sen vuoden tapahtumia nykyhetkeen. Samalla hän rakentaa narratiivia nykypäivästä. Ehkä vuosi 1848 on saavuttanut sellaisen myyttisen aseman ihmisten mielissä, että sitä on helppoa ja turvallista käyttää nykyhetkessä. Sieltä on hyvä ottaa tiettyjä asioita ja asettaa ne nykyhetkeen ikään kuin historian toistoksi.

Sen sijaan Haider ei puhu esimerkiksi toisesta maailmansodasta oikeastaan lainkaan.⁷ Jos puheissa sivumennen viitataan toisen maailmansodan aikaan, jätetään arat aiheet, kuten juutalaisvainot, käsittelemättä. Haiderin puheissa onkin havaittavissa selkeä unohtamisen politiikka. Haider tekee politiikkaa sillä, että hän jättää historian käsittelemättä, hän ei halua muistaa menneitä tapahtumia. Haiderin puheiden erityispiirteenä voikin pitää politiikan tekoa historialla, mutta nimenomaan unohtamisen politiikan kautta.

Millaista politiikkaa Haider sitten tekee jättäessään esimerkiksi toisen maailmansodan puheidensa aihepiirien ulkopuolelle? Mitä hän haluaa tällä saavuttaa? Kysymystä voisi lähestyä siitä, että aran aihepiirin kaiveleminen saattaisi aiheuttaa ongelmia kannatuksessa, joten mahdollisimman laajan kannatuspohjan turvaamiseksi poliittisen johtajan kannattaa varoa suututtamasta ketään. Tämä ei kuitenkaan päde Haideriin, koska hänen puheensa suorastaan pyrkivät suututtamaan. Eikö toisen maailmansodan esiin nostaminen silloin olisi omiaan tukemaan Haiderin strategiaa? Miksi Haider ei nosta asiaa esiin? Mielestäni Haider sivuamalla kyseisen aiheen pyrkii luomaan tietynlaista poliittista todellisuutta. Toisaalta hän luo kuvaa siitä, mitkä aiheet ovat poliittisen keskustelun kohteita, ja toisaalta hän luo kuvaa itsestään.

Toinen maailmansota on ollut Itävallassa arka aihe. Toisin kuin esimerkiksi Saksassa, ei Itävallassa ole käyty läpi natsimenneisyyttä. (Aiheesta ks. esim. Ucakar 1988, 67, Gerlich 1988, 48–49.) Vasta Waldheimin tapauksen myötä on Itävallassa ruvettu puhumaan natsimenneisyydestä, mutta silti aihe on edelleen epämieluisa varmasti

---

⁷ Parissa tarkastelemassani puheessa Haider viittaa toisen maailmansodan aikaan ohimennen, esimerkiksi puheen 1992a alkupuolella.

ainakin tavallisten itävaltalaisien mielestä, jotka ehkä kuitenkin mieluummin näkevät Itävallan "Hitlerin ensimmäisenä uhrina" kuin osasyllisenä toisen maailmansodan aikaisiin julmuuksiin⁸. Paine historian läpikäymiseksi tuleekin enemmän ulkomailta, mikä tuli ilmi Waldheiminkin tapauksessa: itävaltalaiset valitsivat hänet presidenttikseen ulkomaisten arvostelusta huolimatta. Haider osaa taitavasti myös tässä historiakysymyksessä käyttää hyväkseen Itävalta–muu maailma -vastakkainasettelun. "Unohtamalla" toisen maailmansodan hän vastustaa varsinkin ulkomaisten painostusta siitä, että itävaltalaisien pitäisi käydä läpi natsimenneisyyttä ja sitä, että jonkinlainen kollektiivinen syyllisyys pyritään istuttamaan kaikkiin itävaltalaisiin toisen maailmansodan tapahtumien vuoksi. Sen sijaan hän korostaa Itävaltaa kansakuntana ja kuulijoidensa kansallistunnetta. Tämä onnistuu parhaiten unohtamisen politiikan avulla.

Haider viittaa toisen maailmansodan aikaisiin tapahtumiin yleensä vain silloin, jos hänelle on esitetty asiaa koskeva kysymys. Tällöin Haiderin strategiana on usein kieltää asian relevanssi: hänen mukaansa ei ole aiheellista puhua menneisyydestä. Esimerkiksi uuden vuoden puheessa vuodelta 1992 Haider viittaa haastatteluun, jossa häneltä oli kysytty suhdetta Itävallan menneisyyteen. Haider toteaa, että toisen maailmansodan aikainen sukupolvi on vihdoinkin jätettävä rauhaan: *"Die sind ordentliche Demokraten geworden, die haben dieses Österreich aufgebaut. Viel wichtiger ist doch die Frage zu stellen wie gehts denn weiter in Österreich, wie sind denn die Zukunftsaussichten..."* Haiderin mukaan toisen maailmansodan ihmisistä on tullut kunnollisia demokraatteja, jotka ovat rakentaneet Itävallan. Heti seuraavassa lauseessa Haider toteaa, että paljon tärkeämpää on miettiä tulevaisuutta, mitä ei hallitus tee esimerkiksi asuntopolitiikassaan. Haider siis kieltää historian käsittelyn merkityksen ja osoittaa, että tärkeämpää on miettiä esimerkiksi asuntopolitiikan tulevaisuutta.

Haiderin strategiana on siis relativisoida historia, kieltää sen ja sen uudelleen läpikäymisen merkitys. Tämä strategia tulee esiin myös tarkastelemisani haastatteluissa. Haiderin haastatteluissa puhe koskee usein Itävallan menneisyyttä ja erityisesti toista maailmansotaa, vaikka Haiderin omissa puheissa asiaa ei käsitellä.

---

⁸ Vuonna 2001 tehdyn mielipidetiedustelun mukaan 34 prosenttia itävaltalaisista pitää maataan Hitlerin ensimmäisenä uhrina. 45 prosentin mielestä Itävalta on osaltaan vastuussa toisen maailmansodan aikaisista juutalaisvainoista. Hitlerin uhrina maataan pitävien määrä on vähentynyt vuonna 1995 tehdystä vastaavasta kyselystä. (Der Standard 6.6.2001.)

Haastatteluissa Haider pyrkii osoittamaan, että hänelle osoitettu kysymys ei ole aiheellinen. Toisaalta hän myös relativisoi kysymyksen aihepiiriä, esimerkiksi kansallissosialismia:

Falter: *Sind Sie mit dem Wort 'Überfremdung', das in Kritik stand als alter nationalsozialistischer Ausdruck ... sind Sie mit diesem Begriff glücklich?*

Haider: *Die Nationalsozialisten haben auch schon 'Grüss Gott' und 'Guten Morgen' gesagt! Also würde ich im Sinne der Political Correctness das Stummsein verordnen müssen.*

Tässä Falter-lehden tekemästä haastattelusta otetussa esimerkissä on kyse FPÖ:n Wienin osaston vaalikampanjassaan käyttämästä termistä *Überfremdung*, joka tarkoittaa suurinpiirtein maahan tulevien ulkomaalaisten kulttuurista invaasiota. Falter-lehti toteaa termin olleen kansallissosialistien käytössä, johon Haider toteaa kansallissosialistien sanoneen myös Hyvää päivää ja Hyvää huomenta, jolloin ollakseen poliittisesti korrekti Haiderin olisi oltava mykkä.

Helmut Gruber on tarkastellut paria aiheeseen liittyvää haastattelua ja tullut siihen tulokseen, että Haider pystyy tällaisella strategialla vetoamaan mahdollisimman monenlaiseen kuulijakuntaan (Gruber 1988, 144). Relativisoimalla natsimenneisyyttä hän vetoaa siihen sukupolveen, joka aikoinaan oli natsien kannattaja, ja niihin, jotka jostain syystä ovat taipuvaisia ulkomaalais- tai juutalaisvihamielisyyteen. Kuitenkaan koskaan myöntämättä suoraan olevansa antisemitisti tai ulkomaalaisvihamielinen hän jättää oven auki myös kaikille muille. Esimerkiksi:

Falter: *Sie haben einmal gesagt, die abscheulichsten Figuren waren für Sie Churchill und Stalin. Warum haben Sie da eigentlich Hitler nicht erwähnt?*

Haider: *Hab ich auch einmal erwähnt in einem Interview, also...*

Falter: *Würde er da dazu zählen?*

Haider: *Also, da fällt mir wirklich die Auswahl schwer, wenn ich die drei anschau, nicht? Was sollen S' denn? Der Hitler und der Stalin sind die*

gleichen Figuren gewesen, in jedem Fall. Massenvernichtung durchgeführt. Der eine mit einer Methode, die mehr industrialisiert war, der andere mehr mit barbarischen, äh, Methoden, nicht? In Russland.

Esimerkissä Haider relativisoi Hitlerin rikoksia asettamalla ne samalle viivalle Stalinin rikosten kanssa. Churchillin mainitseminen samassa yhteydessä vielä lisää asian relativisointia. Haider ei kuitenkaan missään tapauksessa suoraan vähättele Hitlerin tekemiä rikoksia. Näin hän kerää sympatioita niiltä, joiden mielestä Hitlerin rikoksia on liioiteltu, mutta ei kuitenkaan sulje ovia niiltä, jotka ovat samaa mieltä virallisen historiankirjoituksen kanssa.

5.3 Onko Haider historia- vai tulevaisuuspoliitikko?

Mielestäni Haiderin suhde historiaan kertoo ennen kaikkea siitä, että Haider ei ole historiapolitikko, joka käyttää historiaa hyväkseen politiikassa. Pikemminkin Haiderin voisi sanoa olevan tulevaisuuspoliitikko. Haider puhuu tulevaisuudesta ja nykyhetkestä enemmän kuin historiasta. Historian tapahtumien ”unohtaminen” ja relativisoiminen kertovat siitä, ettei niitä pidetä tärkeinä. Haiderin historiasuhde kertoo myös siitä, että Haider ei ole representatiivinen poliitikko. Hänen politiikkansa ei perustu yhteisen historian kautta luotuun kansallidentiteettiin. Haider ei nosta tiettyä menneisyyden kautta syntynyttä ryhmää tai menneisyydestä muotoutuneita ideoita politiikkansa kohteeksi. Haider ei myöskään käytä yhteistä historiaa luodessaan kuulijakunnalleen identiteettiä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Kuitenkin Haider luo puheessaan yhteistä identiteettiä kuulijoilleen ja sitä kautta perustaa politiikalleen, mutta se tapahtuu muuten kuin historian keinoin. Haiderin yhteisöluonti perustuu enemmän vihapuheeseen, jossa Haider luo viholliskuvia siksi toiseudeksi, josta Haiderin kannattajaryhmä erottautuu. Edelmanin (1988, 88) mukaan viholliskonstruktioissa ei juurikaan käytetä historiaa. Jos se mainitaan, siitä tulee myyttien asetelma, joka oikeuttaa nykyiset aggressiot eikä perusta ymmärrykselle ja selitykselle. Tällainen on Haiderinkin luoma viholliskonstruktio. Menneisyydellä ei ole siinä asemaa, ja myyttien asetelma taas tulee näkyviin vuoden 1848 muistopuheessa.

Haider ei kuitenkaan ole täysin “historiaton” poliitikkokaan, vaan kuten vuoden 1848 muistopuheesta ja joistain muista Haiderin puheista ja lausumista huomaa, on tietyissä tilanteissa myös historialla osansa Haiderin politiikassa. Unohtamisen politiikka ja historian relativisointi ovat myös politiikan tekoa historialla. Unohtamisen politiikassa on samalla kyse myös identiteettiväitteen esittämisestä: unohtamalla tietyt historian asiat, Haider esittää identiteettiväitteen niiden puolesta, jotka myös haluavat unohtaa ne. Samalla Haiderista tulee edustaja tälle esiin nostamalleen ryhmälle. Tätä Haiderin politiikan puolta pohdin tarkemmin luvussa 7.

Haiderin suhde historiaan on mielenkiintoinen myös Haiderin vastustajien kannalta. Sondermannin mukaan on olemassa koko ajan tavallaan vaikeus tasapainotella menneisyyden ja nykyisyyden välillä. Toisaalta nykyisyyttä ei voi käsittää, jos sitä ei aseta menneisyyden horisontin eteen. Mutta toisaalta menneisyyden käsittely johtaa helposti historian aineellistamiseen, objektivoimiseen (Hypostasierung), jossa menneisyydestä tulee kiinteä, mahtava voima, ellei peräti ylivoimainen toimija. Tämä tarkoittaa sitä, että menneisyyden katsotaan määrittävän nykyajan toimia, ja poistavan näin ollen vastuuta toimijoilta, tai sitten se johtaa jäykistyneeseen keskusteluun, jossa asiat nimetään menneisyyden termeillä. (Sondermann 1995, 35–36). Toisin sanoen, kun Haideria verrataan jatkuvasti milloin Hitleriin, milloin Waldheimiin, tulee keskustelusta jäykkää ja yksipuolista, eikä se näin ollen ainakaan heikennä Haiderin asemaa vaan voi jopa parantaa sitä. Siksipä representatiivinen politiikan näkemys ei onnistu kuvaamaan Haideria. Haider ei ole verrattavissa esimerkiksi Hitleriin, vaan tällainen vertaus jäykistää kuvan Haiderista ja estää näkemästä Haiderin politiikan punaista lankaa. Koska Haider ei käytä historiaa hyväkseen, häntä ei myöskään voi vastustaa historian avulla.

6 Haiderin performatiivisuus

6.1 Vihapuhe

Haiderin puheita leimaavat voimakkaat vastakkainasettelut ja selkeät hyvä vastaan paha-asetelmat. Haider puhuu vastustajistaan hyvin voimakkain sanoin. Haiderin puheet

ovat esimerkki niin sanotusta vihapuheesta. Vihapuheella tarkoitan tässä yhteydessä vihan käyttöä retorisenä strategiana tiettyjen vaikutusten saavuttamiseksi yleisössä.

Butler käsittelee vihapuhetta nimeämisen yhteydessä. Nimeäminen on perustava ehto, jonka kautta subjekti on rakentunut kielessä, ja se mahdollistaa subjektin sosiaalisen olemassaolon. Samalla se on kuitenkin myös yksi ensimmäisistä kielellisen satuttamisen keinoista, ja sen kautta yksilö joutuu loukkauksen ja halveksunnan kohteeksi (Butler 1997, 2). Tulla kutsutuksi nimellä on välttämätöntä identiteetin rakentamisessa, mutta samalla siihen melko välttämättä liittyy myös loukkauksen tai vihan dimensio.

Vihapuhe on olennainen työkalu identiteetin rakentamisessa ja vallan hankkimisessa. Jokainen kulttuuri käyttää vihapuhetta perustaessaan me-ryhmää ja ulkopuolelle jäävien ryhmää. (Whillock & Slayden 1995, xiii.) Vihapuhe ottaa kohteekseen kokonaisen ihmisluokan tai kansan. Kokonaisen ihmisryhmän vihaaminen kieltää ryhmän jäseniltä heidän yksilöllisyytensä. Vihan tunteen herättäminen tiettyä ihmisryhmää kohtaan vaatii yleiselle kuvailulle ja määrittelylle perustuvaa objektifikaatiota. (Mt. xiii.) Puhujat käyttävät vihapuhetta tarkoituksellisesti voittaakseen ja dominoidakseen vastapuolta retorisella voimalla. Vihaa käytetään tiettyjen ryhmien polarisoimiseksi.

Vihapuhetta siis käytetään identiteetin rakentamisessa. Viha on identiteetin symbolinen ilmaisu, "a symbolic expression of identity" (Whillock & Slayden 1995, xiv). Vihapuheessakin on kyse siitä, että identiteetin rakentaminen tarvitsee aina Toisen, josta erottaudutaan. Butlerin mukaan (1997, 26) vihapuhe paljastaa alkuperäisen haavoittuvuuden kieltä kohtaan: ihmiset ovat alttiita haavoittumaan kielestä, koska he ovat riippuvaisia Toisen osoittamisesta ollakseen olemassa.

Vihapuheen voi katsoa toimivan illokutionaarisesti, jolloin puheakti itsessään on jo teko. Toimiessaan illokutionaarisesti vihapuhe loukkaa puheen hetkellä ja sen kautta ja rakentaa subjektin loukkauksen kautta. Tällöin vihapuhe toteuttaa interpellatiivisen funktion⁹ (Butler 1997, 24). Interpellaation tehtävä on perustaa subjekti ja osoittaa sen

---

⁹ Butler käyttää Althusserilta peräisin olevaa interpellaation käsitettä pohtiessaan sitä, miten subjektit rakentuvat kielessä. Butlerin mukaan ruumiin sosiaalinen olemassaolo tulee mahdolliseksi nimenomaan interpellaation kautta. Interpellaatio on osoittaminen, kutsu, joka rakentaa ruumiin kielessä. (Butler 1997, 5.)

paikka, tuottaa subjektin sosiaaliset ääriviivat paikassa ja ajassa (mt. 33). Vihapuheen lausumat ovat osa jatkuvaa ja keskeytymätöntä prosessia, johon ihmiset ovat subjektivoituneet. Se on jatkuvaa subjektiota, joka on interpellaation toimintaa, jatkuvasti toistuvaa diskurssin toimintaa, jossa subjektit muotoutuvat. (Butler 1997, 27.)

Vihapuheessa tapahtuu niin, että interpellaation kautta subjektille osoitettu paikka ei ehkä olekaan paikka. Butler ei hyväksy Austinin näkemystä, jonka mukaan puhetilanne on spatiaalisiin ja temporaalisiin rajoin määriteltävissä oleva yksinkertainen konteksti. Päinvastoin, tulla loukatuksi puheen kautta tarkoittaa Butlerin mukaan kontekstin menetystä, sitä, että ei tiedä missä on. Se, mikä ei ole ennalta arvattavissa loukkaavassa puheessa on juuri se, mikä aiheuttaa loukkauksen eli se laittaa kohteensa kontrollin ulkopuolelle. Tulla loukatuksi puheella tarkoittaa paitsi sitä, että asettuu avoimeksi tuntemattomalle tulevaisuudelle, myös sitä, että ei tiedä loukkauksen aikaa ja paikkaa. Loukkauksen hetkellä paljastuu kohteen paikan katoavaisuus puhujien yhteisössä. Kohde voidaan ”laittaa omalle paikalleen”, mutta tällainen paikka ei ehkä ole paikka. (Butler 1997, 3–4.)

Klaus Sondermann tarkastelee loukkaavaa puhetta rasistisen puheen näkökulmasta. Sondermannin mukaan on olemassa kolme yhteiskunnallistumisen aprioria eli ehtoa, joiden kautta subjektista tulee subjekti ja hyväksytyt osa yhteiskuntaa. Ensimmäisen apriorin mukaan toista ihmistä ei nähdä ensisijaisesti yksilönä, vaan oman ryhmän jäsenenä. Toiseksi ryhmän jäsen on aina myös enemmän kuin yhteiskunnan osa. Kolmanneksi yhteiskunnan elämä kulkee ikään kuin jokaisella yksilöllä olisi siinä oma, ennalta määrätty paikkansa. Yhteiskunnallistuminen määrittää ihmisen toisaalta yleiseksi, yhteiskunnan osaksi, ja toisaalta erityiseksi, yksilölliseksi. Kolmannessa apriorissa nämä vastakohdat yhdistyvät, ja yksilön on löydettävä paikkansa yhteiskunnan osana ja vielä jonakin muuna. Rasismi ei tunnusta tätä arvoa muukalaiselle, vaan näkee tämän tiettyinä tyyppinä, Toisena. Ehkä hänet nähdään yhteiskunnan osana mutta ei yksilönä. Rasismi on siis Sondermannin mukaan kolmannen apriorin kiistämistä, sitä, että toinen nähdään Toisena eli tiettyinä tyyppinä; toisaalta osana yhteiskuntaa mutta toisaalta yhteiskunta- ja yhteiskunnallistumis- ja politiikkavyttömänä. (Sondermann 1995, 44.) Loukkaavassa puheessa kohteelta kiistetään konteksti, paikka yhteiskunnassa (Butler 1997, 4).

Politiikassa vihapuhetta voidaan käyttää tietoisesti stratageemana¹⁰, jonka avulla pyritään voittamaan vastustaja. Sen sijaan, että poliitikko pyrkisi voittamaan kannatusta paremmalla järkeilyllä, hän käyttää vihapuhetta. Vihapuheen avulla poliitikko pyrkii liikuttamaan yleisöä luomalla väkivallan symbolisen koodin. Whillockin mukaan vihapuheella on tässä tapauksessa neljä tavoitetta: se pyrkii sytyttämään kannattajien tunteet, panettelemaan ulkopuolelle jätettävien luokkaa, tuottamaan pysyvää vahinkoa vastustajille ja lopulta voittamaan poliittinen kamppailu. (Whillock 1995, 32.)

Vihapuheessa on vetovoimaa, koska se on pröystäilevää ja houkuttaa median mielenkiintoa sen räjähtävän ja kapinallisen karaktäärin vuoksi. Se myös tuottaa tuloksia nopeasti. Vihan pohjatyö on yleensä jo tehty kulttuuristen ja historiallisten stereotyyppien kautta. (Whillock 1995, 33.) Stereotyyppiä muodostuu helposti, koska ihmisillä on taipumus seurustella sellaisten kanssa, joilla on samoja mielipiteitä ja arvoja. Ihmiset eristäytyvät usein sellaisista ryhmistä, joilla on heidän mielestään negatiivisia piirteitä, tai joiden arvot ovat erilaisia. Näin muodostuu vihapuheelle ja vihan vetovoimalle (hate appeal) kypsiä olosuhteita, joissa erilaiset ryhmät ovat eristäytyneet toisistaan. Varsinkin silloin hate appealille muodostuu vankka pohja, jos ryhmät joutuvat kilpailemaan jostain. Stereotyyppiä määrittelevät aina kokonaista ryhmää, ei yksilöitä. Yksilöistä tulee symboleita sille ryhmälle, jota heidän katsotaan edustavan. Jos joku ryhmän jäsen käyttäytyy stereotyyppian vastaisesti, hänet katsotaan poikkeukseksi säännöstä, ei osoitukseksi siitä, että muodostettu stereotyyppiä ei ehkä olekaan oikea. (Whillock 1995, 33–35.)

Esimerkiksi Itävallassa korkea ulkomaalaisten osuus mahdollistaa sen, että toisistaan eristäytyneitä ryhmiä voi syntyä. Lisäksi esimerkiksi turkkilaisten perinteet poikkeavat itävaltalaisesta elämäntavasta, joten turkkilaiset eristäytyvät helposti omaksi ryhmäkseen ja itävaltalaiset muodostavat heistä stereotyyppiä. Vihan viehätys on olemassa, eikä puhujan ole enää vaikea rakentaa stereotyyppiä ulkoryhmistä tai esimerkiksi esittää ulkomaalaisia työttömyyden syyksi.

---

¹⁰ Stratageema on “an artifice or trick in war for deceiving and outwitting the enemy, a cleverly contrived trick or scheme for gaining an end” (Gove, P.B. (Ed.). (1986): Webster’s third new international dictionary of the English language unabridged) Whillockin (1995) mukaan.

6.2 Miten Haider käyttää vihapuhetta?

6.2.1 Stereotypiat vihapuheen perustana

Haiderin puheita leimaavat selkeät me–muut-vastakkainasettelut. Omaksi me-ryhmäkseen Haider määrittää toisaalta puolueensa ja sen jäsenet, toisaalta itävaltalaiset. Ulkoryhmäksi eli Toiseksi hän määrittää ennen kaikkea poliittiset vastustajansa eli SPÖ:n ja ÖVP:n sekä ulkomaalaiset. Myös poliittinen eliitti sekä sosiaalietuuksia vastikkeettomasti käyttävät niin sanotut sosiaalipummit (Sozialschmarotzer) ovat Haiderin ulkoryhmää.

Haiderin puheissa on ainakin seitsemän erilaista me–muut-erottelua:

- 1) me FPÖ-läiset vs. poliittiset vastustajat Itävallassa (rot-schwarz)
- 2) me FPÖ-läiset vs. lehdistö ja muu media
- 3) me FPÖ-läiset vs. poliittiset vastustajat ulkomailla
- 4) me itävaltalaiset vs. ulkomaalaiset (tai Itävalta vs. Eurooppa/ulkomaat)
- 5) me tavalliset ihmiset vs. rikkaat ihmiset
- 6) me tavalliset ihmiset vs. sosiaalipummit
- 7) me kärnteniläiset/Kärnten vs. wieniläiset/Wien

Näistä tärkeimmät ja useimmin toistuvat erottelut ovat FPÖ vs. poliittiset vastustajat Itävallassa, itävaltalaiset vs. ulkomaalaiset sekä tavalliset ihmiset vs. rikkaat ihmiset.

Haider antaa tiettyjä ominaisuuksia me-ryhmälleen, kuten ahkeruus, kunnollisuus ja rehellisyys ja tiettyjä ominaisuuksia ulkoryhmälleen, kuten esimerkiksi laiskuus ja avuttomuus. Haider muodostaa ulkoryhmästä stereotyyppisen ryhmän, jota kuvaavat erilaiset huonoiksi katsotut ominaisuudet, mutta samalla tavalla hän muodostaa ryhmän myös me-ryhmästään, vaikkakin erilaisin määrittelyin.

Joissakin tapauksissa Haider vain yksinkertaisesti puhuu ”meistä” ja ”muista” ilman sen kummempia määrittelyjä (esim. 1993). Erityisesti puhuessaan omasta puolueestaan ja sen poliittisista vastustajista, käsitteet me ja muut eivät kaipaa tarkennusta, vaan jokainen tietää, mistä on kyse. Luodut stereotyyppiset kuvat mahdollistavat sen, että jo pelkkien pronominien ääneen lausuminen kertoo sen, mistä on kyse.

Voimakkaat me–muut-erottelut toimivat siis pohjana stereotyyppien ja stereotyyppisten kuvailujen muodostamiselle. Erityisen tärkeä osuus stereotyyppien on ulkoryhmän eli vihapuheen kohteen määrittelyssä. Haider muodostaa ulkoryhmästä yleiselle kuvailulle ja määrittelylle perustuvia stereotyyppien. Olennaista on, että hän muodostaa ulkoryhmästä nimenomaan ryhmän. Poliittisista vastustajista hän puhuu usein yleiskäsitteellä punamusta, Rot und Schwarz tai Rot-Schwarz. Haiderin mukaan ÖVP ja SPÖ ovat *“ein Pöckel”* (1997a) tai *“rot-schwarze Einheitspartei”* (1997b). Haider myös kertoo esimerkkejä ja narratiiveja, joilla hän perustelee sitä, että nämä kaksi puoluetta ovat oikeastaan yksi ja sama.

Myös ulkomaalaisista Haider muodostaa yleiskäsitteen. Hän puhuu yleensä aina vain ”ulkomaalaisista”, ei esimerkiksi tsekkiläisistä, unkarilaisista tai turkkilaisista. Erilaisin esimerkein Haider luo kuvaa ulkomaalaisista tyhjäntoimittajina, jotka tulevat Itävaltaan ilmaisen rahan perässä, tai halpana työvoimana, joka vie itävaltalaisien työpaikat, tai rikollisina, jotka uhkaavat Itävallan turvallisuutta (esim. 1993). Esimerkiksi: *“Dafür brauchen sie nicht noch von uns subventioniert zu werden und dafür brauchen sie auch nicht das Recht mit ihren Billigarbeitskräften nach Österreich vorzustossen, um hier die Österreicher arbeitslos zu machen und mit billigen Ausländern zu ersetzen”* (1999). Tässä käsite ulkomaalaiset toimii ulkoryhmänä itävaltalaisille.

Enemmän Haiderin me-ryhmälle ja ulkoryhmälle antamia ominaisuuksia ja rooleja käsittelemässä luvussa 6.5, jossa käsittelemässä Haiderin kertomia narratiiveja ja niissä ilmeneviä rooliasetelmia. Tässä yhteydessä riittää todeta, että Haiderin puheissa ulkoryhmää kuvataan stereotyyppien avulla, ja että se erottautuu selkeästi me-ryhmästä.

6.2.2 Me-ryhmän ja sen yhtenäisyyden tuottaminen

Vihapuhe vetoaa tunteisiin ja pyrkii syyttämään kuulijoiden tunteita. Tämän saavuttaakseen puhujan täytyy ensin auttaa kuulijoita muodostamaan ryhmä, ymmärtämään, mikä heitä yhdistää. (Whillock 1995, 36–37.) Haider luo me-ryhmää jo pelkästään käyttämällä me-sanaa. Hän puhuu jatkuvasti me-muodossa, tarkoittaen milloin itävaltalaisia, milloin omaa puoluettaan. Haiderin puheissa on havaittavissa yhteisön ja me-ryhmän korostus ennen yksilöitä. Erityisesti omaa puoluettaan

kuvatessaan Haider käyttää paljon yhteisötermejä. FPÖ on esimerkiksi *”Gesinnungsgemeinschaft”* tai *”eine grosse sehr freundschaftlich verbundene Gemeinschaft”*. Tai: *”Wir werden solche strömischen Zeiten auch in der Zukunft erleben und hier erweist sich die wirkliche Gemeinschaft”* (1993). Kuulijoitaan Haider puhuttelee sanoilla *”meine lieben Gesinnungsfreunde”* tai *”lieben Freunde”*, ja nämä ilmaisut toistuvat puheissa usein. Erityisesti puheiden alussa ja lopussa Haider vetoaa yleisöönsä kutsuen heitä ystävikseen.

Whillockin (1995, 37) mukaan tyypillinen strategia kuulijoiden yhdistämiseksi on yhteisen kokemuksen kautta yhdistäminen. Varsinkin yhteisen uhkan tunnistaminen yhdistää kuulijoita ja samoin epäoikeudenmukaisuus jotain toista me-ryhmän jäsentä kohtaan. Tällaisessa kertomuksessa epäoikeudenmukaisuuden tai vahingon aiheuttajaksi kuvataan aina ulkoryhmän jäsen. Näin me-ryhmän yhtenäisyys lujittuu ja erottautuminen ulkoryhmästä voimistuu.

Haider kertoo puheissaan usein sellaisia pieniä kertomuksia tai esimerkkejä, joissa joku ”pieni ihminen”, eli kunnollinen ja ahkera itävaltalainen on joutunut kärsimään jouduttuaan epäoikeudenmukaisen kohtelun uhriksi. Haider kertoo esimerkiksi ruokakauppiasta, joka 40 vuotta työskennellyään, veroja maksettuaan ja työntekijöitä työllistettyään joutuu tulemaan toimeen 5300 schillingin¹¹ eläkkeellä (1992b).

Puheissa esitetään myös usein kuulijoita koskettava yhteinen uhka. Usein tämä uhka on ulkomaalaiset, joiden Haider väittää uhkaavan Itävallan turvallisuutta ja itävaltalaisien työpaikkoja. Myös Haiderin poliittiset vastustajat esitetään usein uhkaksi, jotka ulkomaalaisten tavoin uhkaavat Itävallan ja sen kansalaisten hyvinvointia. Usein nämä uhkat yhdistyvät, ja SPÖ ja ÖVP esitetään syytäviksi siihen, että ulkomaalaisten aiheuttama uhka on olemassa. Eräässä puheessa Haider selittää SPÖ:n ehdotuksen kansalaisuuden myöntämisen helpottamisesta ulkomaalaisille keinoksi, jolla SPÖ pyrkii korvaamaan itävaltalaisilta menettämiään ääniä ulkomaalaisten äänillä. Haiderin mukaan SPÖ organisoi uutta kansaa itävaltalaisien tilalle. (1996.) Tässä toimii vahinko-syytös-uhka-kuvio (ks. Whillock 1995, 38). Tällaisessa kuviossa yleisö saadaan ensin

---

¹¹ 2290 mk, 385 euroa.

uskomaan, että jokin tietty ryhmä on syyppää heille koituneeseen vahinkoon. Kun yleisö hyväksyy tämän, uhka saman ryhmän aiheuttamasta tulevasta vahingosta tulee reaalisemmaksi. Tässä esimerkissä jo aikaan saatu vahinko on se, että SPÖ antaa kunnan asuntoja ulkomaalaisille. Uhkana on, että toiminta jatkuu, ja SPÖ organisoi uuden kansan itävaltalaisien tilalle. Myös muissa kohdissa Haiderin strategia on usein samantapainen: vastustajien osoitetaan aiheuttaneen vahinkoa, ja uhkana on, että samanlainen toiminta tulee jatkumaan.

Hallituksen toiminta esitetään Haiderin puheissa usein uhkaksi. Esimerkiksi vuoden 1999 puheessa Haider kertoo, miten verouudistuksesta vastuussa olevat henkilöt ovat tehneet virheitä talouselämän saralla ja toteaa: *“Das kommt mir so vor als würde ich den Milosevic zum UNO-Generalsekretär machen oder den Frankenstein die Blutkonserven des Roten Kreuzes bewachen lassen. Das, meine lieben Freunde, ist eine gefährliche Drohung für die Österreicher.”* Hallituksen vastuuton toiminta on siis esimerkin mukaan vaarallinen uhka itävaltalaisille.

Käyttämällä retorista kuviota nimeltä synekdokee puhuja pyrkii saamaan kuulijat uskomaan, että hänen kertomansa esimerkit vastustajien vahingollisesta toiminnasta eivät ole poikkeustapauksia, vaan ne ovat todisteita suuremmista suunnitelmista, ehkä jopa jonkinlaisesta salaliitosta. Synekdokeessa pienet tapahtumat yhdistetään suurempiin ja argumentoidaan, että nämä tapahtumat ovat osa suurempaa kokonaisuutta. (Whillock 1995, 38.) Haider käyttää synekdokeeta esimerkiksi vuoden 1996 puoluekokouksessa pitämässään puheessa perustellessaan, miksi nykyiset vallanpitäjät eivät toimi kansan etujen mukaan. Haider kertoo useista erillisistä tapauksista, joissa varakansleri on Haiderin mielestä toiminut kansan etujen vastaisesti. Varakansleri on esimerkiksi myynyt kasinon osakkeita liian halvalla, lyönyt laimin elintarviketeollisuuden eurokuntoon saattamisen, ollut mukana solmimassa typerää työsopimussäännöstä ja niin edelleen. Näiden esimerkkien perusteella Haider toteaa, että ainakaan vastuuta tästä maasta ei varakansleri pysty kantamaan. Synekdokeen voima on siinä, että se saa pienet tapahtumat näyttämään paljon vakavammilta ja kriittisimmiltä, kuin miltä ne normaalisti vaikuttaisivat (Whillock 1995, 39).

Haiderille tyypillinen “salaliittoteoria” on se vaino, jota FPÖ ja sen jäsenet joutuvat kohtaamaan. Haider kertoo esimerkiksi, kuinka äänestäjästä, jonka SPÖ:tä kannattaessaan sanottiin olevan kunnollinen demokraatti, tuleekin epähenkilö, kun hän vaihtaa FPÖ:n riveihin (1992a). Samanlaisia esimerkkejä Haider kertoo puolueen ehdokkaista, jotka ovat joutuneet halveksunnan kohteiksi (1996). Tässä on kyse myös siitä, että epäoikeudenmukaiseksi tulleen kokemus yhdistää kuulijoita. Puolueen toisen kannattajan epäonnesta kuuleminen kasvattaa yhteisötunnetta ja vihaa vastustajia kohtaan.

Whillock (1995, 44) siteeraa Allportia todetessaan, että vihaa ei voi olla olemassa ilman rakkautta. Toisin sanoen samoin kuin puhujan on identifioitava vihan kohteet on hänen myös identifioitava ne rakkauden kohteet, joita ulkoryhmän jäsenet ovat vahingoittaneet tai tulevat vahingoittamaan. Haider nostaa rakkauden kohteeksi erityisesti kotimaan, Itävallan sekä itävaltalaisen identiteetin. *”Ich bin stolz, dass ich Österreicher bin, denn das ist ein gutes Land! Das ist ein grossartiges Land!”* toteaa Haider puheessaan 1993. Enemmän Itävallan määrittelystä ja Itävalta-käsitteen käytöstä Haiderin puheissa on luvussa 6.3.

Haiderin puheista on löydettävissä myös muita puolustettaviksi arvoiksi määriteltyjä asioita ja tärkeitä arvoja. Esimerkiksi Haiderin puhussa eurooppalaista yhteisvaluuttaa vastaan euroa kuvaavat sellaiset termit kuin *“Abenteuer”*, *“ein gefährliches Experiment”*, kun taas puolustettavina arvoina ilmenevät *“vernünftige Währungspolitik”*, stabiilisuus, demokraattinen toimintatapa ja se, ettei itävaltalaisia saa komennella Euroopan Unionista käsin. *“...Warum sollen wir den Schilling aufgeben, der eine stabile Währung ist, und uns in ein Abenteuer begeben?”* (1996). Muita FPÖ:lle tärkeitä arvoja ovat Haiderin puheissa esimerkiksi valtion itsemääräämisoikeus, vapaa, avoin ja liberaali yhteiskunta ja oikeus kotimaahan.

Luonnollisesti Haider ottaa esiin nimenomaan sellaisia asioita ja arvoja, joiden hän tietää vastaavan kuulijoiden tunteita. Esimerkiksi uuden ja pelottavan vastustaminen on yksi ilmeinen ihmisiä yhdistävä asia, josta taitava puhuja pystyy muodostamaan kaikkia yhdistäviä arvoja ja vihattavia ryhmiä. Itsestään Haider muodostaa kuvan henkilönä, joka ymmärtää kuulijoiden tuskan ja suuttumuksen. Hän tarjoaa kuulijoille tunteen, että

heidät tunnustetaan ja heitä kunnioitetaan. He eivät enää tunne olevansa yksin, eikä heidän tarvitse tuntea häpeää siitä, että he osoittavat näitä tunteitaan. (Ks. Whillock 1995, 37.) Whillockin (mt.) mukaan vihan viehätys on siinä, että ihmiset pystyvät selittämään epäonnensa mutta silti säilyttämään positiivisen kuvan itsestään. Ihmisillä on tarve laittaa vastuu epäonnestaan jonnekin muualle kuin itseensä. Vihapuheen kautta he voivat syyttää joitakuita muita epäonnestaan ja tuntea itsensä voimakkaammiksi. Näin Haiderkin syyttää kansalaisten liian pienistä palkoista ja eläkkeistä tai pienyrittäjien vaikeuksista hallitusta ja poliittisia vastustajiaan.

Haider voimistaa kuulijoidensa voiman tunnetta myös korostamalla sitä, mitä saavutuksia kuulijat ovat saaneet aikaan tukemalla Haideria ja miten FPÖ on kulkenut voitosta voittoon. Lähes jokaisessa Haiderin puheessa käsitellään puolueen saavutuksia ja voittoja ja luodaan sankaritarinaa FPÖ:stä. Voittokulkuun liitetään aina myös puolueen kannattajat, joita Haider muistaa kiittää ja todeta, että tällaisista saavutuksista saamme olla ylpeitä (esim. 1996). Yleensä Haiderin puheet alkavat juuri tällaisella puolueen saavutusten ylistämisellä, ja saavutuksista ansio annetaan aina äänestäjille ja puolueen hyväksi työskennelleille. Lisäksi puheissa on uhmakas ”me näytämme niille”-mentaliteetti. Haider sanoo, että ”*wir wählen wen wir wollen*” tai ”*zeigen wir es ihnen*” (1999). Myös tällä voimistetaan me-ryhmän yhteisöllisyyden tunnetta.

6.2.3 Ulkoryhmä – vihapuheen kohde

”...it is more effective to give voters one good reason to vote against an opponent than a host of reasons to vote for the candidate you want them to support”, toteaa poliittinen viisaus Whillockin (1995, 39) mukaan. Vihapuheen leimallisin piirre onkin ulkoryhmän panettelu. Ulkoryhmästä erottautuminen on myös edellytys me-ryhmän yhteisöllisen identiteetin luomiselle. Identiteetti tarvitsee Toisen ollakseen olemassa. Vihapuheessa ulkoryhmä esitetään esimerkiksi yhteiseksi uhkaksi tai syyppääksi siihen, että tällainen uhka on olemassa. Usein ulkoryhmä esitetään myös kuulijoiden epäonnen varsinaiseksi syyksi.

Myös Haiderin puheissa ulkoryhmä on usein suoranainen syy me-ryhmän edustajan, ”pienen ihmisen”, epäonneen. Esimerkiksi puheessa 1996 Haider kertoo, kuinka

virkamiesvaltion ja virkamiesylivallan ylimielisyys on syy esimerkiksi siihen, että ihmisillä ei ole tarpeeksi rahaa:

“Wir sind ein Heilmittel geworden gegen die Arroganz des Funktionärstaates und der Funktionärsherrschaft, die den arbeitenden Menschen das Geld aus der Tasche nehmen will, aber sich selbst Privilegien zuordnet; die den fleissigen Bürgern harten Wettbewerbswind zumutet, aber selbst ein risikoloses Leben führen will; die Arbeitslose in der Wirtschaft in Kauf nimmt, aber sich selbst unter Kündigungsschutz stellen will.”

Samalla tavalla kuin virkamiehet ja poliittinen eliitti joutuvat usein myös ulkomaalaiset syntipukeiksi. Haider kertoo esimerkiksi, kuinka työttömät joutuvat kerta toisensa jälkeen työmarkkinoilla syrjäytetyiksi halvan ulkomaisen työvoiman vuoksi, tai kuinka pienet yritykset joutuvat maksamaan suojelurahoja ulkomaisille rikollisille (1993).

Edellisissä esimerkeissä ulkoryhmän jäsen esitettiin suoranaiseksi syyksi tavallisen ihmisen epäonneen. Kuitenkaan Haider ei aina suoraan esitä vihapuheen kohdetta me-ryhmän jäsenen epäonnen syyksi. Sen sijaan Haider yhdistää näennäisesti erillisiä asioita ikään kuin ne liittyisivät toisiinsa niin, että esimerkiksi tavallisen ihmisen epäonni johtuisi poliittisen eliitin saamista etuisuuksista. Tätä strategiaa noudattaen Haider kertoo esimerkiksi tavallisen työttömän pienestä työttömyysturvasta ja parlamentaarikon täysimääräisestä korvauksesta hänen erotessaan parlamentista (1999). Tai sitten Haider yhdistää viraston kalliit huonekalut ja johtajien uudet omakotitalot tavallisen kansalaisen alituisen kamppailuun pienen palkan riittävydestä (1986a). Ulkomaalaisista puhuessaan Haider rinnastaa itävaltalaisen, pakosta työttömäksi jääneen naisen työttömyyskorvauksen ja sen tuen, jota saa turvapaikanhakija, joka ei ole työskennellyt maassa minuuttiakaan (1993).

Tavoitteena on saada kuulijat uskomaan, että vastustajat ovat vahingoittaneet yhteiskuntaa, ja että he eivät lopeta ennen kuin heidät korvataan toisilla. Useassa yhteydessä Haider kertoo, kuinka ”vanhat” puolueet ovat toimillaan vahingoittaneet Itävaltaa. Esimerkiksi liittokanslerin toimista Haider toteaa näin: *“Das ist ein Bärendienst den er uns erwiesen hat, mit seiner zögerlichen Haltung die einmal mehr*

den Interessessen dieser Republik nachhaltig geschadet hat” (1992). Samassa puheessa Haider toteaa, että tällainen hallitus, joka ei osaa hoitaa asioita, on väärässä paikassa: *”Eine Regierung die diese Ereignisse in der Welt nicht richtig bewältigen kann, ist Fehl am Platze, gehört nicht in eine Regierung, sondern sie gehört auf ein Sofa von Professor Ringel um psychiatriert zu werden!”*.

Toinen strategia ulkoryhmän panettelussa on saada ulkoryhmä näyttämään pahalta ja kuulijoiden arvomaailman vastaiselta (Whillock 1995, 40). Haider selittää poliittisen eliitin ominaisuuksiksi esimerkiksi kaksinaamaisuuden, juonittelun ja epäluotettavuuden. Ulkomaalaisista puhuessaan hän puhuu esimerkiksi roistoista (*ausländische Ganoven*), tai kertoo, kuinka opiskelijoiksi naamioituneet ulkomaalaiset ovatkin todellisuudessa huumeiden välittäjiä viitaten samalla ”meidän nuorisomme” etuihin. Haiderin mukaan: *”...dann ist es an der Zeit, dass wir die Österreicher aufrufen, sich dagegen zu wehren, dass ihr Land ein Gebiet der Unsicherheit wird, weil wir dieses Land so haben wollen wie es bisher war: friedlich, sicher, zukunftsorientiert und unser eigenes Österreich, über das wir selbst bestimmen!”* (1993). Rauhallisuus, turvallisuus, tulevaisuussuuntautuneisuus ja valta päättää omista asioista ovat tässä arvoja, joita ulkoryhmä uhkaa.

Haiderin loukkaavalle puheelle on tyypillistä, että Haider harvoin suoranaisesti loukkaa vihapuheensa kohdetta. Loukkaus kyllä tapahtuu, mutta se ei ole suoranaisesti sanoista luettavissa. Sen sijaan sen huomaa helposti rivien välistä. Esimerkiksi puhuessaan silloisesta liittokansleri Vranitzkystä Haider sanoo näin: *“Da gibt es einen Spruch, der heisst: Wer bis 30 kein Linker ist, hat kein Herz. Wer nach 30 noch immer ein Linker ist, hat keinen Verstand. Er war vor 30 kein Linker, jetzt nach 30 will er einer sein. Sie können sich ausrechnen, was er ist”* (1996). Samassa puheessa Haider kiertoteitse nimittää ÖVP:n jäseniä heikkomielisiksi: *“Da werden also die Werkvertragsregelung gemacht, von denen die ÖVP-Abgeordnete Frieser sagt: Jeder, der dieser Werkvertragsregelung zugestimmt hat, ist ein Trottel. Die ganze ÖVP-Fraktion hat zugestimmt, meine lieben Freunde, dieser Werkvertragsregelung!”*

Tällainen strategia mahdollistaa Haiderille sen, että hänen ei voi suoranaisesti väittää sanoneen sitä, minkä hän kuitenkin tosiasiallisesti on sanonut. Esimerkiksi

maaliskuussa 2000 pitämässään kohua herättäneessä Aschermittwoch-puheessaan Haiderin väitettiin haukkuneen Ranskan presidentti Jacques Chiracia Westentaschen-Napoleoniksi (ks. myös Der Standard 9.3.2000). Haider vastasi syytökseen toteamalla, että hän oli ainoastaan sanonut, että *“wir brauchen keinen Westentaschen-Napoleon”*, ei että Chirac olisi tällainen pikku-Napoleon (Der Standard 10.3.2000). Kuitenkaan puheesta ei jää epäselväksi, ketä Haider on ilmaisullaan tarkoittanut. Haider pystyy rakentamaan argumenttinsa niin, että ne eivät suoraan kohdistu uhriinsa, mutta kuitenkin jokainen ymmärtää, mitä niillä tarkoitetaan. Tämä mahdollistaa Haiderille myös sen, että hän voi toisessa tilanteessa sanoa jotain päinvastaista ilman, että se kuitenkaan argumentaation tasolla olisi päinvastaista.

Tällaisen strategian voi ymmärtää myös pyrkimyksiksi ennakoida mahdollinen kritiikki tai arvostelu. Vihapuheeseen kuuluu Whillockin (1995, 40) mukaan kyky ennakoida vastustajien reaktioita. Näin puhuja voi rajoittaa sitä kenttää, jolla vihapuheen uhri voi toimia. Haider ottaa puheissaan usein esiin kysymyksiä tai moitteita, joita vastustajat ovat hänelle esittäneet tai tulevat esittämään. Strategiana on yleensä osoittaa, ettei esitetty kritiikki tai kysymyksenasettelu ole lainkaan aiheellinen, vaan että kysyjien tulisi pikemminkin kohdistaa moitteet itseensä. Esimerkiksi kysymyksen siitä, miten FPÖ aikoo muuttua vuoden 1996 parlamenttivaaleissa saavuttamansa voiton jälkeen, Haider leimaa aiheettomaksi kysymykseksi todeten sen sijaan, että pikemminkin muiden puolueiden kuin FPÖ:n on muututtava:

“Warum sollen wir, die wir seit 10 Jahren bahnbrechende Erfolge durch Wählerszustimmungen haben, unsere Programme und Positionen ändern? Die anderen werden sich fragen müssen, ob sie etwas ändern wollen. Der Vranitzky wird sich fragen müssen, wie er mit seiner Politik der Unwahrheit weiter tut. Ob sie vielleicht wieder auf die Spuren der Wahrheit zurückkehrt.” (1996.)

Vihapuheessa käytetään myös strategiaa, jota Whillock (1995, 42) kutsuu pyrkimyksiksi tuhota uhrin ominaispiirteitä. Vihapuheen puhuja hyökkää sellaisiin ominaisuuksiin, joilla uhri rakentaa identiteettiään, ja pyrkii selittämään ne negatiivisiksi, uhria halventaviksi piirteiksi. Haiderkin ottaa esiin joitakin vastustajiensa ominaispiirteitä. Haiderille ominaista on käyttää vastustajien kuvaamiseen hauskoja

anekdootteja, jotka liittyvät esimerkiksi heidän pukeutumistyyliinsä. Niinpä esimerkiksi Wolfgang Schüssel (ÖVP:n puheenjohtaja, nykyinen liittokansleri) saa useammin kuin kerran kuulla rusetistaan.

“Weil bis der Klima¹² vom Lachen auf das Denken umschaltet und bis der Schüssel das richtige Mascherl gefunden hat, sind wir schon wieder eine Nasenlänge voraus” (1999).

“Der (Wolfgang Schüssel) trägt die Masche nicht am Hals sondern vorm Hirn” (1999).

“Aber der Vicki (Viktor Klima) und der Mascherlträger (Wolfgang Schüssel) sind ja wieder da und heruntergestiegen aus dem Olymp der hehren Europapolitik” (1999).

Huumorin käyttö on muutenkin tavallista Haiderin puheissa. Huumori ei kuitenkaan ole mitään vitsien heittoa, vaan se koostuu hauskoista ilmaisuista, analogioista tai narratiiveista, joissa piilee aina piikki vastustajia kohtaan. Esimerkiksi:

“Da gibt es ja die berühmte Verordnung, die den Krümmungsradius der Gurke in Österreich festlegt. Man wird also wahrscheinlich eine neue Verordnung machen müssen, die den Krümmungsradius der Rückgrats von ÖVP-Funktionären definiert, damit man weiss, was alles noch drinnen ist bis sie den Sozialismus satt haben.” (1996.)

“Der Münchhausen war geradezu ein Wahrheitsfanatiker gegenüber dem amtierenden Bundeskanzler” (1999).

Joskus huumoriin sisältyy myös itseironiaa. Lueteltuaan itseään kohtaan esitettyjä moitteita, Haider toteaa: *“Fehlt eigentlich nur noch das Rezept: Sofort erschiessen, notschlachten, dann wäre Österreich erlöst”* (1999). Tällainen toteamus toisaalta myös relativisoi Haideria kohtaan esitetyt moitteet, kun Haider asettaa ne samalle viivalle oman “ehdotuksensa” kanssa, yhtä absurdeiksi kuin Haiderin ampuminen.

Kritiikin relativisointi onkin yksi Haiderin puheille tyypillinen keino, jolla Haider pyrkii purkamaan häntä tai FPÖ:tä kohtaan osoitettua kritiikkiä. Esimerkiksi kun FPÖ:tä on syytetty äärioikeistolaisuudesta vertaamalla sitä tiettyihin eurooppalaisiin

---

¹² Viktor Klima on entinen SPÖ:n puheenjohtaja ja liittokansleri vuoteen 2000 saakka.

puolueisiin, toteaa Haider, ettei näillä vertauksilla ole mitään perustaa, koska FPÖ muistuttaa joitakin puolueita joissain asioissa, mutta muissa asioissa se taas eroaa niistä. Haider toteaa, että esimerkiksi *Allianca Nazionale* on Maastrichtin ja euron puolustaja ja kysyy, onko ÖVP nyt siksi äärioikeistolainen puolue, koska se puolustaa samoja asioita (1996). Haider sekoittaa sen kontekstin, jolle tämä kritiikki oli perustettu, ja muuttamalla asetelman toisenlaiseksi saa kritiikin näyttämään naurettavalta.

Toinen strategia on yksinkertaisesti kieltää arvostelu ja nimetä se manipulaatioksi, vainoksi tai muuksi sellaiseksi, jota ei tarvitse ottaa vakavasti. Tällainen strategia toimii tietysti parhaiten, jos väite alunperinkin on sellainen, että sen harva ottaa vakavasti. Tästä käy esimerkiksi pätkä, jossa Haider ottaa esiin erään ÖVP:läisen väitteen, jonka mukaan kaikki FPÖ:n kannattajat ovat mielisairaita:

“Nun gut, es gibt ja immerhin 42 verschiedene Formen von Wahnsinn, wie wir wissen, aber nur einen gesunden Menschenverstand, und den haben wir uns in der österreichischen Politik behalten, meine lieben Freunde, und wir lassen uns nicht irritieren durch diese Manipulationen, denn die ÖVP ist wieder einmal angetreten, dass sie der Steigbügelhalter des Sozialismus in Österreich ist” (1996).

Kritiikin kieltäminen on tärkeää myös siksi, koska Haiderin on jatkuvasti pystyttävä pitämään yllä luomaansa yhteisötunnetta ja me–muut-asetelmaa. Haiderin on jatkuvasti uudelleen luotava sitä tunnetta, että yleisö tuntee tekevänsä merkittäviä tekoja äänestämällä Haideria ja FPÖ:tä. Haider selittääkin toistuvasti FPÖ:n olevan oikealla tiellä ja muiden väärällä. Esimerkiksi: *“Das meine lieben Freunde zeigt das Spektrum in dem wir leben. Wir sind völlig auf der richtigen Spur. Sie alle korrigieren ihren Weg.”* (1996.) Myös tällä tavoin Haider luo yhteisöllisyyden tunnetta ja pyrkii saamaan kuulijansa yhä varmemmiksi esittämistään väitteistä.

Kun vastustajat yrittävät vastata vihapuheeseen esimerkiksi puolustautumalla tai kieltämällä väitteet, ei se Whillockin mukaan (1995, 43) ole ollenkaan tehokasta. Vihapuhe ei nimittäin pyri neuvottelemaan, vaan se pyrkii voittamaan. Uhrin vastausstrategia pikemminkin kiihdyttää ongelmaa kuin ratkaisee sitä. Se antaa tulta vihalle todistamalla, että viestillä oli ne vahingolliset seuraukset, joihin sillä pyrittiinkin.

Vaikka Haider puhuukin vihapuhetta, hän ei itse koskaan katso käyttävänsä vihaa retorisenä aseena. Suhteessa vastustajiin on Haiderin mukaan aina kyse ystävyydestä. FPÖ:tä vastaan esitetyn kritiikin Haider kuvaa usein ystävällisyyksiksi ja kriitikot erityisiksi ystäviksi. ”*Ein besonderer Freund und Förderer meiner Person*”, toteaa Haider eräästä kriitikostaan (1992a). Kyse on myös ironiasta. Sen sijaan puhuessaan vastustajiensa toimista Haider puhuu silloin tällöin myös vihasta (esim. 1996).

Vihapuheessa on kyse myös siitä, että puheen kohteelta riistetään valta puhua. Vihapuheen kohteen puheelta riistetään valta tehdä sitä, mitä se sanoo. Vihapuheen kohteen puhe tekee vihapuheen puhujan silmissä aina jotain muuta kuin mitä se sanoo, tai se tarkoittaa päinvastaista, kuin mitä kohde haluaa sen tarkoittavan. Tämä on illokutionaarisen voiman riistämistä puheelta. (Butler 1997, 82.) Haider riistää kohteeltaan illokutionaarisen voiman esimerkiksi kääntämällä kohteensa puheen päinvastaiseksi, kuin miksi kohde on sen tarkoittanut esimerkiksi silloin, kun on kyse Haideria tai FPÖ:tä kohtaan esitetystä kritiikistä.

Relativisoidessaan itseään ja puoluettaan kohtaan esitettyä kritiikkiä Haider sekoittaa sen kontekstin, jossa kritiikki oli esitetty. Haider siis riistää vihapuheen kohteelta kontekstin. Toisin sanoen vihapuheessa kohteelta viedään merkitysympäristö, se ympäristö, jossa kohteen puhe on merkityksellistä. Sekoittamalla vastustajiensa kontekstin Haider vie kritiikiltä sen merkityksen, sen illokutionaarisen voiman. Haider vie sen kontekstin, jossa vastustajien puhe on ollut merkityksellistä, ja antaa puheille uusia merkityksiä, joita puhuja ei itse ole tarkoittanut. Kritiikki alkaa näyttää naurettavalta, kun sen merkitysympäristö muuttuu.

Vihapuheessa kohde luokitellaan tiettyyn lokeroon. Esimerkiksi pakolaiselta viedään mahdollisuus kertoa omasta tilanteestaan luokittelemalla hänet elintasopakolaiseksi. Näin Haiderkin toimii puhuessaan ulkomaalaisista yleiskäsitteellä ”ulkomaalaiset”, tai leimaamalla heidän Itävaltaan tulonsa syyksi rahan perässä juoksemisen joko rikollisuuden tai työnhaun muodossa. Sondermannin (1995, 44) mukaan tällaisessa strategiassa on kyse rasismista eli siitä, että puheen kohteelta kiistetään yhteiskunnallistumisen kolmas apriori, paikka yhteiskunnassa. Kohde nähdään vain

tiettyinä tyyppinä, Toisena – toisaalta osana yhteiskuntaa, mutta toisaalta yhteiskunta- ja yhteiskunnallistumis- ja politiikkakäytännönä.

6.3 Rasismin retoriikka

“Was heisst für uns national? Für uns heisst national auch das Recht auf Heimat für die Österreicher sichern. Die Identität, die dieses Land durch sein Volkstum gefunden hat, zu erhalten und zu verhindern, dass es zu einer schleichenden Landnahme durch eine unterschwellige Einwanderungspolitik kommt. Wenn man den Kurden, wenn man den Palästinensern weltweit das Recht auf Heimat zugesteht, ja dann werden doch wir Österreicher auch das Recht haben, über unser eigenes Land bestimmen zu dürfen. Unsere Identität erhalten zu wollen. Auch in einem grösseren Europa, weil wir selbst Herr im eigenen Lande sein wollen. Das ist Identität, das ist Recht auf Heimat: über das eigene Land verfügen zu können.” (1996.)

Haiderin puheet ovat paitsi esimerkki vihapuheesta myös esimerkki uudenlaisesta rasismin retoriikasta. Neorasismi on Sondermannin (1995, 56–58) mukaan irrottautunut rotuun liittyvästä rasismista ja siirtynyt kulttuurirasismiin. Rasismin biologinen pohja on vapaaehtoisesti hylätty, ja tilalle on tullut enemmän hyväksyttävissä oleva kulttuurinen pohja. Kulttuurirasismissa kulttuureja tai paremminkin niiden sen hetkisiä historian, kulttuurin ja kielen kautta muovautuneita olemuksia, kuten suomalaisuutta tai itävaltalaisuutta, pidetään ainutlaatuisina, sellaisinaan säilytettävänä. Niitä ei saa muuttaa, ja kulttuurit eivät saa sekoittua. Argumentit hakevat oikeutuksensa kulttuurisesta sanastosta. Esimerkiksi Haiderin puhetapa liikkuu tässä kansadiskurssissa, jossa yhteisyys, yhteisöllisyys ja ainutlaatuisuus legitimaation ja kunnioitusta vaativan objektiivisuuden kanssa ”valehdellaan yhteen”, toteutetaan yhteiseksi ymmärrykseksi.

Haiderille Itävalta muodostaa pohjan Sondermannin kuvaamalle neorasisistiselle puheelle. Itävalta on Haiderille kokonaisuus, joka tärkeydessään ja arvokkuudessaan vaatii suojelua ja puolustamista, jotta se säilyisi sellaisenaan. Itävalta on Haiderille jotain ainutlaatuista, jota ei voi verrata muihin maihin tai kansakuntiin. Esimerkiksi

vuoden 1992 uuden vuoden puheessaan Haider puhuu Itävallasta kulttuurialueena, joka perinteidensä ja sanoinkuvaamattoman luonnonkauneutensa ansiosta poikkeaa kaikista muista maista. Ennen kaikkea Itävalta on Haiderin mukaan kotimaa erityislaatuksille itävaltalaisille ihmisille:

”Österreich ist vor allem, meine Freunde, ein Kulturraum, ein Kulturraum der so wie kein anderes Land Traditionen hat, die aus dem bäuerlichen Bereich stammt und daher auch die Stärke unserer kulturellen Prägung bedeuten. Österreich ist ein Lebens- und Erholungsraum der unbeschreibliche Schönheit aufweist auf einzigartigen Naturreichtum. Österreich ist vor allem aber auch eine Heimat für Millionen von Menschen an denen sich die Besonderheit des österreichischen Menschen zeigt.” (1992a)

Ilmaukset *das Kulturraum* (kulttuurialue), *wie kein anderes Land* (ei mikään muu maa), *Traditionen* (perinteet), *unsere kulturelle Prägung* (kulttuurinen omaleimaisuutemme), *einzigartig* (ainutlaatuinen) ja *die Besonderheit* (erityislaatu) kuvaavat Haiderin Itävalta-kuvaa mainiosti.

Sondermannin mukaan rasismi on ennen kaikkea antirasistien ongelma. Rasismia ei ole olemassa ilman antirasismia, sillä rasismi näyttäytyy ja myös itse muotoutuu protestien, massakommunikaation ja tutkimuksen kautta. Rasistit ovat aina Toisia – juuri kukaan ei itse tunnusta olevansa rasisti. Niin myös Haider, jota pidetään rasistina¹³, on omasta mielestään rasismin vihollinen. Rasismi on antirasistien tuote. Antirasistien argumentit liikkuvat usein itse ambivalenssissa rasisoivassa diskurssissa. Näin ollen esimerkiksi iskulause ”Oikeus erilaisuuteen” on helppo kääntää nationalistiseksi argumentiksi meidän oikeudestamme puolustaa erilaisuuttamme. Kulttuuristen identiteettien puolustaminen johtaa helposti oikeuteen puolustaa omaa erilaisuutta sopeutumiskyvyttömiä maahanmuuttajia vastaan, jotka tunkeutuvat oman identiteetin alueelle. (Sondermann 1995, 47–50.)

Näin Haiderkin hyödyntää antirasistien argumentteja luodessaan Itävalta-kuvaa ja kansallista ja kulttuurista yhteenkuuluvaisuutta. Niinpä vuoden 1996 puoluekokouksen

---

¹³ 49 prosenttia itävaltalaisista pitää Haideria rasistina (Der Standard 6.6.2001). Suurelle osalle ulkomaita Haider on rasisti, minkä EU-boikottikin osoitti.

puheesta otetussa, luvun alussa esitetyssä esimerkissä, Haider puhuu oikeudesta kotimaahan ja oikeudesta identiteettiin rinnastaen palestiinalaisten ja kurdien vaatimuksen omasta kotimaasta itävaltalaisien oikeuteen omaan maahansa. Toisessa puheessa Haider toteaa, että: *”Das ist unser Ziel, das wir uns gegeben haben. Das Recht auf Heimat für die Österreicher dauerhaft und vernünftig zu sichern. Denn es gibt kein Menschenrecht auf Einwanderung.”* (Haider 1993.) Haiderin mukaan itävaltalaisilla on oikeus kotimaahansa, mutta sellaista ihmisoikeutta ei ole olemassa, joka oikeuttaisi maahanmuuton.

6.4 Narratiivit ja metaforat

Haider käyttää puheissaan jatkuvasti narratiiveja. Jo käsitellessäni vihapuhetta olen ottanut esiin usean esimerkin, joissa kerrotaan tarina, narratiivi. Narratiivit ovat siis kertomuksia, joilla poliittisessa puheessa on suostuttelevaan pyrkivä tarkoitus. Narratiivien rakenteeseen kuuluu se, että niissä esitetään erilaisia rooleja ja rooliasetelmia. Usein esitetään jokin asia uhkaksi tai henkilö roistoksi. Narratiivin kertojan roolina voi taas olla esimerkiksi maan pelastaminen kyseiseltä roistolta tai uhkalta. (Ks. Kanerva 1997, 87.) Narratiivien etuna on niiden yksinkertaisuus: ne kuvaavat selkeästi profiloituja luonneominaisuuksia ja -motiiveja, näyttävät, ketkä ovat vihollisia ja ketkä ystäviä, ja useimmiten myös tarjoavat ratkaisuja esille tuleviin ongelmiin (mt. 97).

Luvussa 6.2.1 toin esiin Haiderin käyttämät erilaiset me–muut-erottelut. Seuraavassa tarkastelen, millaisia rooleja me-ryhmällä ja ulkoryhmällä on Haiderin narratiiveissa. Lisäksi tarkastelen, onko samoilla käsitteillä ja sanoilla (esimerkiksi ”politiikka”) erilaiset konnotaatiot me-ryhmän ja ulkoryhmän kohdalla.

Itse asiassa Haiderin puheet voisi kokonaisuudessaan käsittää narratiiviksi, jossa rooleissa ovat pahat vanhat puolueet tai paha hallitus tai pahat poliitikot ja sankarina FPÖ. Ulkomaalaiset ovat uhka, joka pitää torjua, ja itävaltalaiset hyviä ihmisiä, joita täytyy suojella. Haiderin kertoma ”satu” voisi karrikoidusti olla tällainen:

Olipa kerran kaunis ja ihana maa, jossa asui ahkera ja työtä pelkäämätön kansa. Kansalaiset ahkeroivat aamusta iltaan ja kasvattivat kauniin maansa vaurautta ja hyvinvointia. Vuosien kuluessa heidän hallitsijansa olivat kuitenkin juopuneet vallasta ja unohtaneet toimia kansan parhaaksi. Hallitsijat ajattelivat enää vain omaa etuaan, ja niinpä kansalaiset eivät enää saaneet heille kuuluvaa osuutta tekemästään työstä, vaan suuri osa rahoista kului hallitsijoiden luomaan korruptoituneeseen järjestelmään. Maan rajojen ulkopuolella asui ihmisiä, jotka eivät olleet niin ahkeria kuin maan kansalaiset. He laiskottelivat päivät pitkät ja elivät mieluiten toisten kustannuksella. Maan hallitsijoiden toiminnan vuoksi yhä useampi näistä ihmisistä päätti muuttaa maan rajojen sisälle, koska he huomasivat, että siellä he voisivat rauhassa elää ahkerien kansalaisten luoman hyvinvoinnin turvin. Ahkerat kansalaiset joutuivat katsomaan sivusta, kun yhä enemmän tulokkaita tuli heille niin rakkaaseen maahan, jonka he olivat omin käsin rakentaneet, ja veivät heiltä työntekomahdollisuudet, asunnot ja koulutuspaikat. Tässä hätätilanteessa paikalle saapui sankari, uusi voima, jonka ainoana motiivina oli hyvien kansalaisten pelastaminen heidät unohtaneilta hallitsijoilta ja ulkoa saapuvalta uhkalta. Tämä sankari pystyisi syrjäyttämään vanhat hallitsijat ja purkamaan vanhentuneet valtarakenteet. Tämä sankari seuraisi uutta tietä, ja asettaisi aina ahkerat kansalaiset etusijalle. Laiskureille ja oman edun tavoittelijoille ei olisi sijaa, vaan jokainen saisi omasta työstään hänelle kuuluvan palkinnon. Valtaapitävät näkivät uuden sankarin uhkaksi omalle asemalleen ja saavutetuille eduille, ja sen vuoksi sankari joutuisi kohtaamaan paljon vastarintaa ja panettelua. Sankari kuitenkin tiesi olevansa oikeassa ottaessaan tehtäväkseen kansalaisten ja kotimaansa hyvinvoinnin turvaamisen, ja vaikeuksista huolimatta hän aikosi tämän tehtävänsä toteuttaa.

Tällaisen narratiivin kertominen on osa yhteisöllisen identiteetin rakentamista. Siinä luodaan tietynlainen identiteetti ”ahkerille kansalaisille” eli itävaltalaisille sekä Haiderin puolueelle ja hänelle itselleen. Samalla luodaan ulkoryhmä, poliittinen eliitti ja ulkomaalaiset, joista erottautumalla muodostuvat oman identiteetin ääriviivat.

Mielenkiintoista Haiderin puheissa on, että vaikka hänen ”satunsa” asetelma onkin sellainen, jossa Haider itse on sankari, ei hän puheissaan kuitenkaan ota tätä viittaa harteilleen, vaan puhuu aina me-muodossa. Hän ei siis asetu karismaattisen sankaripoliitikon kaapuun, vaan esittää itsensä mieluummin ”yhtenä meistä”, samanlaisena kuin kannattajansa, tavalliset ihmiset. Palaan Haiderin imagoon vielä luvussa 8.

Itävalta on Haiderin narratiivissa symboli, jota Haider käyttää nostattamaan yleisönsä tunteita. Itävalta kuvataan usein pieneksi ja heikoksi ja suojelua kaipaavaksi. Esimerkiksi puheessa 1993 Haider toteaa, että Itävaltaa on suojeltava rauhattomaksi muuttuneessa Euroopassa ja tarpeettomat vaarat on pidettävä kaukana. Samassa puheessa Haider kertoo rajoillamme uhkaavista vaaroista, joita vastaan täytyy puolustautua. Ilmaisun ”*kleine Österreich*” kuvaa Haiderin Itävalta-kuvaa hyvin. Samalla Haider kertoo tietynlaisen tarinan Itävallasta: “...*dafür wir heute inmitten des Herzens Europa eine wirkliche Oase des Friedens und der angemessenen Wohlstandsentwicklung durch unsere eigenen Leistungen, durch unser eigenes Vorbild, durch unsere eigene Selbstdisziplin, durch unser eigenes Verzichten geworden sind*” (Haider 1993).

Edellä esitetyn ”metanarratiivin” lisäksi Haider käyttää hyvin paljon myös muita narratiiveja retorisina keinoina. Esimerkkien ja narratiivien avulla Haider havainnollistaa ja konkretisoi puhettaan. Päivänpolitiikan kysymysten käsitteleminen narratiivien muodossa tekee asian kuulijoille läheisemmäksi, jolloin sanoma saadaan paremmin perille. Samalla narratiivi jatkuvasti luo ja pitää yllä tiettyä kuvaa FPÖ:stä ja vastustajista. Päivänpolitiikkaa koskevissa narratiiveissaan Haider poikkeuksetta esittää, miten huonosti muut ovat kyseistä asiaa hoitaneet ja miten hyvin FPÖ ja Haider. Tai miten muut ovat sotkeneet asioita ja eivät ole saaneet mitään aikaan, kun taas FPÖ pystyy esittämään yksinkertaisen ratkaisun ongelmaan. Esimerkiksi puheessa 1996 Haider kertoo, kuinka muut puhuvat asioista vuosikausia saamatta mitään aikaan, kun taas FPÖ on saanut aikaan lukuisia parannuksia. Tai kuinka muut vain kopioivat FPÖ:n ideoita, eivätkä saa itse mitään aikaan.

Haiderin kertomiin päivänpolitiikan kysymyksiä käsitteleviin narratiiveihin kuuluu se, että niissä ongelmille annetaan aina yksinkertainen ja selkeä ratkaisu. Jo pelkästään narratiivinen rakenne selventää ja yksinkertaistaa yhteiskunnallisia ongelmia, koska niissä on aina selkeä hyvä ja selkeä paha. Parhaiten yksinkertaistaminen tulee kuitenkin esiin silloin, kun ongelmaan annetaan ratkaisu. Esimerkiksi: *”Das beste Sozialprogramm ist ein sicherer Arbeitsplatz”*, tai: *”Wir sagen: ‘Senkt die Steuern, schafft Arbeitsplätze, macht den Staat schlank, dann wird die Wirtschaft wieder anbeissen’”* (1999). Tässäkin narratiivi toimii kuin satu: ongelmiin löytyy aina helppo ja yksinkertainen ratkaisu.

Lisäksi Haider kertoo narratiiveja, joissa kerrotaan kuulijoita koskettava ja heitä lähellä oleva tarina. Haider kertoo esimerkiksi tarinan isästä, jonka tytär joutui syytösten kohteeksi (*”es wurden ihr fürchterliche Vorwürfe gemacht”*), kun isä oli lehtihaastattelussa sanonut, että Haiderin valinta Kärntenin johtoon olisi hyvä asia (1999). Haider myös käyttää käytännönläheisiä narratiiveja esimerkkeinä hallitusten toimista kuvaten esimerkiksi hallituksen veropolitiikkaa näin: *”Das ist so, als würde man sagen wir ermässigen für den Hund des Bundeskanzler Grolli die Hundesteuer, aber verpflichten dafür das Herrchen Maulkorb zu tragen und dafür eine Gebühr zu zahlen.”* (1999.)

Millaisia rooleja Haiderin narratiiveissa on? Poliittiset vastustajansa Haider asettaa roiston, tyhjäntoimittajan tai tyhmyrin rooliin. Oman puolueensa, ja siinä sivussa itsensä, Haider asettaa yleensä joko jonkinlaiseen sankarin rooliin tai sitten uhrin asemaan. Sankarin roolissaan FPÖ esittäytyy myös muun muassa edelläkävijänä ja vastavoimana hallitsevia puolueita vastaan. *”Wir sind nicht in die Politik gegangen um die FPÖ zu reformieren. Sondern wir sind in die Politik gegangen um diesem Land zu helfen und dieses Land nach vorne zu bringen”*, toteaa Haider (1999). Puolue näyttäytyy pelastajana, jonka ansiosta esimerkiksi sähkön hinta on pysynyt alhaisena Kärntenissä (1999).

Haider liittää puolueeseensa esimerkiksi sellaisia ominaisuuksia kuin rohkeus, luotettavuus, oikeassa oleminen, tavallisista ihmisistä ja heidän kohtaloistaan välittäminen. Esimerkiksi: *”...weil wir eine Sprache sprechen, die die Menschen*

verstehen. Weil wir uns auch darum kümmern, wie es den kleinen Leuten geht...” (1993). Haiderin puheissa FPÖ on toivo ihmisille, FPÖ on se taho, joka kertoo kansalle totuuden (esim. 1993). FPÖ:llä on uusia ideoita: *“...wir auch so eine geistige Oase in der rot-schwarzen Wüste der Ideenlosigkeit gewesen sind.”* (1996). FPÖ toimii, kun muut vain puhuvat: *“Worüber die anderen seit Jahren reden und nicht zum Handeln kommen.”*

Toisaalta Haiderin puolue asetetaan myös usein uhrin ja marttyyrin asemaan. Haider puhuu usein puolueeseensa ja sen jäseniin ja kannattajiin kohdistuvasta vainosta. Hänen mukaansa on olemassa esimerkiksi *“Anti-FPÖ und Anti-Haiderjagdgesellschaft”*, joka toimii FPÖ:tä vastaan. Tai sitten kyseessä on järjestelmällinen metodi, jonka mukaan valtaapitävät toimivat. Lisäksi Haider kertoo esimerkkejä yksittäisistä henkilöistä, jotka ovat joutuneet kärsimään sen vuoksi, koska kannattavat Haideria ja FPÖ:tä (esim. 1999). Olennaista Haiderin uhrinarratiiveissa on kuitenkin, että ne eivät koskaan kerro FPÖ:n heikkoudesta, vaan päinvastoin niissä yleensä perustellaan, miten puolue vainosta huolimatta on selviytynyt ja menestynyt erinomaisesti. Sen sijaan vastustajat itse ovat joutuneet kärsimään: *“Sie haben alle unzulässigen und zulässigen Mittel gegen uns eingesetzt, sie haben uns diffamiert, sie haben und attackiert, aber sie stehen heute hilflos, ratlos und stimmenlos da.”* (1996). Uhrista tulee lopulta sankari, joka voittaa kaikki esteet.

Haiderin uhritarinat kertovat, että FPÖ:tä vainotaan sen vuoksi, koska se haluaa tehdä hyvää Itävallalle. Tätä taas eivät voi hyväksyä ne tahot, jotka eivät ajattele Itävallan parasta. Puolueeseen kohdistuvassa arvostelussa ei siis ole kyse aiheellisesta kritiikistä, vaan Haiderin narratiiveissa kyse on vainosta. Haider luo siis tässäkin voimakkaan vastakkainasettelun hyvän ja hyvää tarkoittavan FPÖ:n ja pahojen ja vain omia etujaan ajattelevien valtaapitävien välille. FPÖ:tä ajaa toimintaan vain maan etu, pyyteettömät tavoitteet, ja jos joku ei ole asiasta samaa mieltä, on se osoitus siitä, että hän ei aja maan etua.

Haiderin narratiivissa FPÖ:llä on suoranainen velvollisuus toimia. Haider toteaa esimerkiksi, että Itävalta ansaitsee parempaa, ja siksi FPÖ pyrkii johtoon (esim. 1999). Haiderin mukaan Itävalta on liian kaunis, jotta sen voisi jättää vanhojen puolueiden

vastuulle (1988). Samalla tavalla Haider puhuu Kärntenistä, jonka johtoon hän pyrki vuonna 1999: *”Kärnten ist ein schönes Land, aber es ist in falscher Hand”*. Tai sitten Haider puhuu yhteiskunnallisesta velvoitteesta: *”Und die Stimme für unsere Kinder zu erheben ist eine gesellschaftliche Verpflichtung, die wir Freiheitlichen tragen müssen”* (1999).

Haiderin narratiiveissa FPÖ:llä on siis tehtävä täytettävänä. *”Das ist unsere Aufgabe”*, toteaa Haider Itävallan muuttamisesta nykyaikaisemmaksi, avoimemmaksi ja kilpailukykyisemmäksi (1996). Tämä tehtävä on sellainen, jonka puolue on itse asettanut itselleen (esim. 1999), se ei siis tule jostain ulkoapäin tai muodostu historiallisista syistä. FPÖ:n tehtävänä on maan kehityksen turvaaminen (1993). Haider asettaa puolueen toiminnan perusteluksi myös velvollisuuden kannattajia kohtaan esimerkiksi toteamalla, että: *”so viele Menschen konkrete Hoffnungen in uns haben”* (1999). *”Wir haben die Bevölkerung zu vertreten. Wir haben die Menschen zu vertreten”*, toteaa Haider (1996).

Haider haluaa luoda me-ryhmälleen myös uhmakasta ja rohkeaa identiteettiä. Hän toteaa esimerkiksi, että meidän kärnteniläisten on näytettävä muille, miten me ajattelemme: *”Wir wählen unseren Landeshauptmann selber. Wir brauchen keine Empfehlungen von aussen”* (1999). Haider luo uhmakasta identiteettiä kannattajilleen, jotka Haiderin ja hänen puolueeseensa kohdistuneesta kritiikistä huolimatta uskaltavat edelleen *”päättää omilla aivoillaan”* ja äänestää Haideria. Samalla Haider luo uhmakkaan ja rohkean kuvan myös itsestään, koska hän ei suostu muuttamaan politiikkaansa kritiikistä huolimatta.

Haiderin uhri- ja uhma-asetelmat käyttävät hyödykseen ulkoa tulevaa kritiikkiä. Haiderin luoma asetelma ei toimisi, elleivät vastustajat jatkuvasti antaisi Haiderille materiaalia sitä varten. Haider voi kuvata puolueensa uhriksi vain, jos sitä jatkuvasti arvostellaan. Tämän arvostelun Haider kääntää puheessaan osoitukseksi siitä, että hänen puoluettaan kohdellaan epäoikeudenmukaisesti ja että ne, jotka tosiasiaassa kritiikkiä tarvitsevat ovat ne tahot, jotka syyllistyvät tähän epäoikeudenmukaiseen kohteluun.

Politiikkasanoilla on erilaiset konnotaatiot silloin, kun ne tarkoittavat ”meitä FPÖ:läisiä” ja kun ne tarkoittavat ”punamustia”. FPÖ:n politiikka on käytännön politiikka (*pragmatische Politik*). Se on myös rehellistä ja kunnollista politiikkaa: “...wir eine ehrliche und anständige Politik machen wollen” (1996). Se on johdonmukaista politiikkaa (*konsequente Politik*), reilua politiikkaa (*faire Politik*) sekä erinomaista politiikkaa (*hervorragende Politik*) (1996). FPÖ on uudistuksen poliittinen voima sekä poliittinen kehitys kohti avointa yhteiskuntaa (1992a). SPÖ:n ja ÖVP:n politiikka taas on kaksinaamaista, epäjohdonmukaista ja selkärangatonta (esim. 1992a ja 1996). Ne harjoittavat valheen politiikkaa (*Politik der Unwahrheit* (1992a)) ja hullua politiikkaa (*wahnsinnige Politik* (1996)). Niiden vuoksi yhteiskunta on valtapoliitiikan korsetin puristuksessa (*Korsett der Machtpolitik*) (1992a).

Karkeasti yleistäen voi sanoa, että me-ryhmää kuvaavat aina positiiviset asiat ja ulkoryhmää negatiiviset. Haider jopa itse toteaa eräässä puheessaan (1998b), että “wir sind für die positiven Dinge in diesem Land”. Vaikka Haider kuitenkin jatkaa aiheesta ja kertoo, mitä kaikkea nämä positiiviset asiat hänen mielestään ovat, on lause kuitenkin aika absurdi ja kertoo paljon siitä, miten Haider kuvaa omaa ryhmäänsä ja ulkoryhmää.

Haiderin puheille on ominaista myös runsas metaforien käyttö. Helmut Gruber, joka on tarkastellut Haiderin puheita, pitää tiheää metaforien ja anekdoottien käyttöä nimenomaan Haiderille tyypillisenä puhestrategiana. Samoin poliittisten vastustajien leikkisä nimittely on Haiderille tyypillinen puhetapa. Gruberin mukaan anekdoottien ja metaforien käytöllä Haider antaa puheilleen “kantapöytäpuheen” (Stammtischgespräch) leiman. Hän antaa itsestään kuvan lystikkäänä kaverina, samanlaisena kuin kuulijansa. Huvittavien metaforien ja anekdoottien käytöllä on Gruberin mukaan Haiderin puheissa puhtaasti vetoamaan pyrkivä merkitys (Appelfunktion). (Gruber 1988, 142–143.)

Osa Haiderin metaforista on tavalliseen kielenkäyttöön vakiintuneita metaforia, joita ei enää edes välttämättä ymmärretä metaforiksi, osa taas vähemmän vakiintuneita, mutta Haiderin kielenkäytössä tavallisiksi katsottavissa olevia metaforia. Tällaisia metaforia löytyy lähes joka lauseesta. Esimerkiksi puheen 1996 kuudessa ensimmäisessä virkkeessä on vakiintuneiksi katsottavissa olevia metaforia ainakin neljä: *Bilanz* (poliittisen tilanteen arvioinnissa), *gleichziehen* (muiden kiinniottamisessa), *politische*

Landschaft ja *Ouvertüre*. Mielenkiintoisia ovat ne huumorilla höystetyt tai muuten värikkäät metaforat, joita Haiderin puheista myös löytyy runsaasti.

Kärkevimmit ja osuvimmat metaforat kohdistuvat yleensä Haiderin vastustajiin, me-ryhmän ulkoryhmään. Niinpä SPÖ ja ÖVP ovat milloin elefanteja, milloin pääsiäispupuja. Ne ovat Goljat verrattuna FPÖ:hön, joka on David. Ne asuvat norsunluutornissa kaukana tavallisen ihmisen arjesta. Ne ovat rottia, jotka jättävät uppoavan laivan. Hallitus on lilliputtien hallitus ja hallitusohjelma tyhjäätoimittajien päiväkirja (*Tagebuch der Taugenichtse*). Niiden ansiosta Itävallassa vallitsee diletanttien diktatuuri, jossa valtaapitävät ovat myyneet sielunsa ja ruumiinsa.

Metaforien avulla Haider ennen kaikkea tekee puheistaan värikkäämpiä ja hauskempia. Vaikka käsiteltävä aihe olisi tylsä ja mielenkiinnoton, Haider tekee siitä kiinnostavan värikkäiden metaforiensa sekä käytännönläheisten esimerkkiensä avulla. Tämä on yksi keino Haiderin identiteettien rakentamisessa ja erottautumisessa Toisesta, ulkoryhmästä.

Haider antaa harvemmin konkreettisia vaihtoehtoisia toimintamalleja haukkumalleen muiden puolueiden politiikalle. Hän antaa omasta puolueestaan kuvan vaihtoehtona, mutta vaihtoehto luodaan pikemmin iskulauseiden ja värikkäiden metaforien kuin järkevän argumentaation kautta. Haider sanoo esimerkiksi, että hallintoa on yksinkertaistettava ja rahojen käyttöä parannettava (1986a), mutta ei kerro, miten se käytännössä tapahtuu. Käytännön esimerkit koskevat jotain pientä yksityiskohtaa, joka on kuulijoille läheinen ja tuttu. Suurempien asioiden ollessa kyseessä ovat myös Haiderin politiikan vaihtoehdot suurpiirteisempiä: esimerkiksi turvallisuuspolitiikan päälinjan on Haiderin mukaan oltava: vähemmän oikeuksia syyllisille ja enemmän turvaa uhreille (1994).

Haiderin puheista voi todeta, että ne eivät perustu järkevälle argumentaatiolle. Puhe on semanttisesti tyhjää eikä useinkaan täytä rationaalisen argumentaation vaatimuksia. Argumentaation järkevyyttä on puheissa korvattu semiologisella rikkaudella eli onnistuneella me-subjektin käytöllä. Me-subjektin käyttö luo yhteisölliselle esittämiselle perustuvan performatiivisen yhteisörakennelman. (Ks. Sondermann 1995.) Haider osaa luoda sellaisen, ja se näyttää toimivan.

6.5 Haiderin puheiden illokutionaarisuus

Haiderin puheet voi mielestäni käsittää illokutionaarisiksi puheakteiksi. Haider luo sanomisen hetkellä sanomansa asian eikä pelkästään tuota sanomisillaan vaikutuksia kuten perlokutionaarisissa puheakteissa. Puhuessaan vastustajistaan ja kannattajistaan Haider luo subjektipositioita ja identiteettiä. Esimerkiksi kuvaamalla poliittiset vastustajansa kyvyttömiksi ja kansalaisten etujen vastaisiksi, Haider samalla luo heidät sellaisiksi kuulijoidensa mielissä. Haiderin kuvaukset ovat siis samalla poliittisia tekoja.

Tällainen pelkkä sanominen ei kuitenkaan toimisi illokutionaarisesti, ellei siihen liittyisi voimakasta tilanteen mukana elämistä, kykyä luoda sanomisensa ”tässä ja nyt”, juuri kyseiseen hetkeen sopivaksi. Haiderin puhe toimii illokutionaarisesti, koska Haider luo sanomisen hetkellä sellaisen todellisuuden, joka tuottaa kuulijoille voimakkaan läsnäolon tunteen, yhteenkuuluvaisuuden juuri sillä hetkellä. Haiderin taitavuus on siinä, että hän pystyy luomaan tilanteen, jossa puheaktit toimivat illokutionaarisesti. Haiderin puhetilanteessa jokainen kuulija, joka ”antaa itsensä mennä”, on varmasti joka hetki samaa mieltä Haiderin kanssa. Kriitikki kuultua kohtaan tulee vasta myöhemmin, kun itse puhetilanne on ohi.

Historian puuttuminen Haiderin puheista on yksi osoitus siitä, että Haiderin puheaktit ovat pikemmin illokutionaarisia kuin perlokutionaarisia. Haider ei etsi sanomisilleen perustaa yhteisestä historiasta, vaan keskittää puheensa tulevaisuuteen ja nykyhetkeen. Näin hän saa aikaan tilanteessa elämisen tunnelman, joka vetoaa kuulijoihin.

Illokutionaariisiin puheakteihin liittyy myös rituaalisuus. Tämä tarkoittaa sitä, että vaikka teko tapahtuukin lausumisen hetkellä, se ei kuitenkaan rajoitu yhteen hetkeen. Illokutionaarinen puheakti toimii, koska se on annettu rituaalin muodossa, eli se toistetaan uudelleen ja uudelleen, ja näin se saavuttaa sellaisen tason, jossa se ei enää rajoitu yhteen hetkeen. (Butler 1997, 3.) Kyse on siis performatiiviselle puheelle olennaisesta toistosta eli siitä, että teko ei ole hetkellinen tapahtuma vaan temporaalisten horisonttien sarja, toistettavuuden keskitys, joka ylittää sen hetken, jossa se tapahtuu. Puhe ei tapahdu pelkästään yhdessä tietyssä ajassa ja paikassa, vaan siihen liittyy aiempia (ja tulevia) tapahtumia.

Haiderin puheissa toisto näkyy ennen kaikkea Haiderin luoman metanarratiivin toistona. Tuttu asetelma, jossa me-ryhmän muodostavat puolueen kannattajat ja itävaltalaiset ja ulkoryhmän poliittiset vastustajat sekä ulkomaalaiset, toistuu puheesta toiseen. Joissain yhteyksissä me-ryhmän ja ulkoryhmän sisältö saattaa jonkin verran muuttua, mutta argumentaation perusrakenne on aina sama: me-ryhmä edustaa kaikkea hyvää ja ulkoryhmä kaikkea pahaa ja vahingollista.

Haiderin puheiden rakenne ja teemat toistuvat samantapaisina puheesta toiseen. Jokaisessa puheessaan Haider esimerkiksi puhuttelee kuulijoitaan ystävinään *“meine liebe Freunde”*, ja puolueen menestystä kerratessaan muistaa mainita, kuinka juuri *“me”* tai *“te rakkaat ystävät”* olette olleet tämän menestyksen edellytyksenä. Jokaisessa puheessa Haider myös kertoo uhritarinaansa, jonka rakennuksessa hän käyttää materiaalina itseään ja puoluettaan kohtaan osoitettua kritiikkiä. Ajankohtaisten aiheiden kautta osoitetaan muiden puolueiden huonous ja kyvyttömyys ja FPÖ:n paremmuus. Puheissa rakennetaan Itävaltaa ja muita tärkeitä arvoja uhkaava vaara, jonka torjumiseksi FPÖ:tä tarvitaan.

Haiderille tyypilliset argumentaatiotavat toistuvat puheesta toiseen. Ennen kaikkea tarttuvien iskulauseiden rakentaminen adjektiiveja ja metaforia käyttämällä näkyy jokaisessa puheessa. Tämänäyttöiset ilmaisut ovat puheissa tavallisia:

“Wir wollen Vermenschlichung dieses Staates gegenüber Verstaatlichung des Menschen” (1986b).

“Wir wollen eine planvolle Marktwirtschaft haben und nicht eine marktferne Planwirtschaft” (1992b).

“Alles für die sozial Schwachen, nichts für die Sozialschmarotzer. Alles für hilflose Pechvögel, nichts für unsolidarische Zugvögel. Alles für fleissige Arbeitnehmer, nichts für faule Arbeitsverweigerer...” (1988c).

Puheissa käytetään myös jonkin verran toistoa retorisena tehokeinona. Esimerkiksi näin: *“Das was wir wollen, meine lieben Freunde, das ist eine Europa der Bürger, und nicht der Bürokraten. Was wir wollen, das ist ein Europa der Menschen, und nicht der Apparate. Was wir wollen, das ist ein Europa, der Arbeitsplätze schafft, und nicht Arbeitslose produziert, und sich nicht in die Knie zwingen lässt von der Herrschaft*

internationaler Konzerne.” (1993.) Myös tietyt käsitteet, kuten yhteisökäsitteet, toistuvat puheesta toiseen.

Tärkeimpänä toiston muotona pidän kuitenkin me-sanana jatkuvaa käyttöä. Puhumalla jatkuvasti me-muodossa Haider koko ajan muodostaa ja pitää yllä tietynlaista me-ryhmää. Samalla hän luo yhteenkuuluvuuden tunnetta me-ryhmälleen. Koska me-muoto toistuu puheesta toiseen, tilanteesta toiseen, kuulijat tulevat yhä varmemmiksi omasta sijastaan tässä ryhmässä sekä Haiderin väitteistä.

Tässä on kyse myös siitä, miksi Haiderilla on kannattajia myös puhetilanteen päätyttyä, vaikka Haiderin puhe perustuukin läsnäolon tunteen luomiseen tietyssä tilanteessa. Rituaalisuutensa vuoksi illokutionaariset puheaktit eivät rajoitu yhteen hetkeen, ja Haiderinkin sanomiset elävät ihmisten mielissä. Haiderin puhe on itsessään eräänlainen rituaali, jonka vaikutus säilyy myös puhetilanteen päätyttyä.

7 Performatiivisuuden rajoitukset

Edellä olen käsitellyt Haiderin suhdetta historiaan sekä Haiderin puheiden performatiivisia piirteitä. Tarkasteluni perusteella Haideria voi mielestäni kutsua performatiiviseksi poliitikoksi. Haiderin politiikan perusteena ei ole valmis, kiinteäksi oletettu kannattajaryhmä tai historian kautta muovautunut ideologia, vaan Haider tuottaa kannattajansa, vastustajansa ja poliittiset ongelmat performatiivisesti puheissaan. Puhumalla vihapuhetta ja käyttämällä narratiiveja ja metaforia Haider luo identiteettiä me-ryhmälleen luoden samalla ulkoryhmän, josta erottautumalla me-ryhmän ääriviivat muodostuvat.

Myös Haiderin suhde historiaan kertoo hänen politiikkansa performatiivisuudesta. Haider ei hae yhteisönrakennukselleen tukea menneisyydestä, vaan suuntaa puheensa enemmän tulevaisuuteen ja nykyhetkeen. Keskittymällä nykyhetkeen Haider puhuu illokutionaarisesti tuottaen identiteettejä sanomisen hetkellä. Haiderin puheaktit toimivat performatiivisesti ja illokutionaarisesti ollen itsessään poliittisia tekoja.

Performatiivisessa politiikassa on kyse myös identiteettiväitteen esittämisestä tietyssä kontekstissa. Performatiivinen politiikka sotkee ”oikeaksi” katsottujen identiteettien rajat ja nostaa esiin uusia identiteettejä. Haiderkin toimii performatiivisesti sotkemalla Itävallan vakiintuneen poliittisen kontekstin. Haider nostaa poliittisiksi ongelmiksi sellaisia asioita, joita muut puolueet eivät ole määritelleet ongelmiksi, kuten ulkomaalaiskysymyksen. Haider sekoittaa muiden puolueiden luomaa identiteettikuvaa nostamalla pinnan alla olleita asioita esiin. Samalla Haider nostaa esiin uuden identiteettiväitteen. Millainen on tämä identiteettiväite, jonka Haider esittää? Miksi se on mahdollista esittää?

Tuija Pulkkinen (1999, 231) mukaan poliittiset identiteetit syntyvät olosuhteissa, joihin liittyy epäoikeudenmukaisuuden kokemus. Identiteetti on vaatimus sellaista universaalisuutta vastaan, joka yleistää epäoikeudenmukaisesti sulkien jotkut pois. Näin ollen Haiderinkin voi katsoa esittävän identiteettivaatimuksen, joka vastustaa Itävallassa vallitsevaa tilannetta. Haiderin voi katsoa esittävän tiettyjen abjektoitujen, entisten ”ei-identiteettien” identiteettiväitteen, identiteettien, joita ei ole hyväksytty ”oikeiksi” identiteeteiksi. Itävallassa nämä abjektoidut ”ei-identiteetit” voisivat olla niitä, jotka a) eivät hyväksy kahden valtapuolueen pitkään jatkunutta valtakautta, b) omaavat sellaisia mielipiteitä, joita ei ole saanut ääneen lausua ja joita ei ole hyväksytty eli pelkoa ulkomaalaisia kohtaan ja natsiajan hyviä puolia. Haider esittää näiden abjektoitujen ryhmien identiteettiväitteen. Itävalta, maan poliittinen tilanne ja historia ovat se konteksti, joka mahdollistaa Haiderille tämän.

Performatiivisen identiteettiväitteen esittäminen tapahtuu siis aina tietyssä kontekstissa, joka mahdollistaa sen, että väitteen esittäminen on mahdollista. Performatiivinen näkemys politiikasta ei siis lopulta tarkoita sitä, että poliittinen johtaja voisi omista lähtökohdistaan luoda identiteettejä, muokata niitä ja vaihtaa niitä tarpeen tullen. Näin Haiderkaan ei luo tyhjästä identiteettiä kannattajakunnalleen, vaan identiteetti on jo olemassa itävaltalaisessa yhteiskunnassa ”ei-identiteettinä”, josta Haider nostaa sen identiteetiksi. Haider ei ole autonominen subjekti, vaan häntä ympäröivä konteksti määrittää häntä.

Butlerin (1993, 13) mukaan performatiivisuus ei koskaan olekaan alkuperäisen tahdon toimintaa, vaan se on aina jostain johdettu. Performatiivisuutta ei voi ymmärtää kuin toistettavuuden prosessin, säännellyn ja pakotetun normien toiston sisäpuolella. Myös Edelmanin (1988, 9) mukaan subjektia ei voi pitää toiminnan, kirjoituksen tai muun ilmaisun alkuperänä. Subjektin toiminta on riippuvainen siitä sosiaalisesta tilanteesta, jossa se alkaa. Kieli, joka tulkitsee objekteja ja toimintoja, luo myös subjektin.

Näin ollen se sosiaalinen konteksti, jossa Haider toimii, myös rajoittaa Haiderin politiikkaa. Haiderin kannattajilla, vastustajilla ja poliittisilla ongelmilla, lyhyesti sanottuna sillä kontekstilla, jossa Haider toimii, on olennainen osa Haiderin politiikan rakentamisessa. Haider ei voisi olla menestyvä, ellei hänellä olisi kannattajajoukkoaan, joka antautuu Haiderin performatiivisen politiikan valtaan. Samoin vastustajien reaktiot ja kannanotot luovat omalta osaltaan Haideria ja hänen menestystään.

Edelman (1988) käsittelee sitä, miten politiikassa rakennetaan poliittisia johtajia. Edelmanin mukaan johtajien kannattajat pikemminkin luovat johtajansa kuin päinvastoin (mt. 38). Tämä tarkoittaa lähinnä sitä, että johtajien on seurattava kannattajiensa mielipiteitä ja mieltymyksiä pystyäkseen saamaan ja säilyttämään heidän suosionsa. Mutta ehkä johtajat myös tiedostamattaan ovat kannattajiensa luomuksia, ja sitä kautta vain rajoitetusti kyvykkäitä toimimaan oman tahtonsa mukaan.

Edelmanin (mt. 39–40) mukaan ihmiset turvautuvat johtajiin, koska he voivat näin ”paeta vapautta” ja siirtää heitä rasittavan valinnan vaikeuden johtajille. Johtajista tulee objekteja mille tahansa, mikä harmittaa tai miellyttää ihmisiä poliittisella näyttämöllä, koska heihin on helppo identifioitua ja heitä on helppo rakastaa ja vihata. Johtajuus onkin ideaalityyppi, johon korkeassa asemassa olevat henkilöt pyrkivät istuttamaan itsensä. Tässä mielessä johtajuus on dramaturgiaa. Johtajan täytyy pystyä luomaan itsestään ideaalityyppi, joka esittyy kannattajille innovaattorina, vastuuntuntoisena, kilpailijoihinsa nähden poikkeuksellisena, menestyksellisenä, ja – epäonnen kohdatessa – vastustajien toimien viattomana uhrina.

Näin ollen myös Haider on kannattajiensa luomus. Hänen on toimittava niin kuin kannattajat odottavat hänen toimivan, puhuttava vihapuhetta, oltava politiikan

kauhukakara. Haider ei olisi Haider ilman kannattajiaan, ja kannattajat myös määrittävät sitä kenttää, jolla Haider voi toimia.¹⁴ Samoin Haiderin vastustajilla ja heidän reaktioillaan on tärkeä osa Haiderin politiikan toimivuudessa.

Haiderin vastustajat tarjoavat Haiderille aineksia hänen vihapuhettaan ja politiikkaansa varten toimimalla Haiderin luoman asetelman mukaisesti. He antavat jatkuvasti Haiderille materiaalia Haiderin identiteettiväitettä varten selittämällä Haideria ja hänen kannattajiaan marginaaliin, objektin paikalle. Tekemällä näin he samalla mahdollistavat, että Haiderille muodostuu pohja, josta identiteettiväite voidaan esittää. Leimaamalla Haiderin kannattajat milloin huonosti koulutetuiksi, milloin äärioikeistolaisiksi tai muuten erikoistapauksiksi, Haiderin vastustajat samalla kieltävät näiltä ihmisiltä heidän identiteettinsä. Haider taas nostaa sen esiin omassa politiikassaan ja antaa kannattajilleen edellytykset identiteetin muodostamiseen. Vastustajien Haideria kohtaan esittämä marginalisointipyrkimys siis toimii itseään vastaan luoden Haiderin politiikalle otollista pohjaa.

On siis selvää, että sillä kontekstilla, jossa Haider toimii, on merkitystä Haiderin politiikalle. Toimimalla performatiivisesti Haider toimii koko ajan tietyssä kontekstissa, tietyssä merkitysympäristössä. Samalla se sekä rajoittaa hänen mahdollisuuksiaan että mahdollistaa hänen politiikkansa toimimisen. Koska Haider ei pysty täysin omista lähtökohdistaan käsin harjoittamaan politiikkaansa, luomaan vihapuhettaan, vaan hänen toimintaympäristöllään on siinä olennainen osa, on Haiderkin tavallaan tietyn poliittisen kontekstin luoma, kontekstin, jossa hänellä on oma kannattajaryhmänsä, jota hän edustaa.

Nostaessaan esiin tietyn identiteettiväitteen Haiderista tulee siis samalla edustaja tälle esiinnostamalleen identiteetille. Näin ollen performatiivinen näkemys politiikasta ei välttämättä sulje täysin pois representatiivista näkemystä. Vaikka performatiivisuuden näkökulmasta Haiderin politiikkaa voi selittää representatiivista näkökulmaa paremmin, on esimerkiksi Haiderin ja hänen kannattajaryhmänsä suhdetta tarkasteltaessa aiheellista ottaa huomioon myös representatiivisuuden näkökulma. Toisaalta Haider luo puheellaan performatiivisesti niin kannattajajoukkoaan, vihollisiaan kuin poliittisia ongelmiakin,

---

¹⁴ Enemmän Haiderin imagosta ja kannattajien vaikutuksesta siihen on luvussa 8.4.

mutta toisaalta ne eivät kuitenkaan tule todellisiksi pelkästään Haiderin puheen kautta, vaan ne ovat jo jollain lailla olemassa. Haider muodostaa kannattajajoukkonsa performatiivisesti, mutta samalla hän on myös edustaja tälle kannattajajoukolleen.

Mielestäni performatiivisuuden näkökulmasta Haiderin politiikan tutkiminen onnistuu representatiivisuuden näkökulmasta tehtävää tarkastelua paremmin. Poliitikko ei toimi edustuksellisuuden ajatuksen mukaan, vaikka niin haluttaisiinkin uskoa. Sen sijaan performatiivinen näkemys kuvaa politiikka – ja myös Haideria – paremmin. Performatiivisella näkökulmalla on kuitenkin omata rajoituksensa, minkä vuoksi edustuksellisuuden ajatusta ei mielestäni täysin tarvitse sulkea pois. Performatiivisuus toimii pääasiallisena näkökulmana Haiderin politiikan tarkastelussa, mutta tiettyjen asioiden nostaminen esiin vaatii myös representatiivisen näkökulman huomioimista.

8 Performatiivisen poliitikon karaktääri

8.1 Poliittinen karaktääri

Poliittiselle johtajalle on tärkeää, millainen poliittinen karaktääri hänellä on. Erityisesti performatiivisessa politiikassa, joka jo lähtökohdiltaan perustuu yhteiselle kuvittelulle, identiteettipositivoiden esittämiselle ja illokutionaariseen hetkessä elämisen tunnelman luomiselle, eikä niinkään asiakysymysten esiin tuomiselle, on tärkeää, miten johtaja pystyy esittämään itsensä. Haider on performatiivisena poliitikkona johtaja, jolle oma poliittinen karaktääri ja imago ovat tärkeitä. Millainen poliittinen karaktääri Haiderilla on? Millaisia keinoja hän käyttää rakentaessaan sitä ja pitäessään sitä yllä? Mitä se kertoo Haiderista performatiivisena poliitikkona?

Kanervan (1997, 92) mukaan poliittisen karaktäärin luomisen perustana ovat henkilön poliittiset kasvot (political face) ja toisaalta poliittinen narratiivi. Poliittiset kasvot ovat henkilön poliittisen karaktäärin välitön ilmentymä, ja samalla ne tuottavat uutta materiaalia poliittisen karaktäärin jatkuvalla historialle ja olemassaololle. Poliittiset narratiivit taas koostuvat rooleista, joita siinä mukana olevilla henkilöillä on. Henkilön poliittinen karaktääri ei ole pysyvä ominaisuus, vaan se voi muuttua esimerkiksi

erilaisten tapahtumien myötä. Kuitenkin tietyt piirteet ja tietyt leimat tuntuvat seuraavan tiettyjä poliitikkoja jatkuvasti.

Aristoteleen¹⁵ mukaan reettoreiden on saatava oma karaktääriinsä näyttämään oikealta ja suostuteltava kuulijansa oikeanlaiseen mielentilaan. Erityisesti poliittisessa puheessa tämä on olennaista. Gronbeckin¹⁶ mukaan karaktääriin liittyvät argumentit ovat sellaisia, jotka kuvaavat, arvostelevat ja ehdottavat toimintaa yksilön karaktääriin liittyvien arvostelmien perusteella (Kanerva 1997, 96). Karaktääriin liittyvää argumentaatiota ei voi korvata loogisella tai emotionaalisella argumentoinnilla. Gronbeckin mukaan ihmiset yhä enemmän tekevät valintansa karaktääriin liittyvien seikkojen perusteella, ehkä jopa pääasiassa niiden perusteella. (mt. 97.) Ei siis ole yhdentekevää, millaisen kuvan poliitikko antaa itsestään äänestäjilleen.

8.2 Miten Haider tuottaa imagoaan ja poliittista karaktääriään?

Gruberin (1988) mukaan Haider osaa hyödyntää kommunikaation performatiivista aspektia esittäessään itsensä kuulijoilleen. Samoin kuin Haider luo kuvaa kannattajistaan, vastustajistaan ja poliittisista ongelmista, hän luo kuvaa myös itsestään. Millainen tämä kuva on? Millaisen kuvan Haider haluaa antaa itsestään?

Haiderin imagoa voisivat kuvata seuraavanlaiset asiat: lystikäs kaveri, yksi meistä/kansasta, samanlainen kuin me, rohkea, nuori sankari, kapinallinen, osaa ratkaista ongelmat. Haider ei itse suoraan väitä olevansa tällainen, vaan kuva muodostuu Haiderin esiintymisen, puhetyylin ja muiden keinojen kautta. Esimerkiksi haukkumalla vastustajiaan kykenemättömiksi, typeriksi tai tietämättömiksi Haider samalla antaa itsestään kuvan pätevänä, älykkäänä ja asioista perillä olevana (ks. myös Schedler 1995, 290).

Gruberin (1988, 143) mukaan Haiderin runsas metaforien ja anekdoottien käyttö antaa Haiderin puheille kantapöytäpuheen (Stammtischgespräch) leiman. Haiderista

---

¹⁵ Retoriikka 1377b

¹⁶ Gronbeck, Bruce (1993): Characterological Argument in Bush's and Clinton's Convention Films (unpublished article version)

muodostuu kuva lystikkäänä kaverina, joka uskaltaa puhua asioista niiden oikeilla nimillä. Puhetavallaan Haider ei Gruberin mukaan pelkästään sitouta kannattajiaan emotionaalisesti, vaan hän myös välittää itsestään kuvan samanlaisena muiden joukossa, ”Gleichen unter Gleichen”.

Haider antaa myös itsestään kuvan uhrina tai marttyyrinä. Hän asettautuu uhriksi esimerkiksi kertomalla häneen kohdistetusta epäoikeudenmukaisesta kritiikistä. Hallituksen muodostamiseen kohdistetun voimakkaan ulkomaisen kritiikin avulla hän antoi jälleen itsestään kuvan marttyyrinä, ja sai näin itävaltalaiisten sympatioita puolelleen ulkomaita vastaan. Haiderin karakterissä on läsnä myös voimakas konfliktin dimensio.

Haider ei tyydy tuottamaan karakteriään pelkästään puheen keinoin, vaan hän hyödyntää myös sitä, millaisena hänet kuvataan sähköisessä mediassa. Esimerkiksi eräässä FPÖ:n esittelyvideossa kuvataan Haiderille sattuneita kömmähdyksiä, kuten kaatumista rullaluistimilla. Video on FPÖ:n esittelyvideo, mutta silti se keskittyy Haiderin kuvaamiseen, mikä jo sinänsä kertoo siitä, että Haiderin persoona on puolueelle tärkeä.¹⁷

Kyseinen video on suunnattu nuorille. Videossa on neljä nuorta, joille Haider on jonkinlainen idoli. Videossa he etsivät tietoa internetistä ja törmäävät FPÖ:n sivuihin. Kun Haiderin kuva ilmestyy näyttöpäätteelle, nuorten ilmeet kirkastuvat. ”Ja, da ist er wirklich!”. He klikkaavat ruudulta kohtaa, jossa lukee ”Jörgs Hoppalas” ja pääsevät seuraamaan videopätkää, jossa kuvataan Haiderin kömmähdyksiä. Videolla Haider nähdään verryttelemässä maratonin lähdössä, pelaamassa tennistä, rullaluistelemassa ja kaatumassa rullaluistimilla pensaikkoon. Myös virallisemmissä tilanteissa sattuneita kömmähdyksiä kuvataan, kuten puhetilannetta, jossa mikrofoni temppuilee tai Haiderin kummallista ilmettä jossain keskustelutilanteessa. Kaikissa videolla näytetyissä pätkissä Haider tuntuu kömmähdyksistä huolimatta olevan aina tilanteen herra. Naurulla hän

---

¹⁷ Haiderin persoonan tärkeydestä puolueelle kertoo myös FPÖ:n vuoden 2001 uudenvuoden tapaamisessa jaettu kirjanen ”Sie sind gegen ihm weil er für Euch ist”, joka kertoo Haiderin 15-vuotisesta historiasta (1986-2001) puolueen johdossa. Merkittävää kirjasen julkaisemisessa on, että Haider ei huhtikuusta 2000 lähtien ole enää ollut puolueen johdossa. Haiderin persoona on kuitenkin edelleen puolueelle olennaisen tärkeä.

kuittaa monet sattumukset, ja videota katsovat nuoret nauravat mukana. Tällaisella videolla pönkitetään Haiderin imagoa kansanläheisenä tyyppinä - hän epäonnistuu ja kompuroi siinä missä muutkin. Hauskat kömmähdykset luovat myös kuvaa Haiderista hauskana, lystikkäänä kaverina, joka myös osaa nauraa itselleen.

Seuraavaksi videon nuoret ryhtyvät seuraamaan toista kuvakertomusta, joka keskittyy enemmän asiaan eli FPÖ:n historiaan vuodesta 1986 alkaen. Videopätkässä luodaan narratiivi upeasta voittokulusta, jonka on pannut alkuun Haider, jonka valinnasta puolueen puheenjohtajaksi kertomus alkaa. Videossa kuvataan puoluekokousväkeä, joka seisaalleen nousten osoittaa suosiotaan uudelle puheenjohtajalle. Kertojanäni toteaa menestystarinan alkavan tästä. Sen jälkeen FPÖ:n historia kerrotaan yhä uusien vaalivoittojen ja kasvavien kannatuslukujen kautta. Haiderin erottaminen Kärntenin Landeshauptmannin tehtävistä vuonna 1991 mainitaan myös, mutta se esitetään taas niin, että Haider seisoo suosiotaan osoittavan väkijoukon edessä. Kyseessä on kertojaääninen mukaan Haiderin puolesta järjestetty sympatiamielenosoitus, jossa oli 18 000 osanottajaa. Saman vuoden vaalivoitot kuvataan äänestäjien reaktiona eli vastaväitteenä Haiderin erottamiselle. Videokertomus alkoi Haiderista ja häneen se myös päättyy, Haiderin rohkaiseviin sanoihin tulevia vaalivoittoja varten. Videonarratiivissa Haider esitetään sankarina, jonka ansiosta FPÖ on pärjännyt niin hyvin.

Haider kuvataan usein liikkumassa ja urheilemassa, erityisesti extreme-lajeissa, kuten benjihyppäämässä tai vuorikiipeilemässä. Matka äärioikealle -dokumentissa kommentoidaan Haiderista kertovaa videota. Urheiluteema on myös tässä videossa vahvasti esillä. Video esittää Haiderin vuorikiipeilemässä, ja kertojanäni toteaa: ”50 Meter in 19 Minuten. Jörg Haider, der Sportsmann, ist zufrieden”. Lisäksi hän hyppää benjihypyn, rullaluistelee, juoksee, kiipeää jääseinämää pitkin ja ohjastaa ravihevosta. Viimeiseksi Haider nähdään korkean vuoren huipulla – urheilumies on saavuttanut tavoitteensa. Kommentaattoreiden mukaan Haider on ensimmäisiä elämäntapapoliitikkoja (Lifestylepolitician). Hän ei pitäydy virallisessa politiikassa, vaan luo imagoa, jonka voisi paremminkin katsoa sopivan poptähdelle kuin poliitikolle. Myös Suomessa ilmestyneissä televisio- ja sanomalehtikuvissa Haider nähdään esimerkiksi helikopterin kyydissä tai syöttämässä karhua (ks. esim. Keski-suomalainen

30.1.2000). Tällaiset kuvat välittävät sanomaa Haiderista rohkeana ja pönkittävät osaltaan Haiderin imagoa.

Saksalaisen politologin Gessenharterin (Der Standard 30.3.2000) mukaan Haiderin suurin pääoma on hänen mediavaikutuksensa, toimintansa mediassa. "Er versteht es, sich als Event zu präsentieren, unterhaltsam und angriffslustig Spannung zu garantieren. Nicht Information ist sein Ziel, sondern Moralisierung und Polarisierung durch Schuldzuweisung." Haider siis esittää itsensä tapahtumana ja tarjoaa kuulijoilleen niin viihdykettä kuin jännitystäkin.

8.3 Miten Haider rakentaa imagoaan ja poliittista karaktääriään haastattelutilanteessa?

8.3.1 Haastattelutilanne poliittisen karaktäärin rakentamisessa

Seuraavassa tarkastelen Haiderin poliittisen karaktäärin rakentamista parin haastattelun pohjalta. Haastattelutilanteessa poliittisen karaktäärin rakentaminen tulee mielestäni selkeämmin esille kuin puhetta pidettäessä. Haastattelutilanteessa on mukana haastateltavan lisäksi aina myös haastattelija tai haastatteliijoita, jotka tuovat oman panoksensa siihen, miten haastateltava pystyy rakentamaan ja ylläpitämään omaa karaktääriään. Usein haastattelijoiden pyrkimyksenä on luoda haastateltavalle erilaista karaktääriä, kuin mihin haastateltava itse pyrkii. Tämä aiheuttaa välttämättä yhteentörmäyksiä, mikä omalta osaltaan tekee haastatteluiden tutkimisesta mielenkiintoista.

Haastattelutilanteessa haastateltavan tehtävänä on saada yleisö vakuuttuneeksi haastateltavan pätevydestä, luotettavuudesta ja viehätysvoimasta. Tilanne on kuitenkin erilainen kuin tavallinen puhetilanne, koska haastattelussa haastateltava ei voi osoittaa sanomaansa suoraan yleisölle, koska hän keskustelee haastattelijoiden kanssa. Haastattelijoiden tehtävänä taas on hoitaa keskustelutilannetta siten, että haastateltavan näkökulmat tulevat ymmärrettäviksi. Mutta toisaalta heidän täytyy myös kritisoida ja epäillä haastateltavan mielipiteitä. Haastateltavan kyky säilyttää poliittiset kasvonsa onkin erittäin tärkeää keskustelutilanteessa, koska se osoittaa hyvin pitkälle myös sen,

millainen poliittinen karaktääri haastateltavalla on. (Kanerva 1997, 63.) Karaktääri muodostuu Kanervan mukaan poliittisten kasvojen historian kautta, eli siis siitä, miten poliitikko on eri tilanteissa pystynyt säilyttämään kasvonsa. Niistä muodostuvat poliitikolle tyypilliset eleet ja ilmeet, joiden perusteella hänen karaktäärinsä muodostuu. (mt. 29.)

Olen valinnut kaksi Haiderin haastattelua analyysini kohteiksi. Haastatteluista toinen on ORF 2:n Pressestunde-keskusteluohjelman jakso, joka on lähetetty 13.8.1998. Haastattelijoina tässä televisio-ohjelmassa toimivat Pressestunden puolelta Günther Ziesel, joka toimii myös puheenjohtajana sekä Dr. Herbert Lackner, joka on Profil-aikakauslehden toimittaja ja Claus Reitan, joka puolestaan toimii Tiroler Tageszeitungin päätoimittajana. Haastattelussa käsitellään useita aiheita, mutta kiinnitän huomiota erityisesti aloitusaiheeseen eli Haiderin lausuntoon, jonka mukaan kaikkia toisen maailmansodan uhreja tulisi kohdella tasavertaisesti, toisin sanoen sudeettisaksalaisille ja itävaltalaisille tulisi hyvittää sodan kokemuksia samassa määrin kuin juutalaisille. Tämän aiheen käsittelyssä tulee selvästi esiin toisaalta haastattelijoiden pyrkimykset istuttaa Haideriin tietynlainen karaktääri ja toisaalta Haiderin pyrkimys välttää tämä. Toinen käsittelemistäni haastatteluista on Falter-lehden 23.9.1999 tekemä haastattelu, joka herätti kohua, koska siinä Haiderin katsottiin verranneen Churchilliä Hitleriin ja Staliniin, ja Haider väitti, ettei koko haastattelua oltu koskaan tehtykään. Osia haastattelusta löytyy internetistä Falterin kotisivuilta sekä kirjallisessa että audiomuodossa. Haastattelun teemoista keskityn jälleen niihin kohtiin, joissa Haiderin karaktääriä pyritään muodostamaan tietynlaiseksi haastattelijan toimesta.

8.3.2 Haastattelun rakentaminen

Kanervan (1997, 16) mukaan poliittisiin keskusteluihin kuuluu aina sekä kiistan että sopimuksen elementtejä. Tietyistä haastattelun perussäännöistä on sovittava etukäteen, vaikka keskustelun kuluessa erimielisyyksiä keskustelun suunnasta saattaakin esiintyä. Tiettyjä sopimuksia täytyy noudattaa, jotta keskustelua yleensä voidaan käydä, mutta toisaalta ilman erimielisyyksiä poliittisista kysymyksistä ei keskusteluakaan olisi. Haastattelusta riippuu, minkä verran siinä seurataan yleisiä keskustelusääntöjä ja minkä verran säännöistä joudutaan kiistelemään.

Yleensä haastattelijoiden asemaan kuuluu keskustelun johtaminen, ja haastateltavan tehtävänä on vastata hänelle esitettyihin kysymyksiin. Aina tämä ei kuitenkaan toteudu, vaan haastateltava saattaa pyrkiä voittamaan haastattelun johdon itselleen esimerkiksi kieltäytymällä vastaamasta hänelle esitettyihin kysymyksiin, esittämällä haastatteliijoille vastakysymyksiä tai muulla tavoin viemällä keskustelua haluamaansa suuntaan. Kanerva (mt. 46) kutsuu tällaisia strategioita turn construction uniteiksi, mekanismeiksi, joilla haastattelun kulkua pyritään ohjaamaan. Tällaisia mekanismeja käyttävät sekä haastattelijat että haastateltava, mutta erityisesti haastateltavalle haastattelun kulun kääntäminen voi olla hyvin tärkeää poliittisten kasvojen säilyttämisen kannalta. Haastattelun rakentamisessa onkin kyse oman aseman määrittämisestä niin haastattelun aiheiden kuin poliittisen karakterinkin suhteen, keskustelun kilpailun voittamisesta (mt. 21).

Tarkastelemissani haastatteluissa Haider pyrkii aktiivisesti saamaan keskustelun johdon itselleen. Hän toteaa esimerkiksi, ettei haastattelijan hänelle asettama kysymys ole oikea, tai ettei tässä siitä ole kyse, ja saa näin tilaisuuden siirtää keskustelu toiselle tasolle. Esimerkiksi haastattelijan tivatessa Haiderilta, pitääkö tämä juutalaisvainoja ja itävaltalaisten karkottamista kotisijoiltaan toisiinsa verrattavissa olevina tapahtumina, kun keskitysleireillä tapettiin kuusi miljoonaa juutalaista, vastaa Haider, ettei kyse ole luvuista, vaan siitä, onko Itävallan hallitus valmis huolehtimaan karkotettujen itävaltalaisten asiasta (Pressestunde). Haider ei siis ryhdy käsittelemään teemaa siten, kuin haastattelijahaluaisi, vaan kieltämällä hänelle esitetyn kysymyksen relevanssin Haider pystyy viemään keskustelua haluamaansa suuntaan.

Edellä mainitussa esimerkissä haastatteliijoilla ja haastateltavalla on erilaiset käsitykset siitä, miten haastattelun tulisi kulkea. Tällöin molemmat osapuolet pyrkivät muodostamaan sellaisia haastattelun suuntaa kääntäviä mekanismeja, jotka vastaavat heidän tarpeitaan haastattelun suhteen. Tämä johtaa tilanteisiin, joissa sekä haastattelijat että haastateltava pyrkivät johtamaan keskustelua ja muuttamaan keskustelun aihetta. (Ks. Kanerva 1997, 49.) Haiderin Pressestunde-haastattelussa tämä johtaa suoranaiseen riitaan, josta ei päästä pois kuin siirtämällä keskustelu uuteen aiheeseen:

Reitan: Herr Dr. Haider, Herr Muzikant hat ... gesagt... Wir Juden wollen in Österreich endlich für die Zukunft arbeiten können und nicht immer von der Vergangenheit eingeholt werden. Dasselbe wollen wir für alle Österreicher. Sehen Sie eine gemeinsame Gesprächsbasis? Wie werden Sie diese nutzen?

Haider: Ich hab' sie ja nie verweigert, der Herr Muzikant hat mir als Obmann eines Vereines diese Gesprächsbasis verweigert. Ich hab' ja da hin eine Einladung mir mitgenommen, weil er ist ja auch der, der Chef einer Freimaurerloge, die in Wien am 3. Juni 1996 um 19.30 gefasst hat...

Reitan: Bitte das hat mit der Sache nichts zu tun.

Haider: Nein. Der Herr Muzikants Einladung zu einem geschlossenen Sitzung, da steht drauf, Tagesordnungspunkt Causa Jörg Haider. Ich hab' da gesagt, wenn ich da zu einer geheimen Sitzung schon Gegenstand der Erörterung bin, würd' ich ganz gerne eingeladen sein. Möcht' wissen was da los ist. Der hat mir also mitgeteilt, das es unter seiner Würde ist, sich mit mir einander zu setzen, das sind also die wirklich toleranten Menschen in unserem Lande.

Reitan: Herr Dr. Haider ... ganz kurz , wir sollten dieses Thema jetzt...

Haider ei tässäköön esimerkissä vastaa hänelle esitettyyn suoraan kysymykseen, vaan ottaa esiin aivan toisen aiheen, joka näennäisesti kyllä liittyy Reitanin esiin tuomaan teemaan, mutta tosiasiasa siirtää keskustelun kulun toiselle tasolle. Reitan ei hyväksy Haiderin pyrkimystä kääntää keskustelun suuntaa, vaan yrittää saada Haiderin palaamaan alkuperäiseen kysymykseen. Myös muut keskustelun osanottajat pyrkivät saamaan äänensä kuuluville ja keskeyttämään Haideria. Lopulta Reitan ottaa keskustelun aiheeksi Haiderin konfliktimaisen käyttäytymisen keskustelutilanteessa:

Reitan: ... verstehen Sie nicht, das eine dieser Probleme in der öffentlichen Diskussion an der Sie teilnehmen die zum Teil von Ihnen geführt wird. Das eine der Probleme seine Ursache darin hat, wenn es wie zum Beispiel hier und jetzt von uns, Sachfragen gibt, Rückstellung, Entschädigung. Dann antworten Sie mit den Streitigkeiten innerhalb der Kultusgemeinde...

Haider: (puhuu samanaikaisesti, nauraa) *Ja, wenn sie mich etwas mit dem Herrn Muzikant etwas fragen...*

Reitan: (puhuu samaan aikaan):...*Mitgliedschaft von Muzikant...*

Haider: *Herr Dr. Reitan, dass ist eine jüdische Freimaurerloge, (Reitan puhuu puolestaan Haiderin päälle, Haider jatkaa:) der Geheimsitzung über der Jörg Haider, Causa Jörg Haider, möcht' wissen was verhandeln die über mich.*

Reitan: *Herr Dr. Haider, glauben in der Öffentlichkeit wird doch zu Sachfragen eine Antwort von Ihnen erwartet?*

Haider: *Wir leben doch in einem demokratischen Land, wo Freimaurergerichte nicht mehr auf der Tagesordnung sind.*

Haider ei ota myöskään Reitanin uutta kysymystä ja pyrkimystä vaihtaa keskustelun aihetta huomioon. Keskustelu ei lopulta ole mitään keskustelua, vaan Haiderin yksinpuhelua hänen haluamastaan aiheesta ja Reitanin yritystä keskeyttää tämä. Molemmat puhuvat yhtä aikaa, täysin eri aiheista. Puheenjohtaja puuttuu keskusteluun pyrkien vaihtamaan haastattelun teemaa. Haiderin puhetulva jatkuu yhä, mutta lopulta puheenjohtaja onnistuu pyrkimyksessään, ja keskustelu siirtyy uuteen teemaan.

Helmut Gruberin (1988, 143) mukaan Haider pystyy tällaisella vastaamatta jättämisen strategiallaan välttämään sisällöllisesti epämiellyttävät kysymykset sekä saamaan itselleen haastattelun johdon. Samalla hän antaa yleisölle itsestään kuvan rohkeana miehenä, sellaisena, joka uskaltaa. Hän luo vaikutelmaa, että hän uskaltaa vastustaa haastattelijoita ja olla vastaamatta heidän kysymyksiinsä. Haastattelutilanteista on luettavissa myös muita karakterin rakentamisen strategioita, sekä Haiderin että haastattelijoiden puolelta, ja seuraavassa tarkastelen niistä muutamia.

8.3.3 Poliittisen karakterin luominen

Molemmissa tarkastelemisani haastatteluissa haastattelijat käsittelevät mielellään Haiderin karakteriä. Pressestunden haastattelussa käsitellään tosin myös sisältökysymyksiä, kuten verouudistusta, mutta en puutu näihin teemoihin sen tarkemmin. Sen sijaan tarkastelen sitä, millaisia luonneominaisuuksia haastattelijat

pyrkivät Haideriin istuttamaan. Käsittelemässäni osassa Pressestunden haastattelua Haider pyritään leimaamaan ennen kaikkea antisemitistiksi. Falterin haastattelussa johtava teema on Haiderin ulkomaalaisvastaisuus.

Falter: *Wir haben Sie jetzt gerade ein bisschen beobachtet natürlich: Eine Frau hat zu Ihnen gemeint, es ist eine Sauerei, dass die ausländischen Frauen so viele Kinder gebären. Sie haben so ein bisserl genickt.*

Haider: *Bei mir da?*

Falter: *Vor fünf Minuten cirka. Vielleicht haben Sie es ja nicht gehört. Ist das eine Sauerei eigentlich?*

Haider: *Also zu mir hat kane was gsagt.*

Haastattelijat kysyvät Haiderilta suoraan, onko hänen mielestään sopimatonta, että ulkomaalaiset naiset saavat paljon lapsia. Haider ei ota kysymystä huomioon, vaan kiinnittyy haastattelijoiden sinänsä toissijaiseen toteamukseen naisesta, joka väitti Haiderille tällaista.

Usein haastattelijat eivät osoita syytöksiään näin suoraan, vaan he voivat lähestyä teemaa yksinkertaisten, näennäisen viattomien kysymysten kautta. Kanervan (1997, 33) mukaan yksinkertaiset kysymykset liittyvät aina johonkin syvempään kontekstiin, josta kysymyksen todellinen tarkoitus käy ilmi. Yksinkertaisilla kyllä vai ei tyyppisillä kysymyksillä pyritään paljastamaan jokin haastateltavan karakteriin heikkous. Seuraavassa Pressestunde-esimerkissä tarkoituksena on paljastaa Haiderin antisemitismi:

Lackner: *Waren Sie jemals in einer KZ-Gedenkstätte? Haben Sie jemals so was besucht?*

Haider: *Ja, ich hab' mir das Holocaustmuseum mir angeschaut. Das ist sozusagen eine komprimierte Form...*

Lackner: *In Washington, meinen Sie des? Ja, aber haben Sie einmal in Oberösterreich, in Mauthausen, in Ebensee mal angeschaut oder ins...*

Haider: *Ebensee kenn' ich, Mauthausen kenn' ich.*

Lackner: *Waren Sie in Gedenkstätten, haben Sie das gesehen? Was haben Sie da empfunden, was haben Sie sich da gedacht?*

Haider: *Schauen Sie, das was ich mache und das was ich lebe habe ich empfunden. Das es wichtig ist dem Land eine feste Demokratie zu geben dass so was nicht mehr passieren kann. Das Menschen sozusagen einer Massenvernichtung ausgesetzt werden und und dass es zu dieser Katastrophe kommt die uns ja bis heute mit einer, wie ich glaube richtigen Gedächtnisschuld belastet alle. Das ist ja überhaupt keine Frage und daher führen Sie mit mir die Diskussion, glaube ich, in die falsche Richtung. Hier geht's nur um die Frage, sind Sie bereit, die alle, die Sie hier meine Argumente nicht zur Kenntnis nehmen wollen. Sind Sie bereit auch den Altösterreichern die Gerechtigkeit wiederfahren zu lassen. Jeder Sudetendeutsche ist indirekt durch den Nationalsozialismus genauso geschädigt. Die könnten heute noch in Prag und in Polen und überall zu Hause sein, wenn es diese, dieses Regime nicht gegeben hätte.*

Haastattelijan tarkoituksena on mitä ilmeisimmin yksinkertaisten kysymysten kautta paljastaa Haiderin antisemitismi. Haider ei kuitenkaan suostu jäämään sille tasolle, että hän pohtisi keskitysleirivierailuillaan saamiaan ajatuksiaan, vaan pyrkii jälleen vaihtamaan keskustelun aiheen toteamalla, että haastattelijä vie keskustelua väärään suuntaan. Tavallaan Haider siis onnistuu sotkemaan haastattelijan luultavasti huolella valmisteleman strategian, ja säilyttämään poliittiset kasvonsa.

Haiderin käyttämää strategiaa voi kutsua myös kysymyksen relativisoinniksi. Haider pyrkii osoittamaan, että hänelle osoitettu kysymys ei ole aiheellinen. Kyse on usein myös käsiteltävien aiheiden, jotka useimmiten liittyvät historiaan, relativisoimisesta. Esimerkiksi Pressestunden haastattelussa Haider kieltää, että juutalaisten ja sudeettisaksalaisten kohtelussa olisi kyse historiasta: *“Wir führen ja hier keine historische Debatte.”* Sen sijaan Haider nostaa esiin nykyhetken, jossa ei hänen mielestään historialla ole merkitystä. Haiderin puheaktien illokutionaarinen luonne näkyy siis myös haastatteluissa. Haider ei etsi sanomisilleen perustaa historiasta vaan nykyhetkestä.

Haastattelijoiden ja Haiderin käyttämät strategiat tulevat esiin jo haastattelun avausosuudessa, jossa puheenjohtaja kertoo useiden eri henkilöiden Haideria kohtaan esittämistä syytöksistä (koskien Haiderin lausuntoa kaikkien toisen maailmansodan aikaisten uhrien tasavertaisuudesta), ja kysyy Haiderilta, oliko tämän tarkoituksena todellakin provosointi. Vastauspuheenvuorossaan Haider ei vastaa hänelle suoraan esitettyyn kysymykseen, vaan kohdistaa syytöksiä ”punamustaan”, väittää, ettei hänen lausunnossaan ole kyse juutalaisvainosta vaan uhreista ja heidän tasavertaisesta kohtelustaan, ja esittää itsensä kansan syvien tuntojen kuvaajana: ”...und die Reaktionen aus der Bevölkerung zeigen, dass ich hier auf eine Gefühlswelle der Österreicher erfasst habe, weil quer durch alle Parteien die Leute sagen, endlich einmal sagt das einer.”

Tässä avauspuheenvuorossaan puheenjohtaja kohdistaa Haideriin tiettyjä Haiderin karakteriin kohdistuvia syytöksiä, kuten provosointi ja antisemitismi. Haider ei mene mukaan tähän strategiaan, vaan seuraa omaa strategiaansa, jonka mukaan hän esittää vallassa olevat puolueet huonossa valossa ja riidankylväjinä ja itsensä asiallisen ja tarpeellisen keskustelun alkuunpanijana, keskustelun, joka ”muss erlaubt sein in einem zivilisierter Gemeinwesen”. Tällä ilmaisullaan hän myös vihjaa, että jos muut suuttuvat hänen sanomisistaan, niin he eivät toimi sivistyneen yhteiskunnan sääntöjen mukaisesti. Samalla Haider luo itsestään kuvaa rohkeana, koska hän uskaltaa ottaa esiin niin vaikean kysymyksen. Ja samalla myös kansanläheisenä, koska hän puolustaa uhreja ja toimii itävaltalaisien tunteiden mukaan.

Avausosuuden voi myös tulkita niin, että haastattelijat paneutuvat mieluummin Haiderin karakteriin kuin pelkkiin asiakysymyksiin. Jos he olisivat kiinnostuneita niistä asiastyistä, joiden vuoksi Haider haluaa ottaa esiin keskustelun sodan uhrien tasavertaisuudesta, kysymyksenasettelu olisi ollut toisenlainen kuin ”Wollten Sie wirklich provozieren?”. Haider taas tavallaan osaa käyttää hyväkseen haastattelijoiden strategiaa, koska antamalla kuvan, että hän haluaa käydä keskustelua asialinjalla, hän saa itsensä näyttämään haastattelijoita paremmalta, eli siis antamalla sellaisen kuvan, että hän ei halua mennä karakteriin liittyviin ominaisuuksiin hän samalla luo itsestään haluamansa laista karakteriä. Samalla haastattelijoista, joiden pyrkimyksenä on luoda

Haiderista kuva äärioikeistolaisena tai muulla tavoin epämiellyttävänä, tuleeikin apukeinoja Haiderin imagonrakennukselle.

Haiderin politiikan performatiivinen luonne tulee esiin myös haastatteluissa. Samat identiteetin rakennuksen välineet ovat käytössä sekä puheissa että haastattelutilanteessa. Haastatteluissa Haiderin me-ryhmää ovat itävaltalaiset, veronmaksajat, *“die fleissigen und tüchtigen”*, *“der kleine Mann”*, työntekijät ja niin edelleen, samoin kuin Haiderin puheissa. Ulkoryhmäksi ja vihapuheensa kohteeksi hän määrittää esimerkiksi halvan ulkomaisen työvoiman, ÖVP:n ja SPÖ:n. Haastattelutilanteessa myös haastatteliijoista tulee osa ulkoryhmää. Me-ryhmäänsä ja ulkoryhmää määritellessään Haider käyttää samoja keinoja kuin puheissaan ja esimerkiksi muodostaa voimakkaita vastakkainasetteluja: *“österreichische Arbeitskräfte und ausländische Billigarbeitskräfte”*. Samoin Haider käyttää narratiiveja ja esimerkkejä todistamaan ulkoryhmän pahuutta ja yksinkertaistamaan vaikeaa asiaa, kuten verouudistuskysymyksen kohdalla Pressestunden haastattelussa. Mielenkiintoisinta haastatteluissa on kuitenkin, kuinka Haider määrittää itseään, ja millaisen karaktäärin hän pyrkii muodostamaan itselleen.

Haider pyrkii luomaan itsestään kuvaa kansan puolestapuhujana, joka vastaa kansan syvimpiin tuntoihin ja pitää heidän puoliaan, rohkeana, joka uskaltaa ottaa esiin vaikean asian, oikeanlaisen politiikan edustajana vastakohtana ÖVP:n ja SPÖ:n edustamalle politiikalle, puoluettaan kohdanneen vainon uhrina, osana kansaa, joka ei ymmärrä hallituksen rahan käyttöä. Haider toteaa näin Pressestunden haastattelussa EU:n itälaajentumisesta:

“Ich frage mich warum wir jetzt beginnen müssen, milliardenschwer diesen Beitritt vorzufinanzieren und uns Geld von die Steuerreform nehmen, Geld von unserer Familien wegnehmen, kein Geld für die Kinderbetreuungsscheck haben, kein Geld für Karenzgeld haben. Also das verstehe ich nicht.”

Haastattelutilanteessa asiakysymysten käsittely ei ole Haiderille tärkeintä, vaan tärkeää on luoda tilanne, jossa Haiderin puheaktit toimivat performatiivisesti. Haider pyrkii käyttämään haastattelutilannetta performatiivisen yhteisönrakennuksensa ja erityisesti

oman karaktäärin luomisen välineenä. Haastattelutilanne on Haiderille speaktaakkeli, jossa asiakysymyksillä ei ole paljon merkitystä, vaan jossa tilanne ja se, miltä se näyttää, on tärkeintä.

Haider toimii performatiivisesti esittäen samalla identiteettiväitteen tietylle esiinnostamalleen identiteetille. Esimerkiksi Pressestunden juutalaisten ja sudeettisaksalaisten yhdenvertaista kohtelua koskevassa aiheessa kyse on myös siitä, että Haider nostaa esiin tietyn tukahdetun identiteetin. Hän esittää identiteettiväitteen sudeettisaksalaisten ja niiden itävaltalaisien puolesta, jotka pitävät juutalaisille maksettua korvauksia kohtuuttomina. Tällainen identiteetti on ollut abjektoitunut itävaltalaisessa yhteiskunnassa, josta Haider nostaa sen esiin.

Haiderin voi nähdä haastattelutilanteessa taitavana strategina, joka pystyy ohjaamaan keskustelua haluamaansa suuntaan ja välttämään haastattelijoiden häneen kohdistamat karaktääriin liittyvät syytökset. Mutta Haiderin strategiakaan ei aina toimi. Pressestunden haastattelussa Haider pyrkii jälleen kerran kääntämään keskustelun suuntaa itselleen epämieluisasta aiheesta ottamalla kesken kaiken esiin paperin, joka Haiderin mukaan todistaa FPÖ:tä ja sen jäseniä kohdanneesta vainosta. Haiderin strategia näyttäisi aluksi toimivan, ja Haider pääsee kertomaan, kuinka *“das System arbeitet gegen die Freiheitlichen”*. Mutta tällä kertaa haastattelijat tarttuvatkin Haiderin peliin ja kyseenalaistavat sen. He tarttuvat Haiderin “välineeseen”, tällä kertaa Haiderin esittämään todistuskappaleeseen, paperiin, ja kysyvät, mistä Haider on sen saanut ja mitä hän aikoo sille tehdä. Haider ei selvästikään osaa odottaa tällaista reaktiota. Haiderin strategian mukaan haastattelijoiden olisi pitänyt yrittää estää häntä puhumasta aiheesta, FPÖ:tä kohdanneesta vainosta, jolloin tilanne olisi näyttänyt siltä, että tällainen vaino on olemassa, ja että haastattelijat estäessään Haideria puhumasta siitä ovat yksi osoitus vainon olemassaolosta. Tällöin haastattelijasta olisi jälleen tullut yksi osa Haiderin imagonrakennusta. Sen sijaan tarttumalla Haiderin käyttämään instrumenttiin haastattelijat vievät Haiderin strategialta pohjan.

8.4 Onko Haider imagonsa vanki?

Johtajat pyrkivät luomaan itsestään sellaisen imagon, jolla he pystyvät erottautumaan muista. He esittävät itsensä ainutlaatuisina valintoina tarjoamalla jotain erilaista tyyllissä, persoonallisuudessa, politiikoissa, empatiassa tai älykkyydessä. (Edelman 1988, 49.) Näin Haiderkin pyrkii luomaan itsestään muista poliitikoista poikkeavaa imagoa esittämällä itsensä toisaalta nuorekkaana ja urheilullisena poptähden kaltaisena hahmona ja toisaalta empaattisena, rohkeana ja lahjomattomana tavallisen ihmisen etuja puolustavana kansanmiehenä. Kun poliitikko on luonut itselleen tietynlaisen dramaturgisen hahmon, mukaan tulevat reportterit ja pilapiirtäjät, jotka edelleen vahvistavat näitä piirteitä. Kun symbolit on hyvin pohjustettu, niistä tulee käsikirjoituksia näyttelijöille eli esimerkiksi Haiderille ja maamerkkejä tarkkailijoille. (Mt. 49.) Valitessaan lehteensä kuvan, jossa Haider kaulailee karhun kanssa toimittajat samalla pitävät yllä kuvaa Haiderista rohkeana kansanmiehenä.

Miten pitkälle tällaisista piirteistä tulee sellaisia, joita johtaja on lopulta pakotettu noudattamaan? Butlerin mukaan performatiivisuuteen kuuluu olennaisesti se, ettei ole subjektin tahdon vallassa, millainen identiteetti hänelle muodostuu. Yksi performatiivisuuden perusteista on se, että henkilö ei koskaan pysty itsenäisesti määrittämään omaa asemaansa. Aiemmin käsittelin sitä, miten se konteksti, jossa Haider toimii, omalta osaltaan vaikuttaa siihen, miten Haider voi toimia ja mitä hän voi sanoa. Päteekö tämä myös Haiderin imagoon ja poliittiseen karaktääriin? Onko Haider lopulta pakotettu toistamaan hänestä muodostunutta kuvaa?

Gruberin (1988, 142) mukaan Haiderin parlamentissa pitämät puheet, jotka on suunnattu muille parlamentaarisille, eivät ole retorisesti läheskään yhtä taitavia kuin Haiderin suurelle yleisölle pitämät puheet. Näyttäisi siis siltä, että Haider tarvitsee suurta yleisöä. Haider tarvitsee kannattajiaan, jotka osoittavat hänelle, että hänen performatiivinen identiteettirakennelmansa ja poliittinen karaktääriinsä saa vastakaikua. Toisaalta Haider tarvitsee myös vastustajiaan, jotka omalta osaltaan tuottavat materiaalia Haiderin vihapuhetta varten ja täten pitävät yllä Haideria ja hänen karaktääriään.

Ehkä jotakin Haiderin ”vankeudesta” Haider-kuvassaan kertoo se, että hän ei oikeastaan voi irrottautua siitä vihapuheesta, joka hänen puheitaan leimaa. Haiderin politiikka perustuu vihapuheelle ja performatiiviselle yhteisönrakennukselle. Jos Haider ryhtyisi puhumaan jollain muulla tavalla, hänen politiikaltaan ja kannatukseltaan putoaisi pohja. Haider on luonut ja pitänyt yllä perinteisestä politiikosta poikkeavaa kuvaa vihapuheen ja imagonrakennuksen kautta. Tästä kuvasta on tullut yhtä kuin Haider, eikä Haider enää pysty irrottautumaan tästä kuvasta menettämättä uskottavuuttaan.

Haiderin kannalta tämä merkitsee myös ristiriitaa. Toisaalta Haiderin voi katsoa olevan huolissaan siitä, mitä hänestä ajatellaan muiden poliitikkojen ja ulkomaisten keskuudessa. Hän haluaisi käydä salonkikelpoisesta politiikosta, ja siksi hän pyrkii puhdistamaan kuvaansa esimerkiksi pyytämällä anteeksi lausumisiaan ja tekemällä kiertomatkan ulkomailla vaalivoiton jälkeen. Toisaalta hän ei kuitenkaan pysty irrottautumaan siitä kiivassanaisen ja konfliktirikkaan poliitikon kuvastaan, joka hän on aina ollut. Esimerkiksi Aschermittwoch-puheessaan (2000) Haider käytti jälleen erittäin voimakkaita ilmaisuja esimerkiksi Ranskan presidentti Chiracista. Jälkeenpäin hän pyörsi sanomisiaan. Kuitenkin tästä käy ilmi se dilemma, jossa Haider itse asiassa on. Hänen politiikkansa perustuu olennaisesti vihapuheen käytölle ja siihen pohjautuvalle performatiivisuudelle, ja sen olennainen muuttaminen merkitsisi koko Haider-ilmiön tai Haiderin murentumista. Haider joutuukin jatkuvasti tasapainoilemaan kahdenlaisten odotusten välissä: toisaalta hänen kannattajajoukkonsa odottavat häneltä rohkeaa ja hyökkäävää asennetta, ja säilyttääkseen äänestäjiensä suosion on hänen toimittava tämän kuvan mukaan. Toisaalta taas tullakseen otetuksi vakavana poliitikkona poliittisen eliitin ja ulkomaisten silmissä hänen täytyy tuoda esiin erilaista kuvaa, jossa konfliktihakuisuudella ei ole niin suurta merkitystä.

9 Pohdinta

9.1 Kuka tai mikä on Jörg Haider?

Tarkoitukseni oli selvittää, onko Haider performatiivinen poliitikko. Tarkastelemalla Haiderin suhdetta historiaan sekä Haiderin puheakteissa ilmenevää performatiivisuutta

tulin johtopäätökseen, jonka mukaan Haider on performatiivinen poliitikko. Tarkastelemalla Haiderin poliittista karakteria huomasi, että poliittisen karakterin rakentaminen on olennainen osa performatiivisen poliitikon toimintaa ja että tehokas performatiivinen politiikka edellyttää identiteettiväitteen esittämisen lisäksi myös poliittisen karakterin tuottamista ja ylläpitämistä.

Haiderin performatiivisuutta rajoittaa kuitenkin Haideria ympäröivä konteksti kannattajajoukkoineen ja vastustajineen. Voi siis sanoa, että Haider on performatiivinen poliitikko, mutta ei kuitenkaan autonomisesti, täysin omista lähtökohdistaan toimiva performatiivinen poliitikko. Kuitenkin, jos tarkastellaan Haiderin politiikka ja ennen kaikkea sitä, mitä Haider itse asiassa tekee ja mitä esimerkiksi hänen vastustajansa tekevät, voi myös väittää, että Haider on autonominen, suvereeni subjekti.

Haiderin käsittäminen suvereeniksi toimijaksi perustuu Haiderin politiikan luonteelle: Haiderin politiikka perustuu puheelle, ei teoille. Hänen poliittikkansa mahdollistaa, että tekoja ei oikeastaan tarvita. Puhumalla vihapuhetta ja ärsyttämällä vastustajiaan Haider tekee poliittisista vastustajistaan oman poliittikkansa tukijoita. Haiderin itsensä ei lopulta tarvitse tehdä mitään, koska poliittiset vastustajat nostavat hänen suosiotaan pitämällä hänet otsikoissa haukkumalla ja tuomitsemalla jatkuvasti. Haiderin itsensä tarvitsee vain olla olemassa, ja hänen kannatuksensa nousee muiden ansiosta, jotka näkevät suunnattomasti vaivaa selittäessään, vastustaessaan ja marginalisoidessaan Haideria.

Haiderin eroaminen puolueen puheenjohtajan tehtävistä huhtikuussa 2000 korostaa Haiderin saavuttamaa pistettä, jossa hänen ei oikeastaan tarvitse tehdä mitään. Haider voi pestä kätensä kaikesta, sanoa olevansa "*einfacher Mitglied der Partei*" (der Standard 9.3.2000), ja hänen vastustajansa ja kriitikkonsa huolehtivat siitä, että hän säilyy otsikoissa. Haiderin sanomiset käsitellään vähintään yhtä tarkasti ja suurin otsikoin kuin aikaisemminkin, ellei entistäkin tarkemmin. Haiderin tarvitsee vain avata suunsa, ja media on välittömästi ruotimassa hänen sanomisiaan. Kuvaavaa on, ettei Haiderin välttämättä tarvitse enää edes sanoa mitään, riittää että on paikalla, on olemassa. Näin esimerkiksi Suomen television pääuutislähetyksessä kerrottiin, että Haider oli osallistunut alueiden komitean kokoukseen Brysselissä (Tv-uutiset

12.4.2000). Haider ei ollut sanonut tai puhunut kokouksessa mitään, vaan pääuutinen oli se, että Haider oli ollut paikalla.

Ehkäpä kyseessä on eräänlainen performatiivisuuden kulminaatio: se että itse ei tee mitään, ainoastaan on. Onko se lopulta performatiivisen toiminnan tavoitekin: saada mahdollisimman minimaalisilla teoilla mahdollisimman maksimaalinen vaikutus? Mitä ovat itse asiassa poliittiset teot, kun performatiivinen näkemys politiikasta käsittää jo itse puheaktit poliittisiksi teoiksi? Ehkäpä performatiivinen politiikka tarkoittaa sitä, että poliitikon ei tarvitsekaan tehdä mitään konkreettista, vaan riittää, että hän osaa puhua.

Haider on tavallaan vienyt performatiivisen politiikkansa äärimmäisyyksiin. Hänen koko politiikkansa voi katsoa olevan yhtä performanssia, performatiivista toimintaa, jossa asia-argumenteilla ei ole paljon merkitystä, vaan jossa pelataan sillä, miten poliitikko pystyy esittämään osaansa ja miten hän pystyy luomaan uskottavan rakennelman äänestäjille. Tällainen politiikka voi olla johtajan kannalta vaarallistakin, tai ainakin se vaatii paljon taitavuutta, koska tilanteiden muuttuessa se rakennelma, jolle performatiivinen politiikka perustui, ei ehkä pädekään, vaan johtajan on pystyttävä muuttamaan luomaansa asetelmaa uuden tilanteen mukaiseksi. Hänen on säilytettävä luomansa kuva itsestään, ja se voi vaatia drastisiakin toimenpiteitä. Esimerkiksi Haiderin kohdalla FPÖ:n nousu hallitukseen ja EU-maiden Itävalta-boikotti olivat asioita, jotka olennaisella tavalla muuttivat niitä olosuhteita, joissa Haider toimii. Haider vastasi tilanteeseen eroamalla puolueensa johdosta. Jos poliitikko ei pysty hoitamaan tilannetta taidolla, saattaa se helposti johtaa täysin kestäättömään, epäuskottavaan asetelmaan.

9.2 Voiko Haiderin politiikkaa vastustaa?

Olennainen osa Haiderin suosiota näyttää olevan se, että Haiderin vastustajat, pyrkiessään toimimaan Haideria vastaan, tulevatkin itse asiassa pönkittäneeksi Haiderin asemaa. Heidän Haideria vastustavat argumenttinsa ja häntä kohtaan esittämä paheksuntansa eivät ole johtaneet toivottuihin tuloksiin. Miten Haideria vastaan sitten pitäisi ja voisi toimia?

Butlerin mukaan identiteettien ymmärtäminen performatiiviseksi tarkoittaa politiikan kannalta sitä, että säätelevien järjestysten sisällä olevat toimijat voisivat siirtää pois (displace) niitä normeja, jotka järjestyksessä vallitsevat, toisin sanoen toimia toisin kuin järjestys edellyttää ja olettaa siinä olevien toimijoiden toimivan. Toimijat eivät siis koskaan voi nousta järjestyksen yläpuolelle, mutta sen sijaan he voivat vastustaa järjestystä sen sisältä käsin. Näin ollen se tapa, jolla Haideria vastaan kannattaisi argumentoida ei ehkä olekaan sellainen, joka kieltää ja haukkuu Haideria ikään kuin Haiderin yläpuolelta. Sen sijaan olisi pyrittävä ymmärtämään se järjestelmä, jossa Haider toimii, ja tämän järjestelmän sisäpuolelta käsin löytää sellaisia toimintatapoja, jotka eivät sovi Haiderin konseptiin. Olisi pyrittävä kyseenalaistamaan niitä identiteettejä, joille Haiderin politiikka perustuu ja osoittamaan niiden kontingenttius ja rakentuneisuus. Jos Haiderin puheissa vastustajina näyttäytyvät tahot myös toimivat kuin vastustajat, Haiderin luoma asetelma vain vahvistuu. Samalla tavalla sukupuoli-identiteetitkin säilyvät ja vahvistuvat, kun naiseksi määritelty henkilö myös käyttäytyy niin kuin naiseksi määritellyn henkilön oletetaan käyttäytyvän.

Näin ollen esimerkiksi EU-boikotti ei ollut pelkästään hyvä veto vastustajien kannalta, koska se antoi Haiderille aineksia vihapuheeseen ja performatiiviseen yhteisönrakennukseen, jossa vastustajien roolina on käyttäytyä juuri niin kuin EU-boikotin yhteydessä käyttäytyttiin. Sen sijaan olisi kiinnitettävä huomio siihen välineeseen, jota Haider käyttää, purettava Haiderin strategia ja hyökättävä sitä vastaan asetelman sisältä käsin, käyttäytyä toisin kuin Haiderin luoma asetelma odottaa. Tämä onnistuu pienen hetken Pressestunden haastattelussa, jossa haastattelijat kiinnittävät huomionsa Haiderin sanojen ja asian sijasta siihen välineeseen, jonka avulla Haider asiansa esittää.

Ehkäpä Haiderin identiteettirakennelmien kontingenttius on jossain määrin tullut esiin jo nyt, kun FPÖ:stä on tullut hallituspuolue. Haiderin luoma asetelma, jossa SPÖ:llä ja ÖVP:llä on valta, ja jota he käyttävät väärin, ei enää toimi, koska nyt valtaa on myös FPÖ:llä, ja huonoja päätöksiä joudutaan silti tekemään. Johtuu se sitten

hallitusvastuusta tai Haiderin siirtymisestä pois puolueen johdosta, FPÖ ei ole pystynyt säilyttämään entisiä kannatuslukemiaan¹⁸.

Samoin kuin performatiivisen näkemyksen mukaan ei voi nousta säätelevän järjestyksen ulkopuolelle, ei Haideriakaan voi vastustaa ikään kuin Haiderin “yläpuolelta”. Sen sijaan on pyrittävä siirtämään valtaa järjestyksen sisällä. Se taas edellyttää järjestyksen valtasuhteiden ja identiteettien tuottamisen mekanismien ymmärtämistä. Tämä tutkimus on toivon mukaan osaltaan auttanut Haiderin käyttämien instrumenttien ymmärtämisessä.

9.3 Performatiivisuus poliittisen toiminnan tulkkina

Haideria voi siis tulkita performatiivisuuden näkökulmasta, mutta voiko politiikkaa yleensäkin tulkita pikemmin performatiivisena kuin representatiivisena? Mitä Haiderin tulkitseminen performatiivisena poliitikkona kertoo politiikan tilasta ja poliittisesta maailmasta? Millaisena poliittinen todellisuus näyttäytyy, jos se käsitetään performatiiviseksi?

Lähestyn kysymystä Murray Edelmanin (1988) kautta, joka käsittelee politiikkaa speaktaakkelinä. Poliitiikan speaktaakkelimaisuutta voi lyhyesti kuvata niin, että politiikka ei perustu pelkkiin tosiasioihin, joiden perusteella ihmiset toimivat rationaalisesti. Sen sijaan politiikka on speaktaakkeli, jossa niin poliittiset johtajat, viholliset ja kannattajat kuin poliittiset kysymyksetkin ovat konstruktioita. Esimerkiksi Haider käsitetään poliittisessa speaktaakkelissa sekä toimijaksi, joka määrittelee tietyt asiat ongelmiksi ja tietyt ryhmät vihollisiksi, että kohteeksi, johon yleisön odotukset kohdistuvat.

Poliittinen johtaja rakentaa poliittista speaktaakkelia luomalla tietyistä asioista ongelmia. Samoin poliittinen johtaja rakentaa tietyistä henkilöistä tai ryhmistä viholliskuvia. Viholliskonstruktiot antavat poliittiselle speaktaakkelille sen kyvyn nostattaa intohimoja, pelkoja ja toiveita (Edelman 1988, 66). Poliittisessa speaktaakkelissa toimiessaan johtaja käyttää siis esimerkiksi vihapuhetta, kuten Haider. Vihapuheen käyttö on osoitus myös

---

¹⁸ Uusimman mielipidetiedustelun mukaan FPÖ on 22 prosentin kannatuksellaan jäänyt selvästi jälkeen SPÖ:stä ja ÖVP:stä (Der Standard 30.7.2001).

siitä, että politiikassa eivät pelkät asia-argumentit tuota tulosta. Poliittisessa speaktaakkelissa johtajien esiintymisellä ja kyvyllä luoda itsestään ideaalityyppinen johtaja on paljon suurempi merkitys kuin varsinaisilla politiikan asiakysymyksillä. Mediakin kiinnittää huomionsa mieluiten kulloiseenkin dramaattiseen speaktaakkeliin ja siinä esiintyviin sankareihin, roistoihin ja ennen kaikkea johtajiin, joihin ihmiset voivat identifioitua tai joita he voivat syyttää epäonnestaan (Edelman 1988, 46). Vihapuheen toimivuus tässä speaktaakkelissa johtuu myös siitä, että sen räjähtävä ja kapinallinen luonne houkuttaa median mielenkiintoa (Whillock 1995, 33).

Politiikka speaktaakkelina näyttäisi siis liittyvän läheisesti performatiiviseen politiikan käsitykseen. Tällöin Haider, puhuessaan vihapuhetta ja luodessaan performatiivisesti me-ryhmää ja ulkoryhmää, olisi osa poliittista speaktaakkeliä. Samoin luodessaan itsestään tietynlaista imagoa Haider toimii ikään kuin näyttelijänä poliittisessa speaktaakkelissa. Medialla on tässä speaktaakkelissa merkittävä osa, sillä media haluaa värikästä vihapuhetta ja sen kautta luotuja rooliasetelmia. Vihapuheen käyttö jo sinänsä on osoitus politiikan speaktaakkelimaisuudesta.

Mutta toisaalta Haider on myös kaikkea muuta kuin speaktaakkelimainen poliitikko. Hänen poliittikkansa ei perustu mediasuosiolle, vaan päinvastoin, itävaltalainen tv-media on pikemminkin karttanut Haideria. Sen sijaan Haider liikkuu kansan parissa, puhuu savuisissa olutteltoissa ja viettää syntymäpäiviään kansanmusiikin tahdissa. Vaikka Haider onkin performatiivinen poliitikko, hän ei ehkä kuitenkaan ole speaktaakkelimaisen politiikan edustaja. Sen sijaan Haider luottaa perinteiseen face-to-face -viestintään.

Bruce Gronbeck (1986, 39) kirjoittaa, että televisio ja radio, tarjoamalla poliittista draamaa suoraan ihmisille, saattavat tuhota johtajan ja johdettujen välillä olevan symbolisen välimatkan. Johtajan tekoja analysoidaan loputtomiin ja häntä kuvataan kaikenlaisissa arkipäiväisissä tai yksityiselämään liittyvissä tilanteissa. Näin johtaja inhimillistetään ja hänestä tulee yksi "meistä". Gronbeckin mukaan tämä heikentää johtajan poliittista valtaa. Haiderin tapauksessa kyse on ehkä kuitenkin juuri päinvastaisesta: Haider pyrkii tarkoituksella tuottamaan itsestään imagoa tavallisena

ihmisenä, yhtenä kansasta. Eikä tämä ole johtanut Haiderin poliittisen vallan vähenemiseen, päinvastoin.

Nämä pohdinnat politiikan luonteesta ja Haiderin soveltumisesta käsitykseen politiikasta speaktaakkelina osoittavat mielestäni sen, että yksittäisillä teorioilla ja määreillä on hyvin vaikeaa kuvata politiikkaa ja sen ilmiötä. Esimerkiksi Haider puhuessaan vihapuhetta ja luodessaan omaa imagoaan vastaa hyvin käsitystä politiikasta speaktaakkelina. Toisaalta taas Haiderin perinteinen lähestymistapa äänestäjiään kohtaan kertoo täysin päinvastaisesta politiikasta. Toisin sanoen kyse ei ole siitä, että politiikan tutkimuksella luotaisiin pätevä teoria siitä, millainen maailma ja yhteiskunta on, koska sellaista ei voi tehdä. Sen sijaan kyse on erilaisista näkökulmista, joista yhteiskuntaa ja politiikkaa voidaan tarkastella.

Tämä tutkimus on mielestäni osoittanut, että performatiivisuuden näkökulma toimii Haiderin tapauksessa representatiivista näkökulmaa paremmin. Mielestäni performatiivisuuden näkökulma on käyttökelpoinen myös muiden politiikan ilmiöiden tarkastelussa. Jos politiikka käsitetään representatiivisesti selkeiden luokkien tai ihmisryhmien edustamiselle, niin näkökulma jää hyvin kapeaksi ja rajoittuneeksi. Esimerkiksi Haiderin suosio ja kannattajakunnan rakenne paljastavat, ettei edustuksellisesta politiikasta ehkä enää voikaan puhua. Sen sijaan performatiivinen näkemys politiikasta avaa laajemman ja monipuolisemman näkökulman. Performatiivinen näkökulma tunnistaa identiteettien rakentuneisuuden ja kontingentiuden ja ne mekanismit, joilla identiteetit rakentuvat. Performatiivinen näkökulma kiinnittää huomiota myös politiikan speaktaakkelimaiseen luonteeseen ja siihen, millaisena poliitikot pyrkivät esittämään itsensä kannattajilleen. Poliitiikan tarkasteleminen performatiivisesta näkökulmasta ei kuitenkaan tarkoita sitä, että jokaisen poliitikon olisi otettava oppia Haiderista, puhuttava vihapuhetta ja hypittävä benjihyppyjä. Sen sijaan se tarkoittaa, että pystyäkseen toimimaan tehokkaasti, on ymmärrettävä myös haiderilaisen performatiivisen politiikan luonne ja sitä kautta löydettävä keinot sen vastustamiselle. Jos politiikka ajatellaan perinteiseen tapaan representatiiviseksi, Haideriin ei päästä käsiksi, ja hänellä on tavallaan vapaat kädet toimia.

Performatiivista näkemystä politiikasta voi siis käyttää politiikan ja poliittisen toiminnan tulkkina, ja mielestäni se kuvaa poliittista järjestelmää ja yhteiskuntaa representatiivista näkemystä paremmin. Tämä tutkimus antaa viitteitä siitä, että erityisesti poliittisen johtajuuden tarkastelussa performatiivisuudella on sanansa sanottavana. Mielenkiintoista olisikin tulkita myös muita poliitikkoja kuin Haideria performatiivisesta näkökulmasta. Muidenkin poliittisten johtajien suosiota tai epäsuosiota voisi lähestyä performatiivisesta näkökulmasta ja hylätä perinteinen representatiivinen näkemys, joka antaa poliittisesta johtajuudesta liian yksipuolisen käsityksen.

Tämä tutkimus jättää vielä avoimeksi kysymyksen siitä, mitä itse asiassa ovatkaan poliittiset teot. Performatiivisen näkemyksen mukaan kieli itsessään on jo teko. Päteekö tämä myös politiikkaan? Mikä merkitys politiikassa on kielellä ja kielellä poliittisina tekoina? Jörg Haiderin politiikka on toiminut melko pitkään lähes yksinomaan puheen ja kielellisten tekojen avulla. Miten Haiderille käy jatkossa? Kuinka pitkään hän pystyy säilyttämään performatiivisten identiteettirakennelmiensa uskottavuuden?

Lähteet

Haiderin puheet

- (1985): 30 Jahre Kärntner Freiheitliche, Rede des Landesparteiobmannes der Kärntner FPÖ, Landesrat Dr. Jörg Haider anlässlich der Festveranstaltung in Villach
- (1986a): Rede des neugewählten Bundesparteiobmannes Dr. Jörg Haider (18. Ordentlicher Bundesparteitag, 14. September 1986, Innsbruck)
- (1986b): Rede des Bundesparteiobmannes Dr. Haider anlässlich des Wahlkampfauftaktes in Linz
- (1987): Rede zur Auftaktveranstaltung des Volksbegehrens
- (1988a): Freiheitliches Neujahrstreffen in Graz
- (1988b): 19. Ordentlicher Bundesparteitag der FPÖ in Villach
- (1988c): 19. Ordentlicher Bundesparteitag, Schlussrede
- (1988d): Liberaler Klub: Rede Bundesparteiobmann Dr. Haider
- (1989): Neujahrstreffen in Salzburg
- (1990): Bundesparteitag 1990
- (1992a): Neujahrsrede 1992
- (1992b): 21. Ordentlicher Bundesparteitag in Bad Gastein, Schlussrede
- (1993): Neujahrsrede 1993
- (1994): 22. ordentlicher Bundesparteitag, Linz
- (1996): 23. ordentlicher Bundesparteitag der FPÖ in Feldkirch
- (1997a): Communalia 13.09.1997
- (1997b): Ausserordentlicher Bundesparteitag, Linz
- (1998a): Rede zum Gedenktag an die Revolution 1848
- (1998b): Ausserordentlicher Bundesparteitag, Linz
- (1999): Neujahrsrede in Kärnten
- (2000): Aschermittwochrede

Haiderin haastattelut

Pressestunde 13.8.1998. ORF 2

Jörg Haider - Das Interview. www.falter.at

Kirjalliset lähteet ja televisiolähteet

- 40 Jahre Freiheitliche Partei Österreichs. Freie Argumente, Folge 3/1996. Freiheitliches Bildungswerk. Wien
- Bailer, Brigitte (1995): FPÖ, F-Bewegung und Neue Rechte. Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft 3, 1995, s.263–274
- Bailer, Brigitte & Neugebauer, Wolfgang (1994): Die FPÖ: Vom Liberalismus zum Rechtsextremismus. Teoksessa Bailer, Brigitte (Bearb.): Handbuch des österreichischen Rechtsextremismus. Deuticke. Wien
- Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (1996): Individualization and “Precarious Freedoms”: Perspectives and Controversies of a Subject-orientated Sociology. Teoksessa Heelas Paul & Lash, Scott & Morris, Paul (toim.): Detraditionalization. Blackwell Publishers
- Betz, Hans-Georg (1993): The Two Faces of Radical Right Wing Populism in Western Europe. Review of Politics. Vol 55, 1993. s. 663–685
- Butler, Judith (1990): Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity. Routledge. New York
- Butler, Judith (1993): Bodies that matter. On the Discursive Limits of “Sex”. Routledge. New York
- Butler, Judith (1997): Excitable Speech. A Politics of the Performative. Routledge. New York
- Connolly, William E. (1991): Identity/Difference. Democratic Negotiations of Political Paradox. Cornell University Press. Ithaca and London
- Edelman, Murray (1988): Constructing the Political Spectacle. The University of Chicago Press. Chicago
- FPÖ:n esittelyvideo
- Gerlich, Peter (1988): Politik in Österreich. Teoksessa Österreich. W. Kohlhammer GmbH. Hans-Georg Wehling. Stuttgart
- Gronbeck, Bruce E. (1996): The Presidency in the Age of Secondary Orality. Teoksessa Medhurst, Martin J. (toim.): Beyond the Rhetorical Presidency. Texas A&M University Press
- Gruber, Helmut (1988): Der kleine Mann und die alten Parteien. Ergebnisse einer Untersuchung zum Sprachgebrauch J. Haiders 1973 - 1987. Journal für Sozialforschung 1/1988. s. 137–146

- Hockenos, Paul (1995): Jörg Haider. Austria's Far Right Wunderkind. *World Policy Journal*. Fall, 1995. s. 75–80
- Horner, Franz (1996): Programme – Ideologien: Dissens oder Konsens. Teoksessa Dachs.H.u.a. (Hrsg.): *Handbuch des politischen Systems Österreichs*. Wien
- Hynynen, Pertti (1994): Äärioikeisto modernina liikkeenä Euroopassa. *Kanava* 5/1994. s. 295–296
- Judt, Tony (2000): The Farce Version of History. *Newsweek* 14.2.2000
- Kanerva, Jukka (1997): Character, Intimacy, and Issues in a Presidential Campaign. A Rhetorical Analysis of the PresiTentti Interview Series, Finland. *Jyväskylä Studies in Communication* 9. University of Jyväskylä. Jyväskylä
- Keränen, Marja (1998): Johdanto: Miksi tutkimme Suomea. Teoksessa Keränen, Marja (toim.): *Kansallisvaltion kielioppi*. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä
- Knight, Robert (1992): Haider, the Freedom Party and the Extreme Right in Austria. *Parliamentary Affairs*. Vol 45, nro 3, 1992, s. 285–299
- Luther, Kurt Richard (1996): Die Freiheitlichen (F). Teoksessa Dachs.H.u.a. (Hrsg.): *Handbuch des politischen Systems Österreichs*. Wien
- Matka äärioikealle. Dokumenttiprojekti. *Yle TV 2*. 21.4.1999. *Uusinta* 5.3.2000
- Nyysönen, Heino (1999): The Presence of the Past in Politics. '1956' after 1956 in Hungary. SoPhi. University of Jyväskylä. Jyväskylä
- Palonen, Kari (1988): *Tekstistä politiikkaan. Johdatusta tulkintataitoon*. Vastapaino. Hämeenlinna
- Pritsch, Sylvia (1999): Kostümierte Akte und machtvolle Rede. Performativität als Sprachtheorie und Sprachpolitik. *Das Argument* 1/1999, vol 41. s. 25–45
- Das Programm der Freiheitlichen Partei Österreichs. Beschlossen am ausserordentlichen Bundesparteitag im Design Center Linz am 30. Oktober 1997. *Schnellinfo* Nr. 1a/98, 8. Jahrgang. Wien
- Pulkkinen, Tuija (1998): *Postmoderni politiikan filosofia*. Gaudeamus. Tampere
- Pulkkinen, Tuija (1999): Identiteetti ja ei-identiteetti. Alkuperästä ja ykseydestä moneuteen ja toistoon identiteettipolitiikassa. *Ajatus* 56. Suomen Filosofisen Yhdistyksen vuosikirja 1999. s. 213–236
- Rojola, Lea & Laitinen, Lea (1998): *Keskusteluja performatiivisuudesta*. Teoksessa Laitinen, Lea & Rojola, Lea (toim.): *Sanan voima. Keskusteluja*

performatiivisuudesta. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala

Saukkonen, Pasi (1998a): Kansallisvaltion identiteettipolitiikka. Kansallinen identiteetti politiikan tutkimuksen käsitteen. *Politiikka* 40:3, s. 212–225.

Saukkonen, Pasi (1998b): Porvari ja talonpoika. Kansanluonteen ‘kansa’ Zachris Topeliuksella ja Robert Fruinilla. Teoksessa Keränen, Marja (toim.): Kansallisvaltion kielioppi. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä

Schedler, Andreas (1995): Die antipolitischen Stereotypen Jörg Haiders. *Journal für Sozialforschung* 3 - 4/1995. s. 283–306

Sondermann, Klaus (1995): O Deutschland! Oi Suomi! Vielgeliebtes Österreich! Zur Politischen und Gesellschaftlichen Karriere Vorgesellter Wesen. Universität Tampere. Forschungsinstitut für Sozialwissenschaften. Veröffentlichung 11/1995. Tampereen yliopiston jäljennepalvelu. Tampere

Tv-uutiset. 12.4.2000. klo 20.30. TV 1

Ucakar, Karl (1988): Österreichs Geschichte. Teoksessa Österreich. W. Kohlhammer GmbH. Hans-Georg Wehling. Stuttgart

Whillock, Rita Kirk & Slayden, David (1995): Introduction. Teoksessa Whillock, Rita Kirk & Slayden, David (toim.): Hate Speech. Sage Publications. Thousand Oaks

Whillock, Rita Kirk (1995): The Use of Hate as a Stratagem for Achieving Political and Social Goals. Teoksessa Whillock, Rita Kirk & Slayden, David (toim.): Hate Speech. Sage Publications. Thousand Oaks

Internet-lähteet

Die Presse 5.10.1999: Scheidl, Hans Werner: Das “dritte Lager” ist längst passé. Die neue Arbeiterpartei heisst FPÖ. www.diepresse.at

Die Presse 11.3.2000: Asamer, Florian: Das Erfolgsgeheimnis der FPÖ: Psychotricks und Hypnose. www.diepresse.at

Profil 23.10.1999: Katschnig, Heinz: Starke Lenden... www.profil.at

Salzburger Nachrichten 24.4.1999: Koller, Andreas: Kärnten - der Sonderfall. Lähde FPÖ:n kotisivut: www.fpoe.or.at.

Der Standard 8.3.1999: Haiders Polit-Laufbahn seit 1970. www.derstandard.at

Der Standard 4.10.1999: FPÖ löst SPÖ als Arbeiterpartei ab. www.derstandard.at

Der Standard 9.3.2000: Eine Auswahl von Haider-Zitaten. www.derstandard.at

Der Standard 9.3.2000: Rundumschlag Haiders. www.derstandard.at

Der Standard 10.3.2000: Haider: Habe Chirac nie als "Westentaschen-Napoleon" bezeichnet. www.derstandard.at

Der Standard 23.3.2000: Fragwürdiges "Outing": HOSI kritisiert Haider und die FPÖ. www.derstandard.at

Der Standard 30.3.2000: Deutscher Politologe Gessenharter: FPÖ ist ohne Haider kein wichtiges Machtzentrum. www.derstandard.at

Der Standard 6.6.2001: Haider für 49 Prozent Rassist. www.derstandard.at

Der Standard 30.7.2001: Seidl, Conrad: Stabiles Hoch für die SPÖ. www.derstandard.at

taz 21.3.2000: Herdieckerhoff, Jochen: Der Jörg will eh bloss kuscheln. www.taz.de

taz 28.3.2000: Kraushaar, Elmar: Der homosexuelle Mann. www.taz.de

Wählerströme bei der Nationalratswahl '99. Institute for Social Research and Analysis. www.elections.at/wsa1999_NR.html